

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Мастер рад

**ЈУГОСЛОВЕНСКИ ПОГЛЕДИ НА СОВЈЕТСКУ  
ЕКСПАНЗИЈУ У ИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ 1939-1940.  
ГОДИНА**

Ментор:

Проф. др Алексеј Тимофејев

Студент:

Предраг Стојановић ИС 19/007

Београд,  
септембар 2020. године

## Садржај

Предговор.....	3
1. Увод.....	10
1.1 <i>Источна Европа у међуратном периоду</i> .....	10
1.2 <i>Односи Југославије са државама источне Европе између два рата</i> .....	16
1.3 <i>Совјетско – Југословенски односи између два рата</i> .....	19
1.4 <i>Пад версајског система – Немачка моћ расте у централној и источној Европи</i> ...	25
1.5 <i>Југословенско – немачки односи уочи Другог светског рата</i> .....	28
2. Став према совјетској експанзији у Пољској .....	31
2.1 <i>У сусрет пакту – игра нерава у Пољској</i> .....	31
2.2 <i>Рибентроп - Молотов пакт у Југословенској штампи</i> .....	35
2.3 <i>Други светски рат означио је крај за Пољску</i> .....	38
2.4 <i>Подела Пољске државе на црно и бело</i> .....	42
2.5 <i>Закључак</i> .....	47
3. Став према совјетској експанзији у Финској .....	48
3.1 <i>Дипломатска нетрпељивост</i> .....	48
3.2 <i>Зимски рат</i> .....	53
3.3 <i>Закључак</i> .....	60
4. Став према совјетској експанзији у Румунији.....	62
4.1 <i>Проблематична територија - Бесарабија и северна Буковина</i> .....	62
4.2 <i>Совјетска експанзија у Бесарабији и северној Буковини</i> .....	64
4.3 <i>Закључак</i> .....	69
5. Став према совјетској експанзији у Балтичким земљама .....	71
5.1 <i>Естонија прва на удару</i> .....	72
5.2 <i>Совјетска експанзија у Летонији</i> .....	76
5.3 <i>Совјетска експанзија Литванији</i> .....	78
5.4 <i>Закључак</i> .....	83
6. Закључак.....	84
Извори .....	86
Литература .....	87

## Предговор

У овом мастер раду планирамо пронаћи одјеке прерасподеле источне Европе крајем тридесетих година 20. века. Нагли пораст совјетског утицаја у државама источне Европе гледаћемо кроз паралелне погледе југословенске јавности, у штампи, а пре свега у листовима *Политика*, *Време*, *Пролетер*, *Правда*. Користићемо и изворе архивске грађе. Од потпуне изолације двадесетих година, Совјетска Русија је крајем тридесетих година (пред Други светски рат) поново стекла значајну улогу у међународној политици, услед чега је дошло до наглог пораста совјетског утицаја у државама источне Европе. Однос према овој трансформацији и према покушајима Совјетске Русије да се врати у старе предреволюционарне границе, грађанске класе у Србији, су са поштовањем пратиле пре свега лист *Политика*, а затим и *Време* и *Правду* где поређење може бити веома интересантно. Свесни смо да се на основу штампе не могу анализирати историјски догађаји али се могу проценити ставови кругова читалаца и аутора листова по појединим питањима, а овога пута из више углова. **Циљ** овог истраживања јесте да проценимо ставове српских грађанских листова према међународним односима великих сила око поделе источне Европе. Истраживањем грађе архива Југославија можемо упоредити ставове штампе са званичним документима и материјалом, или пак увидети да ли је уопште било званичних односа у том тренутку са Совјетском Русијом.

**Хронолошки оквир** овог истраживања представља период од августа 1939. године до септембра 1940. године у Источној Европи. Почетак Другог светског рата и Немачког напада на Пољску отворио је питање промене уређења и даљих подела поменутих територија које су до 1917. улазиле у састав Руске царевине. Стаљинова Русија је крајем тридесетих година ушла у фазу реваншизма и прерасподеле граничних територија, попут других држава незадовољних резултатима Првог светског рата. Радило се о трагичним променама у околним европским државама попут Румуније, Финске, Пољске, Естоније, Литваније и Летоније. Ситуација у наведеним земљама у већ одређеној хронологији, неће бити иста.

Градимемо наш рад према обичној **структури рада**. Уводни део овог мастер рада биће посвећен општем контексту догађаја у Европи, непосредно пре почетка као и почетак Другог светског рата. Приказаћемо односе Југославије и Совјетске Русије, као и југословенске односе са државама источне Европе између два рата. Обрадићемо и

југословенско – немачке односе уочи Другог светског рата због слике коју треба створити уочи проблема који ће задестити источну Европу. У тематском поглављу сагледаваћемо совјетску експанзију у источној Европи. Уз кратак преглед позадине самог историјског догађаја и стања почетком Другог светског рата, и преговора великих сила уочи избијања Другог светског рата у Европи, значајно је за разумевање односа Совјетске Русије према источноевропским државама. Структура даљег рада је базирана на тематско-хронолошким принципима и прате је најважнији догађаји током наведеног хронолошког оквира, који се односе на совјетску експанзију у земљама источне Европе.

Радне хипотезе биће посматране на основу меродавне литературе, ставова листа „*Политика*“, „*Време*“, „*Правда*“, „*Пролетер*“ са упоредним истраживањем архивске грађе.

***Радне хипотезе нашег рада су следеће:***

- Колико се у београдској јавности уопште промене у Источној Европи учитавали као глобални обрачун између великих сила? Да ли су у Београду знали за стање у спорним источноевропским државама?

- Да ли је српско друштво (или није) уопште обраћало пажњу на поновно ширење руског утицаја у источној Европи?

- За кога су навијали новинари (и читаоци) југословенске штампе у великој игри: за Енглеску, Француску, Немачку, Русију или за мале државе источне Европе (чија судбина је била прологом у даљу судбину Југославије)?

- Чије ставове је више преносила штампа, да ли су информације биле пренос из француске, енглеске, немачке, руске или локалне штампе?

- Да ли се у београдској јавности совјетска експанзија тумачена као ширење Русије, као ширење комунизма или пак као историјски реванш?

- Како је српско друштво тумачило ширење совјетског утицаја, да ли су сматрали да је оно претња, да ли су их оцењивали као идеолошког или геополитичког савезника? Да ли су видели у догађајима 1939-1940. у Источној Европи опоравак Русије или ширење комунизма?

- Какав је био став *Политике* и остале штампе према комунизму?

Као *извор овог истраживања* је коришћена првенствено штампа из Народне библиотеке Србије и других библиотека (Библиотеке града Београда, Народна библиотека, Универзитетска библиотека). Главни извори, коме смо наравно посветили и највише пажње, јесу новине *Политика*, *Време*, *Правда*, *Пролетер*. На основу било какве штампе и новина не може се реконструисати ниједан догађај, већ се може сагледати став тог листа. Грађа листа *Политика* прегледана је на сајту <http://www.digitalna.nb.rs> у периоду јануара и фебруара 2019. године. *Политика* је српски дневни лист који се издавао у Београду са прекидима од 1904. године. Лист се појавио први пут 25. јануара 1904. године. *Политика* је у наврату два Светска рата престала са својим излагањем услед почетка бомбардовања Београда. Лист је са дугом и богатом традицијом која се због свог великог утицаја сматра и националном институцијом. Управо у том периоду у годинама 1939. и 1940. *Политика* се наметнула и стекла прво место као најутицајнији дневни лист у Србији. Велики значај овог листа је у томе што је поставио темеље модерног новинарства и успео да буде срж институција културе и грађанске мисли у Србији. Велики значај и утицај произилази и кроз сарадњу са славним именима југословенске књижевности.<sup>1</sup>

Листове *Време* и *Правда* истраживао сам путем интернет сајта <http://www.digitalna.nb.rs> у периоду марта и априла 2020. године *Време* и *Правда* су дигитализоване новине и доступне су за претраживање путем наведеног сајта. Овим листовима можемо упоредити сличности или разлике у виду наступа, писања одређених вести са *Политиком*. Лист *Време* био је дневни лист покренут 18. децембра 1921. године у Београду и излазио је све до априла 1941. године када је као и *Политику* прекинуо рат. Треба имати у виду да је то био дворски радикално – режимски лист јер су оснивачи припадали групи радикалских политичара (Љуба Поповић, Станислав Краков, Михаило Живанчевић). Иницијативу за оснивање листа *Време* дао је лично краљ Александар који је поред свега био и стварни власник. Покушавали су да *Време* буде на нивоу *Политике*, али ће након пада владе Милана Стојадиновића постати профашистички лист.

Новине *Правда* биле су орган напредњачке омладине. Лист је излазио дневно од 1904. године до 1941. године у Београд када је као и остале листове прекинуо рат. Приликом покретања био је лист напредњака, а после Првог светског рата није се

---

<sup>1</sup> <http://www.politika.rs> 26.03.2019. године.

везивао ни за једну политичку странку. Ове новине истицале су редовне вести у земљи и свету.

*Пролетер* је службено гласило Централног комитета Комунистичке партије Југославије. Излазио је од 1929. године до 1942. године. У то време КПЈ није била званична странка, већ је деловала из илегале. Ове новине до средине 1939. нису штампане, а од средине 1940. године штампа се у Београду.

За потребе писања овог рада, коришћена је грађа Архива Југославије, који је основан 1950. године под називом *Државни архив ФНРЈ*. Овај назив је промењен 1964. године у Архив Југославија. Иницијатива за оснивање Архива југословенске државе настала је још у време Краљевине Југославије 1920. године. У њему се налази грађа настала током рада централних државних органа и организација југословенске државе, у периоду од 1918. до 2006. године. Архив Југославије поседује 840 фондова и збирки и чува 24.5 километара архивске грађе. Фондови које смо користили су *фонд Министарства иностраних послова (МИП)*, *фонд Милана Стојадиновића*, *фонд Посланства Краљевине Југославије у Стокхолму*, *фонд Посланства Краљевине Југославије у Букурешту*, *фонд Посланства Краљевине Југославије у Анкари*. Наведена грађа припада периоду Краљевине Југославије у раздобљу од 1918. године до 1945. године. Коришћења објављена грађа из Архива Југославије је *Стојадиновић Милан, Заточеник његовог британског величанства: изводи из дневника, Односи Београд-Хелсинки 90 година дипломатских односа, Србија-Русија, Југославија-СССР*.

Наш рад ми пишемо на основу меродавне *литературе* и доступне нама историографије. Наравно, користили смо и општу литературу: Андреј Митровић, *„Време нетрпељивих“*, Guisepe Boffa, *„Povijest sovjetskog saveza I i II“ Драган Пеотровић, Краљевина Југославија и СССР 1935-1941. година* и друго.

У сврху реконструкције совјетске експанзије источног дела Пољске, као и за што бољи приказ стања Пољске користио сам Brzoza Czeslaw, Sowa Andrzej Leon, *History of Poland 1918 – 1945*, Jan Gross, *Russian rule in Poland, 1939-1941*“, Robert M. Kennedy *„The German Campaign in Poland (1939)“* и то пре свега у другом и трећем поглављу. За приказ југословенско – пољских односа можемо употребити *Југословенско – пољски однос у 20. веку*. Наведена литература биће од помоћи да се прикаже стање Пољске у тим тренуцима, поред општег историјског приказа уводи нас у читав режим совјетских правила, као и ширење њиховог утицаја.

Совјетска експанзија у Балтичким земљама је имали други облик, што значи да је извршена једним мирним, политичким путем. Тематски преглед појединачних

земаља Балтика (Естонија, Литванија, Летонија) биће одрађен појединачно. Опште стање и инвазија на ове земаље од стране Совјетске Русије посматрамо на основу Andres Kasekamp, *A history of the Baltic states*, Alfonsas Eidintas, Alfredas Bumblauskas, Antanas Kavakauskas, Mindaugas Tamosaitis, *History of Lithuania*, Smith David, *Estonia: Independence and European integration*, Kasekamp Andres, *A history of the Baltic states i drugo*.

На основу рада Dennis Deletant „*Romania under communist rule*“ сагледавамо опште стање у Румунији и ток совјетске (ре)окупације Бесарабије и окупације северне Буковине. Да ли је то било ширење идеологије, совјетског утицаја и војне силе или ипак освета према Румунији која је преузела тадашње територије Совјетског Савеза ?

Када се ради о совјетској експанзији на Финску појавио се трећи облик. Избио је прави рат између Совјетске Русије и Финске у који су желели да се умешају Енглеска и Француска, па се због тога историја и ток Другог светског рата у овом догађају могли тотално променити. На основу монографије Sprague Martina, „*Swedish Volunteers in the Russo- Finnish Winter war, 1939-1940*“, Lavery Jason, *The history of Finland*, пратићу преглед рата, тактику и саму ситуацију у Финској. Сада на основу фонда *фонд Посланства Краљевине Југославије у Стокхолм* можемо створити ширу слику о такозваном Зимском рату. У овом мастер раду моћићемо употребити поређење архивске грађе и прави став Краљевине Југославије и штампе која је преносила вести са фронта.

Коришћење бројних интернет сајтова допринело је тражењу стране литературе за писање овог дипломског рада, недоступне у нашим библиотекама.

### **Методологија:**

Како Мирослав Јовановић напомиње у својој монографији „свака генерација пише своју историју“.<sup>2</sup> Историја српско – руских односа пружа могућност коришћења речи „традиционалних“<sup>3</sup> када се мисли на њихову дубину и јачину. Српско – руско слагање, када је реч о српском друштву, чинили су битну повезаност и представљали важан чинилац приликом доношења политичких одлука. Интересовање за историју српско-руских односа присутно је у науци и друштву Србије и Русије доста дуго. Поврх тога, потребно је избећи „паукову мрежу“ бавећи се односима ове две земље, где веза није била учестала. Како би надоместили историјски наратив не би смели да се

---

<sup>2</sup> Мирослав Јовановић, *Срби и Руси 12-21. век (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 6.

<sup>3</sup> Алексеј Тимофејев, Горан Милорадовић, Александр Силкин, *Москва – Србија Београд- Русија, документа и материјали, том 4*, 2017 Москва – Београд, стр. 35.

препустимо излагању историјских односа ове две државе.<sup>4</sup>

Када је српско – руски оквир замањен совјетско – југословенским односима та промена је са своје стране била праћена неравномерним развојем односа са потпуним прекидом у периоду од 1918. до 1940. године што представља период (1939-1940) који се односи на тему мог мастер рада.<sup>5</sup>

Рад ће се заснивати на упоредној анализи писања штампе и архивске грађе за време совјетске окупације источне Европе. Потребно је такође са великом дозом опрезности приступити карактеристичној српској историографију и штампи (јавност). Везе ове две државе не могу се разумети и тумачити изоловано у односу на дешавања у источној Европи и европске политике тога времена. Односи су се градили унутар и у виду сплета различитих политичких и дипломатских околности.<sup>6</sup>

Изворе треба сагледати критички, да се кроз научно истраживање приступи што више научним методама. У раду на конкретној теми истраживање ће се односити на штампу (која је највише заступљена за период и увид у дешавања), архивску грађу, часописе и другог. Радним хипотезама одређујемо начин и циљ истраживања. Потребно је поседовати генералну методу или такозвано „претходно знање“ да уз помоћ логичких метода проучавања извора, добијамо податке које можемо искористити за извођење закључка. Методе које ћу користити за истраживање мог мастер рада су: анализа (уз коју ће се утврдити одређено стање и испитивање узрока који су довели до тога, а уз помоћ које може доћи до решавања питања или расветљења истог), синтеза (уз помоћ које би спојили више делова у једну целину), апстракција (издвајају се најбитније целине), индукција (са овом методом можемо донети појединачни закључак који помаже у стицању општег утиска), дедукција (уз помоћ које можемо добити коначни закључак). Деценије кризе у српском друштву донеле су снажан индиректан притисак на историографију. Дошло је до политичких злоупотреба и манипулације историјских садржаја. Потребна је апсолутна моћ метода „критике извора“<sup>7</sup> да обезбеди потпуно објективну и неутралну историју.

Истраживању штампе треба приступити са великом дозом опрезности при начину анализирања и посматрања. У новинама које ћемо обрађивати налази се мноштво информација и вести које су писане или преузете од страних штампи. На основу новина не можемо анализирати историјске догађаје али и те како можемо да

---

<sup>4</sup> Мирослав Јовановић., *Срби и Руси 12-21. век (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр. 20.

<sup>5</sup> Мирослав Јовановић., *Срби и Руси 12-21. век (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр. 23

<sup>6</sup> Мирослав Јовановић., *Срби и Руси 12-21. век (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр. 24

<sup>7</sup> Мирослав Јовановић., *Криза историје*, Београд, 2009, стр. 22.



проценимо ставове и однос према спорним догађајима. Морамо имати у виду време у које се штампа писала, за коју публику и на који начин. Јако је битно сагледати на којој се страни одређена вест налази, колики део стране текст садржи, јер на тај начин можемо увидети важност вести која се налази у штампи.<sup>8</sup> Морамо узети у обзир да новине могу бити вођене политичким и државним моћницима који могу имати утицај на народ путем штампе.<sup>9</sup> Могућност ширења пропаганде могла је бити велика с обзиром да 1939. године званичних односа Југославије и Совјетске Русије није било. Дедукцијом ћу покушати да сведем један коначни закључак истраживањем архивске грађе и штампе колико год то буде могуће с обзиром да није било званичне везе између ове две државе у том периоду.

У завршном закључку ћу изнети резултате и чињенице објективног и критичког истраживања, као и најважније констатације до којих сам дошао имајући у виду ширење могућег пропагандног штива (новина) на публику.<sup>10</sup>

---

<sup>8</sup> Dobson, Miriam; Ziemann, Benjamin (eds), *Reading Primary Sources. The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth-century history*, New York: Rotledge, 2009, стр. 192.

<sup>9</sup> Vella S., „Newspapers“, у: Dobson M., Ziemann B., *Reading Primary Sources. The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth-century history*, New York 2009, стр. 194.

<sup>10</sup> Февр, Л., „Борба за историју“, СКЗ, Београд, 1999, стр. 36;

# 1. Увод

## 1.1 *Источна Европа у међуратном периоду*

Цар Николај II и Царска Русија ушла је са великим ентузијазмом и патриотизмом у Први светски рат, 1914. године. У 1915. години морал војске почео је да опада. Николај II није био у могућности да поврати престиж и углед. Царски систем је свргнут у фебруарској револуцији која је трајала од 8. до 12. марта 1917. године. Револуција је покренула немире и масе људи који су захтевали свргавање апсолутизма. Власт је била подељена између либерала и социјалиста. Странке су имале другачије ставове, али је дошло до компромисног решења поделом министарстава. Николај се одрекао престола у корист свога брата Михаила, који није добио подршку Думе, те је због тога потписао абдикацију, што доводи да 17. марта 1917. године Русија постане република. Погубљене породице Романов уследило је 1918. године.

Прекретница у новијој историји Русије јесте стварање Савеза Совјетских Социјалистичких Република (СССР) која се догодила 1922. године. Овим уједињењем створена је прва социјалистичка држава на свету на челу са Комунистичком партијом. СССР није обухватао независне државе Финску, Естонију, Летонију, Литванију и Пољску, као ни Бесарабију коју је припојила Румунија.<sup>11</sup>

После завршетка Првог Светског рата, Пољска је поново стекла независност као Друга Пољска република. Она је потврдила своју независност након низа ратова, од којих је најзначајнији био пољско – совјетски рат (1919. – 1921. година.) где је Пољска зауставила руску војску, а тиме спречила даљи продор комунизма на запад. У међуратном периоду, Пољска покушава да успостави нову политичку традицију. Године 1926. дошло је до државног удара који је довео до нестраначког периода Пољске. Крајем тридесетих година, влада је постајала све конзервативнија што ће угрозити стабилност државе. Минхенским споразумом из 1938. године, Пољска ће добити регију Чехословачке не сањајући да ће се таква подела одиграти и са њом, годину дана касније.<sup>12</sup>

Након збацивања царства у Русији, проблем Финске као део руске територије, био је доведен у питање. Избори који су били спроведени довели су на власт десничарску странку. Октобарска револуција ће изнова променити геополитичку ситуацију. Десничарска влада уместо да призна ауторитет Русије, прогласила је

<sup>11</sup> Андреј Митровић, *Време нетрпељивих*, Београд 2012, стр. 507.

<sup>12</sup> Brzoza Czeslaw, Sowa Andrzej Leon, *History of Poland 1918 – 1945*, Krakow 2009.

независност 6. децембра 1917. године. Током 1918. године ни ову државу неће заобићи грађански рат између црвених и белих. Финска је у међураотном периоду постала република када је и успостављена руско – финска граница. Дипломатски и политички односи Финске и Русије били су напети. Финска је тридесетих година имала три милиона становника, што је занимљиво напоменути с обзиром на велики отпор који ће пружити у Зимском рату.<sup>13</sup>

Румунија је по завршетку Првог Светског рата приморана да потпише мировни уговор у Неију 1918. године. Велики проблеми и револуција која је задесила Русију, Румунија је искористила и себи припојила Бесарабију (покрајина у источној Европи) која је три месеца раније прогласила своју независност од Русије. Совјетски Савез неће прихватити губитак ове територије и окупираће је 1940. године. Румунија је у међуратном периоду доживела највећи територијални пораст. Тридесетих година, више није била под протекторатом Енглеске и Француске, што ће довести до црпења енергената од стране Немачке, а без обзира на то, нико више није гарантовао територијалне границе Румуније.<sup>14</sup> Румунија је била окружена суседима који су сви осим Југославије имали територијалне захтеве према њој. Преговори који су се одуговлачили довели су до ултиматума 26. јуна 1940. године. Немачка је саветовала Румунију да ултиматум прихвати без поговора.<sup>15</sup> Недостатак подршке великих сила искористиће Совјетски Савез у својој експанзији на Бесарабију и северну Буковину 1940. године. Румунија је изгубила више од трећине своје територије и становништва.

Након фебруарске револуције 1917. године Естонија добија аутономију што јој је омогућило стварање естонске покрајинске скупштине. Након Октобарске револуције бољшевици су преузели власт и распустили покрајинску скупштину уз помоћ које је основан Комитет за спасење, а на основу којег ће Естонија прогласити независност 24. фебруара 1918. године и формирати привремено владу Естоније. Започет је Естонски рат за независност 28. новембра 1919. године након којег ће се потписати мир 1920. године где ће Совјетска Русија обећати да се одриче даљих претензија на територију Естоније. Пакт о ненападању потписани су са СССР-ом и Немачком, али то се показало бескористно у Другом светском рату.<sup>16</sup>

Први светски рат разорио је територију тадашње Летоније. Након рата, Национални конгрес прогласио је независност државе и успостављена је привремена

---

<sup>13</sup> Jason Lavery, *The history of Finland*, 2006.

<sup>14</sup> Dennis Deletant, *Romania under communist rule*, Bukurešt 2006.

<sup>15</sup> Стеван К. Павловић, *Историја Балкана*, Београд, 2001, стр. 451.

<sup>16</sup> Smith David, *Estonia: Independence and European integration*, 2009.

влада. Уследио је рат који је био последица сукоба у Источној Европи. Почетком 1920. године успели су да Источну Летонију ослободе од руске војске. Темелји нове државе постављени су 1922. године када је донет либерални Устав. У години 1934. догодио се пуч који је довео на власт диктатуру која ће трајати све до 1940. године.<sup>17</sup>

Повлачењем у Првом Светском рату, Немачка је окупирала целу територију Литваније. Под окупацијом, Литванци су изгубили сва људска права. Као и претходне две Балтичке државе и Литванија је имала жељу да стекне независност. На основу двадесет чланског Савета, а и након капитулације Немачке, 16. фебруара 1918. године Литванија је прогласила обнову независне државе. Током целог међуратног периода Литванија је била у затегнутим односима и са Пољском и са Совјетском Русијом.<sup>18</sup>

Први Светски рат није се показао као добар потез Царске Русије. Унутрашњи проблеми довели су до тешког стања државе које ће кулминирати 3. марта 1918. године у Брест - Литовску (Белорусија). Мировни споразум потписан је са Централним силама, а подразумевао је излазак Русије из рата. Русија због унутрашњих немира, а и без подршке савезника морала је да уступи велику територију. Мировни споразум већ је исте године постао неважећи, али је узет као главни допринос независности Финске, Естоније, Летоније, Литваније и Пољске.<sup>19</sup>

Док су немачке трупе ратовале на западу, совјетске трупе су ушле у Естонију, а одмах затим и у Летонију и Литванију. Почетком августа 1940. године све три балтичке земље постале су саставни део Совјетског Савеза. Министар спољних послова СССР-а, Молотов затражио је од немачких посланика да евакуишу балтичке републике. На овај начин је знатно олакшана будућа одбрана совјетских граница након напада Немачке. У исто време се СССР приближио Балкану.<sup>20</sup>

Париска мировна конференција која је трајала од 18. јануара 1919. године до 21. јануара 1920. године није признала совјетску државу. Конференција је била састављена од пет мировних споразума: Версајски споразум који је уједно и најзначајнији јер је био потписан са Немачком, споразум у Сен Жермену, споразум у Неију, споразум у Тријанону и споразум у Севру. Државе западне Европе су биле непријатељски настројене према болшевичкој Русији, што је представљало кључни проблем. То је

---

<sup>17</sup> University of Amsterdam, *Latvia and the European Union*, Country report Series V, 2012.

<sup>18</sup> Alfonsas, Eidintas, Alfredas Bumblauskas, Antanas Kavakauskas, Mindaugas Tamosaitis, *History of Lithuania*, 2015.

<sup>19</sup> Андреј Митровић, *Време нетрпељивих*, Београд 2012. стр, 550.

<sup>20</sup> Историјски гласник, орган друштва историчара СР Србије, Вук Винавер, *Прилог историји југословенско-совјетског зближења 1940-41*, Београд, 1966, стр. 16.

довело до постанка политички изоловане Совјетске Русије, која је по величини и богатству била једна од највећих земаља на свету. Ипак, СССР се постепено укључивао у политичке преговоре и уследила су дипломатска признања Совјетске државе. Тридесетих година, након што је постао члан Друштва народа, претворио се у главног посредника унутар међународних односа. Активну политику тога доба, чинио је троугао Велике Британије и Француске, Немачке и Италије и Совјетског Савеза.<sup>21</sup>

Године 1939. на територији СССР-а, чија је површина износила 21,700.000 км<sup>2</sup>, живело је 170,600.000 становника. Стварање гигантске индустрије и развијање економије, Совјетска Русија повратила је свој углед и моћ коју је имала.<sup>22</sup> Спољна трговина имала је посебан значај за индустријализацију земље. Размена добара у виду машина, индустријских уређаја, аграрне структуре поспешиле су развој Совјетске Русије. На овај начин стекле су се потребне сировине за даљу изградњу и спремање за рат који је све уздрмао.<sup>23</sup> Са модернизацијом СССР је предузео крупне кораке напред. Државе источне Европе су биле претежно земљорадничке, па је оставила велике трауме на сељаштво. Ова земља више није могла да се назове „успаваним дивом“.<sup>24</sup>

Након заузимања Чехословачке од стране Берлина, СССР је покушао да заустави надирање Немачке на основу споразума са Британијом и Француском, међутим дошло је до неповерења између запада и истока што је резултирало прекидом односа из 1935. године.

Положај Совјетског Савеза још 1938. године био је забрињавајућ. Јапан је вршио притисак на источним границама. Јужно од Владивостока, гранични инциденти прешли су у оружан сукоб у близини језера Хасан. У Европи, Немачка је имала све већи утицај и стварала је опасност по СССР. Од треће стране, (Француска и Британија) након инцидента са Чехословачком није се могло очекивати пуно поверење. Совјетски савез је био рањив, а војска неспремна за вођење офанзивних операција.<sup>25</sup>

Ситуација се одвијала тако да су Совјетски Савез, Енглеска и Француска морали да потпишу уговор о савезу, уз обавезу да ће међусобно пружити помоћ, ако неко од њих буде нападнут. Уговор је требао да се спроведе и на напад било које источноевропске земље која се граничи са СССР-ом, од Балтика до Црног мора.

---

<sup>21</sup> Андреј Митровић, *Време нетрпељивих*, Београд 2012. стр. 569 – 580.

<sup>22</sup> Михаил Гелер, Александар Некрич, *Утопија на Власти*, Подгорица 2000. стр. 285.

<sup>23</sup> Милан Милошевић, *Циљеви и методе спољне трговине СССР, привредна окупација земаља Источне Европе*, Београд, 1950, М. стр. 27.

<sup>24</sup> Ivan T. Berend, *Decades of Crisis, central and eastern europe before world war II*, University of California 2001. стр. 284.

<sup>25</sup> Djuzepre Vofa, *Povijest Sovjetskog saveza II*, Novi Sad, 1985, стр. 453 - 456

Совјетска Русија је била спремна на антихитлеровску политику која би се водила у договору са Лондоном и Паризом. СССР се противио потписивањем неодређених споразума. Москва је желела једнакост у договору где би обавезе све три силе биле једнаке. Временом, неповерљива Совјетска Русија захтевала је озбиљније захтеве, како не би дошло до нераздевања. Западне силе су одбијале преговоре више од месец дана. Оне су нацрт уговора прилагодиле својим условима, где би СССР био под много већом обавезом, што је министра спољних послова Молотова, навело на сумњу да Енглеска и Француска раде Совјетској Русији иза леђа. Главна тачка за совјете, а то је гаранција за проширење на мале балтичке републике била је избачена. Москва је такав чин сматрала „провокацијом“<sup>26</sup> говорећи да преко тих држава може бити угрожена. Француска је била склонија склапању уговора са Совјетским Савезом, али нису имали велики утицај да натерају Енглезе о промени свог става. Пољска влада и пред саму катастрофу која ју је очекивала, није дозволила пролаз совјетским трупама кроз њене територије у случају напада од стране Берлина. Западне државе су ово прећутно подржале због могућства договора са Немачком. Најтежи пут за СССР у склапању било каквог договора био је савез са Немачком.

Како се приближавао рок који је Хитлер одредио за напад на Пољску, Немци су све упорније наступали у тражењу савезника. Министар спољних послова Немачке Јоachim фон Рибентроп сматрао је да треба решити сва питања која се тичу подручја „између Балтика и Црног мора“.<sup>27</sup> Хитлер је желео склопити споразум одмах, како би избегао ратовање на два фронта. Желео је да прихвати све захтеве од уговора о ненападању, до тога да отклони притисак Јапана на совјетске границе Далеког истока. Стаљин је одлучио да пристане, а војни преговори са силама западне Европе ушли су у период стагнације. Јачање немачког утицаја у Источној Европи створили су код совјета уверење да ће државе тог подручја бити принуђене да траже помоћ СССР-а. У тим тренуцима територије тих држава добијају на значају. СССР је сматрао да ће све државе гледати на њих као на природног заштитника.<sup>28</sup>

Споразум о ненападању између Трећег рајха и Совјетске Русије потписан је 23. августа 1939. године у Москви. У литератури, овај пакт познат је и као „споразум Рибентроп – Молотов“<sup>29</sup>. Назив је добио због потписника, министра спољних послова,

---

<sup>26</sup> Исто, стр. 459-460.

<sup>27</sup> Исто, стр. 462.

<sup>28</sup> Михаило Војводић, Александар Животић, *Србија и Русија 1814-1914-2014*, Београд, 2016, *Политика СССР-а на Балкану и положај Југославије (1940-1941)*, стр. 261-271.

<sup>29</sup> Андреј Митровић, *Време нетрпељивих*, Београд 2012.

Вјачеслава Молотова и Јоахима фон Рибентропа. На снази је био све до Немачког напада на СССР 22. јуна 1941. године. Пактом о ненападању са Немачком, СССР је остварио велику победу и надокнадио недостатке за предстојећи рат.<sup>30</sup> Споразум је за јавност био пакт о ненападању, док је за силе потписнице садржао тајну ноту. Она се састојала од поделе интересних сфера независних држава Финске, Естоније, Летоније, Литваније, Пољске и Румуније. Стаљин је говорио да се са совјетске стране подвлачи интерес према Бесарабији. Хитлер је том приликом говорио да је немачка страна незаинтересована за то подручје.<sup>31</sup> Стаљин је своју хегемонију над Источном Европом сматрао од примарног значаја. Простор за било какве преговоре и другачија мишљења није постојао. Државе Источне Европе у том тренутку биле су пољопривредне и слабо развијене.<sup>32</sup> Све наведене државе доживеле су политичке или територијалне промене.

Пољска демаркациона линија која је раздвајала немачке и руске амбиције ишла је дуж река Нарев, Висла и Сан. Москва је преговорима привремено отклонила утицај капиталистичких држава, непријатељски расположене према Совјетском Савезу. Поред тога, совјети су отклонили за неко време и опасност немачког и јапанског напада. Совјетској Русији је овај предах био потребан, што ће показати и лоше организована војска у правом рату против Финске.<sup>33</sup>

Совјетска и немачка влада су журиле. Знале су да ће у наредних десет дана Немачка напасти Пољску, а Хитлеру је била неопходна подршка СССР-а. Хитлер је сада свој план могао да спроведе муњевито, а да нико у томе и не покуша да га спречи. Хитлер је говорио: „Пољска држава и њена независност никада више неће устати. Ово гарантују две највеће државе на свету“.<sup>34</sup> Из Немачке се наводило да су Пољаци вршили терор убиствима и силовањима. Лажним нападом где су Немци обучени у пољске униформе, извршили одмазду, објављен је на радио – станици како би се овај поход оправдао јавности<sup>35</sup>. Хитлер је 1. септембра 1939. године напао Пољску када је и званично почео Други светски рат. Немачка је након потписивања тајног споразума имала подршку са истока. Совјети нису одмах реаговали. Чекањем су желели да купе време како би целом свету улазак Црвене армије у Пољску представили као чин

---

<sup>30</sup> Stephen Clissold, *Yugoslavia and the Soviet Union 1939-1973 a documentary survey*, London, 1975, стр 115.

<sup>31</sup> Владимир К. Волков, *Стаљин је хтео другачију Европу, спољна политика Москве од 1940. до 1968*, Београд, 2007, стр. 23.

<sup>32</sup> Joseph Rothschild, *Return to diversity, a political history of east central eurpe since world war II*, New York, 1989, стр. 76.

<sup>33</sup> Djuzepe Bofa, *Povijest Sovjetskog saveza II*, Novi Sad, 1985, стр. 463 – 464.

<sup>34</sup> Hamilton Fish Armstrong, *Tito and Goliath*, New York, 1951 стр. 157.

<sup>35</sup> Џон М. Р. *Европа 1880 – 1945*, Београд 2002. стр 596.

спасавања украјинског и белоруског становништва од немачке агресије. Брзи продор немачких трупа кроз пољску територију изненадио је совјетску војску. Берлин је одлагање уласка совјетских трупа у Пољску примио са дозом нервозе.<sup>36</sup>

Црвена армија је 17. септембра 1939. године прешла границу Пољске. То је био ударац са леђа пољској војсци која је наставила своју очајничку одбрану. Становништву Совјетског Савеза и спољном свету, интервенцију у Пољској, покушали су да прикажу као ослободилачки поход. Чињенице повезане са договором биле су сакривене.

Завршни чин немачке и совјетске агресије против Пољске била је заједничка парада немачких и совјетских трупа у Бресту. До споразума о пријатељству и граници дошло је 27. септембра 1939. године. Овим договором, потврдили су да на својој територији неће дозволити пропаганду усмерену против друге стране и да ће на својим територијама угушити било какав покрет отпора. Већина Пољака није знала шта се дешава са њихоим сународницима из совјетске окупационе зоне.<sup>37</sup>

Иако су предвиђања Хитлерових генерала била да ће рат у Пољској трајати две недеље, ипак, трајао је шест недеља. Пољске трупе су се грчевито браниле упркос лошем наоружању, војној техници и без обећане помоћи Енглеске и Француске. Хитлерове јединице ушле су у Варшаву 28. септембра 1939. године.<sup>38</sup>

## ***1.2 Односи Југославије са државама источне Европе између два рата***

По завршетку Првог светског рата обновљена је пољска државност. Република Пољска настала је на територијама које су држале до тада Аустроугарска, Немачка и Русија. Пољска и југословенска држава, успоставиле су дипломатију 1919. године. Први пољски посланик је стигао септембра 1919. године у Београд. Први дипломата у Пољској, био је Јеврем Тадић и за његово време су везани почеци односа ове две земље. Две новоосноване државе у Европи тражиле су своје место у међународној дипломатији. Са тим разлогом биле су упућене једна на другу. Њихови односи су били дефинисани срдечношћу, али и опрезношћу. Физичка удаљеност је била доиста проблем у том периоду тридесетих година. Карактер њихових економских система, али и проблеми са којима су се суочавали допринели су да њихови односи не буду толико

<sup>36</sup> Михаил Гелер, Александар Некрич, *Утонија на Власти*, Подгорица 2000. стр 308

<sup>37</sup> Hamilton Fish Armstrong, *Tito and Goliath*, New York, 1951 стр. 160.

<sup>38</sup> Михаил Гелер, Александар Некрич, *Утонија на Власти*, Подгорица 2000. стр 318.



значајни.<sup>39</sup> Можемо имати у виду да су њихове везе биле уочљиво резервисане. Ове две државе нису имале пуно заједничких интереса и додирних тачака у спољној политици међуратног периода.

Врхунац југословенско – пољских односа у међуратном периоду досегнут је септембра 1926. године. У Женеви током заседања Скупштине Друштва народа, потписан је Пакт пријатељства и срдчане сарадње. Овај протокол о срдочној сарадњи обновљен је децембра 1930. године. Заседање Варшавске међународне пољопривредне конференције августа 1930. године искоришћено је за уређење трговинских односа. Њиме су елиминисане потешкоће југословенског извоза у Пољску. Главна ставка међу производима које је Југославија извозила у Пољску био је дуван. Југославија је тридесетих година постајала све популарнија у туристичким дестинацијама. У Београду је јула 1934. године потписана Конвенција о туризму између Краљевине Југославије и Републике Пољске.<sup>40</sup> Важну улогу у повезивању Пољске и Југославије играла је Пољско – југословенска лига у Београду и Југословенско – пољска лига у Варшави. Циљ лиге је био успостављање обостране сарадње у културном и економском смислу. Имала је велики утицај за пољске цивиле и војнике који су јесени 1939. године преко Румуније и Југославије бежали на запад. Југославија је у време Милана Стојадиновића учврстила сарадњу са Немачком, па су се у том периоду поправили односи са Пољском. Током тридесетих година двадесетог века све земље Европе обраћале су велику пажњу на пропаганду. Како се ближио почетак Другог светског рата, активност на том пољу постајала је све важнија. Пропагандне организације европских држава тежиле су ка већој централизацији. С обзиром да је у предратном Београду био висок проценат писмености, начин информисања преко штампе био је од изузетног значаја. Пољска и Југославија се нису издвајале по том питању.<sup>41</sup> Ипак, нису били територијално и дипломатски најближи пријатељи, али свакако можемо рећи да нису били непријатељски расположени у међуратном периоду.

Југословенско посланство у Пољској, лета 1939. године нашло се пред задатком заштите југословенских грађана у Пољској. Обављена је евакуација свих југословенских студената који су се пријавили посланству. Потпуном окупацијом Пољске, од стране Немачке за време Другог светског рата прекинути су сви дипломатски односи ове две државе. Након напада нацистичке Немачке на Пољску,

---

<sup>39</sup> Момчило Павловић, Анджеј Заћмински, Драгомир Бонцић, *Југословенско – Пољски односи у 20. веку*, Београд, 2015. стр. 55-56.

<sup>40</sup> Исто, стр. 59-63.

<sup>41</sup> Исто, стр. 67-69. 107-120.

десетине хиљада пољских избеглица потражиле су спас у другим земљама, међу којима је била и Краљевина Југославија. Међу њима је био велики број војника и официра. Желели су да се докопају пољских корпуса који су се налазили на територији западних земаља. Краљевина Југославија је била транзитна земља. Она је и поред своје тренутне неутралности одиграла важну улогу за војне избеглице. Пружила им је прихватну и помоћ у кретању ка савезничким земљама. Пољско – југословенска лига која је имала своје седиште у Београду у улици Узун Мирковој број 5 одиграла је велику улогу у спровођењу пољских избеглица. Југословенска влада дозволила је наставак рада пољског посланства и конзулата у Београду. Власт је имала благонаклон став према избеглицама. Излазила им је у сусрет. Кроз низ расписа и упутстава регулисано је поступање са њима. Уобичајени пут пољских војних избеглица је био да се након уласка у Краљевину Југославију јаве конзулату који би им обезбедио одлазак у Француску. Цивилне избеглице нису биле под политичким притиском. Они су добили азил али уз ограничење броја цивилних избеглица који могу остати у Краљевини Југославији. Посебну групу су чинили Јевреји који су одмах по уласку немачких трупа у Пољску били на удару.<sup>42</sup> Ово је био одраз негованих односа међуратног периода, осећаја блискости, као и духа отпора опасности која се назирала у виду Немачке.

Краљевина Југославија признала је Финску 27. јула 1922. године. Између новоосноване независне државе Финске и Краљевине Југославије дипломатски односи су успостављени 7. августа 1929. године. Како није било лоших догађаја на међународној сцени, односи између ове две државе били су пријатељски. Краљевина Југославија је 1936. године отворила дипломатско представништво у Стокхолму. Први посланик Финске са средиштем у Стокхолму био је Милорад Стражњици. Да су односи ове две земље били добри можемо видети на основу економско – трговинских уговора који су спроведени тридесетих година.<sup>43</sup> Други светски рат и војна капитулација Краљевине Југославије довели су до прекида дипломатских односа са Финском.

Односи ове две државе били су пријатељски. Румунско – југословенска сарадња у Малој Антанти и Балканском пакту представљала је жељу ових држава да на својим територијама сачувају мир и неутралност. Смештене у немирном подручју Балканског полуострва били су приморани на обазриву спољну политику. Како се Румунија брзо

---

<sup>42</sup> Исто, стр. 141-153.

<sup>43</sup> Јелена Ђуришић, *Београд – Хелсинки 90 година дипломатских односа, каталог изложбе представљен*, Београд 2019.

нашла као комшија нацистичке Немачке, а Југославија имала проблем са Италијанском окупацијом Албаније борили су за мирољубиве односе, да остану неутралне и задрже своје територије и ресурсе непромењене. У међуратном периоду Краљевина Југославија је била најпозданији спољнополитички партнер Румуније. Имали су заједничке циљеве и спољну политику.<sup>44</sup>

### **1.3 Совјетско – Југословенски односи између два рата**

Револуција у Русији, као и излазак Русије из рата одредили су будућност односа између Краљевине Србије, а потом и Краљевине Југославије са Совјетским Савезом. Ове две државе имали су позамашну историју мирољубивих и пријатељских односа. Главни разлог јесте била православна вера. Руско Царство имало је велики утицај на Србију. Срби су се током читавог деветнаестог века потајно или званично ослањали на Руску Империју. Одавали су безусловну захвалност, без обзира на поступање царске спољне политике и претензије изласка на топла мора преко Балканског полуострва. У постојању појединих народа и земаља, најћу драматични периоди када се на историјској сцени појављују личности, чији карактер и рад не одговарају датој ситуацији.<sup>45</sup>

Први правац совјетске дипломатије огледао се као незваничан и кроз тајну политику Коминтерне. Почетак односа датира још од пре избијања рата, одласком југословенских комуниста у партијске школе, где су поред идеје марксизма учили, и у пракси примењивали партизанску активност и вештину герилског ратовања.<sup>46</sup> Они су по завршетку школовања, са пуним искуством након ратовања у Шпанији, били једни од оснивача партизанског покрета по повратку у Србију. Школовање студената, штампање часописа и књига било је од пресудног значаја за руско – српске књижевне и културне везе.<sup>47</sup>

Избијањем Октобарске револуције 1917. године Руско Царство престаје да постоји. Ова смена власти променила је из корена свој карактер. Пропадање ове велике државе довело је до изолације међународне политике. Новонастала држава Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца имала је велике губитке у Првом светском рату и налазила се

---

<sup>44</sup> Ionut C. Cojocaru, Ema Lj. Miljković, *Romanian – Yugoslav relations as Convoyed Romanian Diplomatic Documents Referring to the Balkan Area (1939)*, (rad predstavljen na sastanku Redakcije 36ornika), Beograd, 1 mart 2017. godine.

<sup>45</sup> Гордана Барјактаревић, *Заробљеници националне идеје*, Београд, 1996, стр. 7.

<sup>46</sup> Алексеј Ј. Тимофејев, *Руси и Други светски рат у Југославији*, Београд 2011.

<sup>47</sup> Мирослав Јовановић, *Срби и Руси 12-21. Век (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012. стр 130 – 135.

у веома тешкој ситуацији. Тадашња капиталистичка Краљевина СХС према совјетској Русији гаји дубок отклон. Како су се уређења ових држава супротстављала, а бољшевичка Русија била политички изолована, дошло је до прекида дипломатских односа.<sup>48</sup> Након смрти Владимира Илича Лењина 1924. године Стаљин постепено маргинализује своје политичке противнике све док није постао неприкосновени лидер Совјетског Савеза. Након његовог доласка на власт међународни односи и даље су били затегнути и представљали су проблем за брзи економски и политички продор СССР-а у Европу.<sup>49</sup>

Са друге стране, Краљевина Југославија је под великим утицајем руске беле емиграције. У то време, Београд постаје један од највећих центара одбегле руске интелектуалне елите и племства. Ово је реч о високообразованим људима, који су дали непроцењив допринос развоја југословенске науке, уметности, архитектуре.<sup>50</sup> Један од разлога нетрпељивости ове две државе јесте прихватање белогардејаца који су се припремали за свргавање бољшевика и поновног успостављања монархије. Монархистичко уређење Краљевине Југославија је био основни проблем за совјете. Они су се борили против такве врсте владања.

Дипломатски односи Русије са југословенским дипломатама били су лоши. Дипломатска и конзуларна представништва била су затворена, па је 3. марта 1919. године дошло до прекида односа.<sup>51</sup> Покушаји да се у наредним годинама покрене разговор између две владе нису се завршили успешно. Руске избеглице, ипак, због традиционалног пријатељства и блискости бирале су Београд и Србију као места пребивалишта. Новоформирана бољшевичка Русија заузима други став. Београд остаје без најважније спољнополитичке подршке пред склапање мировног уговора у Версају. Владајући кругови у Југославији заузимају став дистанце и страха према Совјетској Русији због могућег подстицања комунистичке делатности. То је био један од кључних разлога за одуговлачење успостављања односа, па укључујући и њено признање.<sup>52</sup> Једина организација која се од почетка залагала за успостављање дипломатских односа са СССР-ом, била је Комунистичка партија Југославије (КПЈ). Она је забрањена од 1921. године, одлуком државног врха. Комунисти су бачени у илегалу, стављени су ван

---

<sup>48</sup> Александар Животић, *Југословенско-Совјетски односи 1939-1941. године*, Београд 2016, стр. 73.

<sup>49</sup> Драган Петровић, *Краљевина СХС и Совјетска Русија (СССР): 1918-1929*, , 2018, стр. 17.

<sup>50</sup> Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, Београд 2006, стр. 200 – 215.

<sup>51</sup> Александар Животић, *Југословенско-Совјетски односи 1939-1941. године*, Београд 2016.

<sup>52</sup> Драган Петровић, *Краљевина Југославија и СССР 1935-1941. године*, Београд, 2017. стр. 424.

закона и сурово су их прогонили.<sup>53</sup>

Да би се успоставили топлији односи са Совјетском Русијом, одржана је конференција у Ђенови о обнови совјетске привреде, где се Совјетски Савез нашао на међународној сцени након дуге политичке изолације. У току 1924. године дошло је до огромног помака Совјетског Савеза јер су је признале Француска, Велика Британија и Италија. Двадесетих година долазило је до обостраних иницијатива да се дође до преговора. У том тренутку није дошло ни до каквих званичних договора.<sup>54</sup> Београд је успостављао неформалне контакте на међународним скуповима где је постепено улазила Совјетска Русија. Односи су били хладни, а у низу спорних тачака и супротстављени.<sup>55</sup>

Совјетској дипломатији и званичницима било је све јасније да је Југославија постала угрожена од фашистичких сила. Хитлер је на свом говору у Нирнбергу, навео да рачуна на савез са фашистичким и профашистичким режимима. Совјетска Русија сматрала је да би поред несумњивих Италије, Мађарске и Аустрије, у ширем кругу нашла Пољска, па чак и Југославија. Краљевина је тада била предмет разговора совјетских дипломата. О политици Југославије према СССР-у сазнајемо од записника совјетске амбасаде у Прагу. Амбасадор Александровски говорио је да Југославија има изражену несталност и наводи термин „разочарење“ говорећи о колебању југословенске политике. Разговор који се одвијао између министра спољних послова Румуније Антонескуа и совјетског амбасадора Островског водио се такође везано за политику Југославије. Усагласили су се да је Југославија проширила своје односе са Бугарском, Мађарском и посебно са Немачком. Постојало је видљиво јачање Немачке позиције у Југославији. Могуће је било настојање Немачке и Италије ка усмеравању Југославије да поправи односе са Мађарском. Наводи се да је совјетски амбасадор у Немачкој, Астрахов био уплашен, да ће након Аустрије, Немачка кренути на експанзију Југославије (мисли се на повећање економско – политичке експанзије, али није искључено и војне). Скретала се пажња од стране СССР-а да Немачка на Балкану шири утицај, да би дошла у посед сировина, а пре свега из Румуније и Југославије. За југословенску дипломатију Турска ће бити значајан део за одржавање и праћење односа са СССР-ом, што ће доћи до изражаја приликом успостављања пуних дипломатских

---

<sup>53</sup> Зборник Матице Српске за историју, Бранко Петрановић, *Успостављање Југословенско – совјетских дипломатских односа 1940*, Нови Сад, 1992, стр. 87-100.

<sup>54</sup> Александар Животић, *Југословенско-Совјетски односи 1939-1941. године*, Београд 2016. стр. 80 – 109.

<sup>55</sup> Драган Петровић, *Краљевина Југославија и СССР 1935-1941. године*, Београд, 2017. стр. 425.

односа Београда и Москве.<sup>56</sup>

Успостављање личног режима краља Александра и убрзане промене политичких околности Европе, унеле су и другачије ставове према питању признања Совјетског савеза. Краљ Александар гајио је искрене симпатије према Русији, али је у међуратном периоду, након Октобарске револуције, новоформирани СССР сматрао идеолошким и политичким непријатељем.<sup>57</sup> Француска је ширила утицај на државе Мале Антанте, па самим тим и на Југославију. Совјетска дипломатија је након доласка нациста на власт, сматрала да се све више треба приближити Француској. Совјетска Русија је истицала да са Југославијом не постоје никакве несугласице које би могле да наруше даљу сарадњу и нормализацију односа. Прво зближавање довело је након Италијанске иницијативе о директоријуму четири силе. Државе Мале Антанте тада су потписале Конвенцију о дефинисању нападача са Совјетским Савезом иако нису имали уређене политичке односе. Овакав поступак није значао и сређивање дипломатије ових држава, али је постао успех и подстицај за даљу сарадњу. Конференција министара спољних послова држава Мале Антанте у Загребу јануара 1934. године донела је одлуку да се приступи односима са Совјетском Русијом чим се остваре политички и економски услови. Југославија је све прихватала са великом дозом резерве.<sup>58</sup>

Након смрти краља Александра, југословенска политика према Совјетској Русији се променила и представила још веће дистанцирање. Румунија, као једна од источноевропских земаља, на конференцији Друштва народа у Женеви, јуна 1934. године, успоставила је пуне дипломатске односе са СССР-ом и на тај начин га директно признала, Краљевина Југославија то није урадила<sup>59</sup>. Југословенско вођство показало се да није спремно за успостављање нормалних дипломатских односа са Совјетским Савезом. Совјетима је послата порука да односи нису довели до могућности обостраног признања. На челу такве политике био је кнез Павле Карађорђевић. Његова улога је била важна јер је постао Први намесник. Краљевина Југославија је била међу последњим земљама Европе која је успоставила дипломатске односе са СССР-ом. Кнез намесник није сарађивао са бољшевичким режимом гледајући у њему зликовачку власт која се обрачунала са царским домом, православљем и словенством у име интернационализма и светске револуције.<sup>60</sup> Имао је антикомунистички став који је

---

<sup>56</sup> Исто, стр. 150-159.

<sup>57</sup> Исто, стр. 372.

<sup>58</sup> Александар Животић, *Југословенско-Совјетски односи 1939-1941. године*, Београд 2016. стр. 150-185.

<sup>59</sup> Драган Петровић, *Краљевина Југославија и СССР : 1929-1935*, Београд 2019, стр. 15;

<sup>60</sup> Зборник Матице Српске за историју, Бранко Петрановић, *Успостављање Југословенско – совјетских*

доласком на власт био изражен. Међутим, наводе се и подаци да је кнез Павле у доба италијанске опасности променио негативно мишљење о Совјетској Русији.<sup>61</sup> Милан Стојадиновић је дошао на власт и био председник владе од 1935. године до 1939. године. Покренуо се нови ток спољне политике према западним силама. Након доласка Хитлера на власт 1933. године постепено је успостављао пријатељску политику са Немачком. Краљевина Југославија трпела је италијанске претензије због обећаних територија што је убрзало боље односе са Немачком. Био је веома нетрпељив према болшевичком режиму.<sup>62</sup> Он негира свој лош приступ према Совјетској Русији. Говорио је да је он као и већина Срба, русофил. Сталних дипломатских односа са Совјетском Русијом није било. Иако Краљевина Југославија није признала СССР, никада није иступила против њих. Није била ни у једном политичком пакту који би био уперен против Совјетске Русије. Одржавао је контакте преко сталног делегата при Друштву народа, др Ивана Суботића.<sup>63</sup> Након смене Милана Стојадиновића успостављена је влада Цветковић – Мачек. Они су се постепено приближавали СССР-у ради успостављања пуних дипломатских односа. Ову владу је подржала већина бирачког тела, а међу њима и комунисти.<sup>64</sup> Иницијатива владе је била, да ако економски прегови прођу успешно, пошаљу генерала Милана Недића (министар војске и морнарице) на војну мисију и набавку наоружања. Ово се дешавало месец и по дана након немачког ултиматума Југославији и привременог прекида сарадње са Француском.<sup>65</sup>

Јула 1936. године ствари су почеле да се мењају. Југославија је потписала Конвенцију о режиму мореуза што је за СССР било од великог значаја. Покренути су тајни разговори без спорних питања и сукоба што је требало довести до повратка редовне дипломатске комуникације. Све до тренутка ратне опасности у Европи, Југославија је одбијала да успостави званичне дипломатске односе са Совјетским Савезом. Иако Краљевина Југославија и Совјетска Русија нису успоставили односе, њихове дипломате, акредитовани представници, стручњаци, па чак и војна лица, сусретали су се у оквиру међународних скупова. Војни изасланици Југославије и Совјетске Русије налазили су се у ситуацији да су у оквиру исте групе савезничких

---

*дипломатских односа 1940*, Нови Сад, 1992, стр. 87-100.

<sup>61</sup> Историјски гласник, орган друштва историчара СР Србије, Вук Винавер, *Прилог историји југословенско-совјетског зближења 1940-41*, Београд, 1966, стр. 7.

<sup>62</sup> Драган Петровић, *Краљевина Југославија и СССР 1935-1941. године*, Београд, 2017, стр. 374.

<sup>63</sup> Милан Стојадиновић, *Ни рат ни пакт Југославија између два рата*, Буенос Аирес, 1963, стр. 646 – 649.

<sup>64</sup> Драган Петровић, *Краљевина Југославија и СССР 1935-1941. године*, Београд, 2017, стр. 433

<sup>65</sup> Војно историјски гласник, Миле Бјелајац, *Покушај стратешког ослоњања Југославије на СССР 1939-1941*, стр. 41-66.

земаља при организовању војних вежби. Притом, међусобно једна земља, другу није ни у пуном облику признавала, па самим тим ни одржавала дипломатске односе.<sup>66</sup>

Почетак Другог светског рата Југославију је довео у специфичан геостратегијски положај. Чињеница, да се граничила са две главне државе Осовине компликовало је њен спољнополитички положај. Дошло је до службене изјаве о неутралности 4. септембра 1939. године. Након руско - немачког пакта у Југославији се размишљало о совјетима као о реалном фактору у будућности. Одсуство југословенског дипломатског присуства у Совјетском Савезу је у великој мери отежавало анализу стварних праваца совјетске политике на Балкану. Југославија је покушавала да преко Велике Британије дође до неопходних информација о могућем ширењу СССР-а на Балкану. Анексија Албаније од стране Италије пробудила је страх код Југославије. Говорило се све више о традиционалним и топлим односима између две државе и створена је нада да ће до редовних односа доћи у најкраћем року. Југославија је у совјетско-немачком пакту видела могућност да ће Русија ставити Балкан у своју заштиту ако дође до немачке експанзије. Постојеће околности навеле су југословенску владу да одлучније крене путем успостављања односа са СССР-ом, док су је западне силе и страх од ширења болшевизма усмеравали ка опрезнијом политиком према Русији.

Влада краљевине Југославије одлучила је да прва повуче потез и отпочне процес трговинских преговора са Совјетском Русијом. Дошло је до одласка званичне делегације са циљем успостављања уговора 22. марта 1940. године. Совјетска влада одговорила је позитивно на иницијативу Југославије ради регулисања трговинских односа. Трговински уговор потписан је званично 11. маја 1940. године у Москви и подразумевао је међусобну размену у износу од 176 милиона динара. Овакво развијање догађаја резултираће поновне званичне дипломатске преговоре између Југославије и Совјетског савеза.<sup>67</sup> Након потписивања овог споразума, није постојала потпуна „хармонична колаборација нити један широки прецизан и исцрпан споразум о међусобним интересима“.<sup>68</sup> Вести о преговорима за успостављање привредних и економских односа су врло пажљиво пласиране. Није се интензивно говорило, већ само информативно уз обраћања нацији да Балкан неће постати центар комунистичке делатности.<sup>69</sup>

---

<sup>66</sup> Александар Животић, *Југословенско-Совјетски односи 1939-1941. године*, Београд, 2016 стр. 121.

<sup>67</sup> Исто, стр. 114 – 185.

<sup>68</sup> Зборник Матице Српске за историју, Бранко Петрановић, *Успостављање Југословенско – совјетских дипломатских односа 1940*, Нови Сад, 1992, стр. 87-100.

<sup>69</sup> Годишњак за друштвену историју, Бојан Поповић, *Слике Совјетског Савеза у међуратној Југославији*.



Већина југословенског народа била је за приближавање СССР-у, али под условом да се одрекну комунистичке пропаганде у границама Југославије. Југословенски народ не би прихватио комунистичке методе које су упропастиле руско племство. Против зближавања су отворено били богатији кругови јер им долази у питање материјална својина. Због тога се од стране Југославије одуговлачило признање СССР-а.<sup>70</sup> Краткотрајни рат између Совјетске Русије и Финске Републике одложио је за одређено време значајније политичке контакте. Односи Краљевина Југославије остају хладни све до почетка Другог светског рата, када југословенска влада признаје совјетску власт у Русији.

#### ***1.4 Пад версајског система – Немачка моћ расте у централној и источној Европи***

Мировна конференција у Паризу почела је 18. јануара. 1919. године, подељена на два временски и садржајно различита дела. Париски споразуми нису донели трајни мир. Европа је остала препуштена себи. У Русији је букнуо грађански рат и била је искључена из мировних преговора.<sup>71</sup> Временом, постало је јасно да се односи снага на којима почива версајски систем толико пореметио, да уговор више није имао никакву важност. Почетком 1935. године нарушена је читава структура, којом је Немачка спутавана.<sup>72</sup> Немачка је до доласка нациста 1933. године била држава другог реда. Жеља Берлина била је све већа да избегне извршење Версајског мировног уговора што се још од 1922. године догодило, када је Немачка престала да измирује редовно свој репарациони дуг. Доласком Хитлера на власт Немачка је убрзано покренула подизање фабрика наоружања и остале тешке и војне индустрије чиме су желели да реше питање незапослености. Нацисти су желели да кршење Версајског уговора легализују, тиме је јавно објављено 1935. године да Немачка више не признаје војне одредбе уговора. Увели су општу војну обавезу. Мировна конференција водила се начелима да победничке државе имају већа права од побеђених, чиме је дошло до великог раздора између држава. Тридесетих година националсоцијалистичка влада отворено је и недвосмислено тражила превласт и уништење постојећег система. Покренута је тежња за стварање новог поретка. Силе победнице из Првог светског рата су се оптеретиле

---

Београд 2018. стр. 112-133.

<sup>70</sup> Исто, стр. 131.

<sup>71</sup> Јанц Оливер, *14 Велики рат*, Нови Сад, 2013, стр 416.

<sup>72</sup> Џон М. Робертс, *Европа 1880-1945*, Београд 2002, стр. 564-565.

напорним очувањем мировног уговора, што је био главни разлог за сукоб. Расплет проблема је на почетку ишао у прилог тоталитарних држава, док се коначно завршио њиховим сломом у Другом светском рату.<sup>73</sup> Версајски уговор забранио је Немцима да поседују оружане снаге на левој обали Рајне, као и у појасу од педесет километара на десној обали. Након потписивања француско – руског пакта из 1935. године, Немачка је реаговала 3. марта 1936. године и почела окупацију демилитаризоване зоне, док су је завршили 7. марта 1936. године. Донета је одлука по версајским одредбама у корист Немачке. Јавно је објављено да је поништен уговор из Локарна, јер наведени пакт није био у сагласности са њим. Последица је била, да је Хитлер однео своју прву званичну победу у кршењу Версајског поретка.<sup>74</sup> Париз и Лондон, могли су енергично да спрече продор немачких трупа у Рајнску област, међутим, како није дошло ни до какве интервенције, Хитлер је постигао свој први велики успех. Сматрало се да је најбоље, ако већ мора да дође до рата, да се то деси између Немачке и Совјетског Савеза.<sup>75</sup>

По Версајском мировном уговору, Немачка је била обавезна да сведе своје трупе на 100.000 војника. Немачкој је било потребно шест година да се припреми за напад на Пољску. Од 1935. године Немачка је прекршила војни кодекс Версајског мира и увела општу војну обавезу. Хитлер је од краја 1937. године престао да се плаши рата. До 1938. године освојио је дипломатску надмоћ појачавањем војне силе.<sup>76</sup>

Немачки циљеви су се променили, уз стару жељу да се уништи Версајски систем, дошла је до намере да се територијално створи велика држава која ће бити доминантна у Европи. Тежили су да створе велико царство које ће обухватати Аустрију, Чехословачку, Пољску и Совјетски савез.

Одбацивањем Версајског уговора Велика Немачка постала је стварност. Многи су прижељкивали унију са њом. Прекретницу европске политике представљао је шпански грађански рат. У Шпанији је у ноћи 17-18. јула 1936. године дошло до побуне десничара, официра који су одбили да признају владу Народног фронта. Отпочео је дуг, грађански рат у коме су учествовали страни добровољци, где су се на страни левичарске владе борили комунисти из више земаља (између осталог и Југославије), док су на страни десничарских побуњеника били одреди италијанске и немачке војске. Победници су постали десничари на челу са генералом Франком када су ушли 28. марта 1939. године у Мадрид. Хитлер, само привидно неутралан, помагао је десницу и

---

<sup>73</sup> Андреј Митровић, *Време нетрпељивих*, Београд 2012, стр. 563 - 583.

<sup>74</sup> Џон М. Р. *Европа 1880-1945*, Београд 2002, стр. 568.

<sup>75</sup> Андреј Митровић, *Време нетрпељивих*, Београд 2012, стр. 583 - 607.

<sup>76</sup> Михаил Гелер, Александар Некрич, *Утопија на власти*, Подгорица 2000. стр 291.

испробавао своје наоружање и војску, док су западне државе остале неутралне.<sup>77</sup>

Стање у Аустрији одвијало се повољно по Хитлера. Аустријски нацисти започели су уличне демонстрације, док је немачким генералима наређено да буду спремни за акцију. Проглашен је аншлус, а немачка војска ушла је у Беч 13. марта 1938. године. Аншлус је изгласан плебисцитом од 99%. Овај подвиг био је највећи Хитлеров успех од времена Версаја и од тада он више није прихватао никакве дипломатске савете, што ће довести до катастрофе у Европи.

Анектирањем Аустрије Немачка је отворила пут према Прагу. Питање Чехословачке била је каписла која ће експлодирати у Пољској 1939. године. Чехословачка је потписала уговор са Совјетском Русијом о међусобној помоћи у случају напада. Хитлер је желео да уништи Чехословачку, ако је могуће, силом. Немци су уз помоћ пропаганде оптужили Чехословачку да су обезбедили базе за руске авионе. Велика Британија и Француска одлучили су да учине све што је потребно да би се избегао рат. Криза је избила када је затражено да се 12. септембра судетским Немцима, да право на самоопредељење. Чеси су почели тајну мобилизацију и дали су право Немцима на Судетску област, али уз гаранцију Француске и Британије за будућност њихове државе.

Након коначног пристанка на припајање, Хитлер је сада тражио моменталну предају Судетске области, а да се плебисцити одрже у другим областима, чак и где су Немци мањинско становништво. У свим државама осећала се војна неспремност. Дошло је до Минхенске конференције 29. септембра 1938. године. Преговори су укључивали: окупацију Судетске области до 10. октобра, плебисците на другим местима и уступке пољским и мађарским мањинама, док су државе Велика Британија и Француска гарантовале нове границе Чехословачке.<sup>78</sup> Минхенски споразум био је отворено уперен против интереса Совјетског Савеза.<sup>79</sup> У том тренутку Совјетска Русија је била једина на страни Чехословачке. Споразум у Минхену потписан је без питања Москве и права на жалбу Чехословачке. Совјети су Минхенски споразум називали „капитулација у Минхену“.<sup>80</sup> Француска, која се обавезала 1935. године да ће бити бранилац Чехословачке државе, ипак ће се окренути политици Енглеза.

Напредовање нацизма у Европи, претње на границама, страх од рата све је то допринело великом неповерењу међу државама у њиховим преговорима. Русија је била

---

<sup>77</sup> Исто, стр. 608-611.

<sup>78</sup> Џон М. Р. *Европа 1880-1945*, Београд 2002, стр. 581 – 592.

<sup>79</sup> Михаил Гелер, Александар Некрич, *Утопија на власти*, Подгорица 2000. стр. 298.

<sup>80</sup> Djuzepere Vofa, *Povijest Sovjetskog saveza I*, Novi Sad, 1985, стр. 453.

изолирана и желели су да то искористе. Хитлер је између 14. и 15. марта 1939. године прекршио Минхенски споразум и одлучио да силом заувек ликвидира Чехословачку. Његове трупе ушле су у Праг.<sup>81</sup> Резултат Минхенске конференције, јесте да је Рајх добио индустријски развијене области, као и аустријске и чехословачке економске позиције, добро опремљену војску али и нове савезнике.<sup>82</sup> Све је било спремно за почетак Другог светског рата и нову поделу Европе.

### ***1.5 Југословенско – немачки односи уочи Другог светског рата***

У Југославији је споразум Цветковић – Мачек задовољио вођство Хрватске сељачке странке, и мањи део српске опозиције. Срби су углавном били незадовољни. Немачка је успела да повећа зависност од Рајха код других држава. Стварали су им потешкоће у привреди. У Немачку је до 1939. године одлазило 50% извоза, а из ње се исто толико увозиле у државе југоисточне Европе (Југославија је једна од њих). Животни трошкови су порасли 1940. године, када је жетва била недовољна чак и за домаће тржиште, а ипак је морало да се унапред одређени део извезе у Немачку. Они који су још полагали неке наде у државу запада, осећали су се више него беспомоћни када је Француска пала јуна 1940. године.<sup>83</sup>

Почетком тридесетих година, када је Југославија била присталица Француске у спољнополитичком погледу, садржаји београдских новинских издања били су сагласни да Немачка агресивном спољном политиком настоји да анулира Версајски мировни уговор. Упорно одбијање краља Александра до 1934. године, а касније и кнеза Павла за успостављање дипломатских односа са СССР-ом и окретање у спољној политици према Немачкој, узнемирило је антифашистички опредељене људе у земљи. Незадовољство је било код интелигенције (чланови револуционарне омладине, чланови организације Млада Босна, Уједињење или смрт). Антифашистичко размишљање комуниста потврдило је учешће у борби шпанског рата против фашизма. Комунисти су покушали овим учешћем у рату да појачају антифашистичке акције у земљи.<sup>84</sup> Краљевина Југославија је крајем тридесетих година била свесна да је Немачка сила првог реда. Споразум који је потписан 1938. године између Немачке и Југославије био је позитивно

---

<sup>81</sup> Исто, стр. 452 – 458.

<sup>82</sup> Андреј Митровић, *Време нетрпељивих*, Београд 2012, стр. 621.

<sup>83</sup> Стеван К. Павловић, *Историја Балкана*, Београд, 2001. стр. 450-451.

<sup>84</sup> Славољуб Цветковић, *Југославија 1939. -1941. године*, Београд, 1999., стр. 154-165.

презентован јавности. Обавезивао је потписнике да не објављују вести које би нарушиле углед супротне земље. Дobar пример је позитивно писање о Аншлусу. Овај догађај окарактерисан је као унутрашње питање аустријских Немаца који су желели уједињење. Кнез Павле се након пада владе Милана Стојадиновићам 1939. године, попуштања запада пред фашизмом, нестабилности која је затекла Југославију определио да настави са пријатељском спољном политиком према Немачкој.<sup>85</sup>

Немачка више није била задовољна ставом Југославије. Није више уважавала „реформе“ него је захтевала политичко потчињавање. Цветковић је средином 1940. године одржавао везу са немачким посланством, настојећи да увери Немце у своју истинску лојалност. Извештаји које су Немци добијали јесу да је много људи у Југославији против сила Осовина. Са немачке стране се истицало велико неповерење. Хитлер је југословенску владу сматрао за потенцијалног противника који ће пре или после бити потчињен.<sup>86</sup>

Немачка привредна политика према југоистоку поставила је дугорочне циљеве. Привредни план од 1933. године до 1941. године посматрали су као припремање терена. Након преузимања контроле одлучиваће о судбини привредног живота и развоја моћи. На тај начин желели су да успоставе политичку доминацију Трећег Рајха.<sup>87</sup> Ступање у привредне односе са Југославијом и Румунијом, требало је да доведе до стицања политичког утицаја. Да би се могло приступити активнијој југоисточноевропској привредној делатности донели су царинске прописе. На тај начин дошло је до могућности увоза пољопривредних производа са југоистока. У Југославији је немачки утицај постао посебно снажан у црној металургији и све значајнији у рударству. Хитлер је 8. маја 1939. године изјавио „да земље југоисточне Европе без икакве дискусије припадају области која је од животне важности за Немачку“.<sup>88</sup> Остваривање пуних дипломатских односа са СССР-ом лета 1940. године Југославији је дало извесну наду да ће се притисак сила Осовине смањити. Немачка је све више освајала утицај на Балкану, па је Југославија била окружена уз изузетак Грчке, на коју је Италија извршила агресију у јесен 1940. године. Отпор Грчке подстакао је Немачку да је што пре сломи. Ово је значио појачан притисак на Југославију да се приклони

---

<sup>85</sup> Момчило Павловић, Андрија Заћмински, Драгомир Бонцић, *Југословенско – Пољски односи у 20. веку*, Београд, 2015. стр. 124-125.

<sup>86</sup> *Историјски гласник, орган друштва историчара СР Србије, Вук Винавер, Прилог историји југословенско-совјетског зближења 1940-41*, Београд, 1966, стр. 27-28.

<sup>87</sup> Милан Д. Ристовић, *Немачки нови поредак и југословенска Европа 1940/41 -1944/45*, Београд, 2005. стр. 14.

<sup>88</sup> Исто, стр. 22.

силама Осовина.<sup>89</sup> Совјетска присутност у југословенској политици на почетку Другог светског рата битно је утицала на јачање антифашистичког расположења народа.<sup>90</sup> Опасност од напада нацистичке Немачке на Краљевину Југославију довела је до живих, економских и културних односа који су резултирали успостављање дипломатских односа са Совјетском Русијом маја 1940. године.<sup>91</sup>

Немачко привредно продирање на југоисток и процес поступног увлачења земаља овог подручја у сферу немачког економског и политичког утицаја до коначног укључивања у ратни поредак, текло је поступно.

---

<sup>89</sup> Драган Петровић, *Краљевина Југославија и СССР 1935-1941. године*, Београд, 2017. стр. 435

<sup>90</sup> Славољуб Цветковић, *Југославија 1939.-1941. година*, Београд, 1999. стр. 6-9.

<sup>91</sup> *Историја 20. века, часопис за савремену историју*, Славољуб Цветковић, *Совјетска присутност у југословенској политици на почетку другог светског рата*, Београд, 1995, стр 37.

## 2. Став према совјетској експанзији у Пољској

### 2.1 У сусрет пакту – игра нерава у Пољској

Други светски рат започет је нападом Немачке на Пољску 1. септембра 1939. године. Муњевити почетак рата испратила је и југословенска штампа, међу којима су листови *Политика*, *Правда* и *Време*. *Пролетер* је почео опет да се штампа од маја 1939. године и могли смо да имамо увид у то шта се писало међу југословенским комунистима. *Пролетер* је излазио као једномесечни лист где се претежно говорило о радницима, борби за права и слободу. Конкретно нису показивали заинтересованост за деловање Совјетског Савеза у периоду окупације Пољске, али и других земаља источне Европе. Самим тим, *Пролетер* не може да спада у примарне изворе овог мастер рада. На основу *Пролетера* не можемо сагледати размишљања и ставове југословенских комуниста у поступцима СССР-а према државама источне Европе.<sup>92</sup> Новости из *Политике* који се тичу Пољске поделе и совјетске окупације су недоречени. Прва обавештења о могућности окупације у листу *Политика* датирају се 1. августа 1939. године у којима се преноси да ће совјетска влада потписати договор са западним силама, само ако добије право да подигне специјалне аеродроме у Пољској и Румунији.<sup>93</sup>

Односи Југославије са Пољском непосредно пре сукоба су били мање срдачни, али су били пријатељски. Из архивске грађе можемо видети изјаве које се спорадично понављају: „Са републиком Пољском одржавамо добре и срдачне односе које желимо и даље да негујемо и развијамо“.<sup>94</sup> Наставак срдачних односа прекинути су избијањем Другог светског рата. Југословенска држава је након напада остала ван ратног сукоба. Улазак у рат могао је у том тренутку имати тешке последице. Кнез намесник Павле, говорио је мудро и опрезно: „Наша љубав за мир је велика, али наша независност и целокупност нашег државног положаја је изнат те љубави“.<sup>95</sup> На основу архивског материјала можемо пратити период јесени 1939. године када је дошло до приближавања дипломатије Југославије и СССР-а. Покушаји да се то спроведе у дело одложио је почетак Другог светског рата као и улазак совјетске војске у источну Пољску. Након

---

<sup>92</sup> *Пролетер*, 1939. – 1940. година

<sup>93</sup> *Политика*, 1. август 1939, „Русија тражи своје аериодроме у Пољској и Румунији“, стр. 2.

<sup>94</sup> Архив Југославија 334-2-15, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, Погледи међународних односа и догађаја 2-162, стр. 6.

<sup>95</sup> Владимир Ћоровић, *Историја Срба*, Пирот, 2011, стр. 751-754.

овог догађаја југословенска влада била је додатно опрезна у правцу успостављања дипломатских односа са СССР-ом.<sup>96</sup> На основу овог податка можемо само бити још пажљивији у истраживању штампе која је била активна у то време. Пропаганда је у рату средство за остварење циља и као таква била је делатност од изузетног значаја. На тај начин покренуле би се масе кроз одређене чињенице, догађаје.<sup>97</sup>

Како преноси лист *Време*, из Берлина је телефонским разговором јављено да Немачка не припрема војну силу да насилно заузме Данцинг који је био интересна сфера и Пољске. Слободан град тврди да су способни да брину о правима својих грађана ако она буду угрожена.<sup>98</sup> Према писању *Политике*, сукоб између слободног града Данциг и Пољске желела је да искористи Енглеска, тиме што би помогла Пољској. Данцишко питање које се провлачи кроз лист *Политика* на споредним деловима и поднасловима тумачи се у том смислу, да Пољска неће препустити Данцигу никакве уступке. Овај проблем чинио се новинару као један од главних повода за рат са Немачком. Оно што може бити занимљиво јесте да је у листу *Време* 2. августа пренета изјава Немачке да ће се Данцинг вратити под окриље Рајха. Да ће слободан град Данцинг бити припојен Рајху преноси и лист *Правда*. Како су Пољаци претили трговинским и привредним ратом читалац је могао претпоставити да слободан град неће доћи у сферу државе Пољске.<sup>99</sup> Данцинг је одустао од бојкота пољских цариника услед претње од стране пољске владе. Новинар листа *Време* писао је у мањем чланку 7. августа где је г. Риђ Смигли (маршал пољске војске) изјавио да: „Данцинг представља плућа наше привредне организације. Пољска је одредила своје гледиште на дефинитиван начин тако да у том погледу нема сумње“.<sup>100</sup>

Лист *Политика* извештавао је опрезно и избегавао да износи властите ставове. Немачким извештајима у *Политици* од 5. августа, говори се да је Енглеска та која ће хушкати Пољску на рат против ње. Говорило се да под протекторатом Енглеца, Пољска не сме да попусти у политици према Данцигу и да је право време за рат са Немачком. Према информацијама италијанских новина у *Политици*, совјетска политика кретала се у смеру појачане размене трговинског саобраћаја са Пољском. Пољска је, како преноси *Политика*, тада извозила за Совјетску Русију електротехничке и металургијске производе, али и велике количине угља, што говори о добрим односима ове две државе

---

<sup>96</sup> Архив Југославије, 370-34-593, Посланство КЈ у Анкари 21. септембра 1939. године

<sup>97</sup> Adolf Hitler, *Mein Kampf*, *priređio Radomir Smiljanić*, Beograd, 2015. стр. 137.

<sup>98</sup> *Време*, 01. август 1939, „У Берлину демантују вести о војним припремама у Данцигу“, стр. 3.

<sup>99</sup> *Време*, 02. август 1939, „Данциг ће бити припојен Рајху, Пољско – данцишки привредни рат“, стр. 1.

<sup>100</sup> *Време*, 07. август 1939, „Г. Риђ Смигли о одбрани права Пољске у Данцигу“, стр. 1.



непосредно пре рата.<sup>101</sup> *Политика* у претходним месецима не износи никакве друге односе Пољске и Совјетског Савеза.

Како се датум почетка Другог светског рата приближавао, *Политика* је спомињала могућност пољске реакције. Политички кругови у Енглеској, верују да Пољску треба освестити да буде на њиховој страни у случају светског рата. Велика Британија и Француска не би седеле скрштених руку, али верују да Немачка није спремна за светски рат услед оскудице у вишим официрима и сировинама.<sup>102</sup> Како се наводи у документу Архива Југославије: „Варшава јавља да се не осећа угрожено од Немачке. Пољска ни у каквом случају неће да се везује за СССР“.<sup>103</sup> Након напада Немачке на Пољску можемо закључити да никаква помоћ није пристигла од стране западних земаља.

Говорило се за Пољску и Чехословачку да они нису друга Аустрија и да их нико неће натерати да постану туђи вазали.<sup>104</sup> У будућности успоставило се другачије.

Како је прошло двадесет година од постизања независности, генералштаб је изјавио да ће ту независност и очувати од непријатеља.<sup>105</sup> Свест о рату полако је долазила до изражаја. Чланак од 8. августа 1939. године преноси да су пољски цариници у војним униформама и да су наоружани, али да ће се већ од 9. августа све вратити у нормалу. Први предратни догађај између Немачке и Пољске, огледа се у падању Пољског авиона у море. Авион је, како преноси *Политика* пао у море, након дугог облетања изнад Немачког брода.<sup>106</sup> Лист *Време*, преноси да је издато саопштење у коме се говори да је један војник немачке оружане патроле, која је прешла пољску границу у Коридору, рањен у пограничном сукобу. Преноси *Време*, да је немачка патрола ушла на пољску територију 200 метара и није хтела да прихвати опомену са пољске стране. Незванично се говори да се овај инцидент догодио неколико дана раније.<sup>107</sup> Према писању листа *Правда* на границама се настављају војне чарке.<sup>108</sup> *Правда* преноси идентично као лист *Време* у времену непосредно пре почетка напада на Пољску.

---

<sup>101</sup> *Политика*, 5. август 1939, „Појачање пољско-совјетског трговинског саобраћаја“, стр.3.

<sup>102</sup> Архив Југославија 334-2-15, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, Погледи међународних односа и догађаја, стр.1

<sup>103</sup> Исто, стр. 1.

<sup>104</sup> Исто, стр. 3.

<sup>105</sup> *Политика*, 6. август 1939, „Попуштање данцишко-пољске затегнутости“, стр. 3.

<sup>106</sup> *Политика*, 08. август 1939, „Пољски цариници у униформама“, стр. 4.

<sup>107</sup> *Време*, 11. август 1939, „Оружани сукоб између немачке и пољске патроле“, стр. 4.

<sup>108</sup> *Правда*, 5. август 1939, „Над Данцигом се и даље гомилају мутни облаци, у Берлину и Варшави примећује се велика живост“, стр. 1

Напетост која се догађа у Пољској уочи Другог светског рата достиже врхунац. Негодовање у Берлину према Пољској, изазвало је затварање границе у Горњој Шлезији. Дошло је до прогона немачких мањина. Говори се у листу *Време* да је овакво отворено понашање било јер је Пољска имала подршку од Француске и Велике Британије.<sup>109</sup> У рубрици „последњи час“ говорило се о принудном продајом немачких имања у Пољској. Ова имања поделиће се пољским сељацима.<sup>110</sup> Такође, лист *Правда* пише да је дошло до прогона и хапшења немачког народа на територији Горње Шлезије и да се Пољска полако припрема за комплетну мобилизацију.<sup>111</sup> Непријатељско држање Пољске по питању слободног града, према листу *Правда* изричито стоји на ногама Велике Британије. Како пише новинар *Правде* данцишко питање ће се решити до септембра. Овај податак на крају је имао смисла јер је Хитлер одлучио да заузме и Пољску. Пресек тензије између Немачке и Пољске била је вест да ће Пољска и Велика Британија потписати војни савез. Уговор о британско - пољском савезу потписаће, како лист *Време* сазнаје британски министар иностраних послова лорд Халифакс и пољски амбасадор у Лондону.<sup>112</sup>

На основу *Политике*, читалац у Југославији могао је да стекне утисак да је Пољска стабилна држава која сама одлучује о својим поступцима и судбини града Данцига. Преноси се да Варшава у овом рату нерава са Данцигом хоће да направи велику офанзиву и освоји самосталан град.<sup>113</sup> Писало се у листу *Време* да је дрчно држање пољске владе последица подршке Енглеске.<sup>114</sup> У уводнику од 10. августа г. Геринг је изјавио да сви у Немачкој желе мир, али да су спремни за рат.<sup>115</sup>

У листу *Политика* објављено је да Пољска такође у својој штампи говори „да нема никакве агресивне намере према Немачкој и Данцигу“.<sup>116</sup> Берлин је одговорио да се тренутно у Пољској води страховита кампања против Немачке, пренео је лист *Време*.<sup>117</sup> Новинар листа *Време* писао је и у наредним бројевима да Пољска све време води негативну политику према Немачкој, како не би проширила свој утицај на

---

<sup>109</sup> *Време*, 18. август 1939, „Затварање пољске границе у Горњој Шлезији и прогоњење немачких мањина у Пољској, стр. 3.

<sup>110</sup> *Време*, 18. август 1939, „Принудна продаја немачких имања у Пољској“, стр. 8.

<sup>111</sup> *Правда*, 18. август 1939, „У Горњој Шлезији извршена су многа хапшења Немаца“, стр. 1.

<sup>112</sup> *Време*, 18. август 1939, „Енглеско – пољски војни савез биће потписан за две недеље“, стр. 1.

<sup>113</sup> *Политика*, 12. август 1939, „Пољска и Данциг“, стр. 5.

<sup>114</sup> *Време*, 10. август 1939, „Немачки амбасадор упозорава лорда Халифакса да је држање Пољске последица енглеске подршке“, стр. 3.

<sup>115</sup> *Време*, 10. август 1939, „Нико у Немачкој не мисли на рат“, стр. 1.

<sup>116</sup> *Политика*, 13. август 1939, „У Пољској се очекује нова криза око Данцига већ крајем овог месеца“, стр. 2.

<sup>117</sup> *Време*, 08. август 1939, „Пољска води опасну игру“, стр. 1.

слободан град који је од изузетног значаја за обе државе. Лист *Правда* преноси да се Немачка неће задовољити само Данцигом, већ тражи цео Коридор са Горњом Шлезејом и Познањом, што Пољска није могла да допусти.

## 2.2 *Рибентроп - Молотов пакт у Југословенској штампи*

Споразум са Немцима неминовно носи једностранни карактер: обавезе и опасности док све користи без изузетака припадају само немцима. Затегнутости пољско-совјетских односа постајала је и раније. Москва сматра (рачуна) да са слабљењем утицаја западних демократија у источној Европи може доћи до убрзане борбе са Немачком или споразум са њом који би олакшао положај Москве на Далеком Истоку.<sup>118</sup> Хитлер је говорио: „Јер ако не можемо да се повежемо са Енглеском јер нам је отела колоније, са Италијом не, јер поседује јужни Тирол, са Пољском и Чехословачком дефинитивно не, онда нам осим Француске која нам је уз то украла Елзас – Лорен у Европи нико не преостаје“<sup>119</sup>, што се на крају и обистинило.

Читалац *Политике* све до 23. августа није могао прочитати чланак који преноси ширење нове међународне политике. Први пут се идеја савеза Немачке и Совјетске Русије спомиње у *Политици* поменутог датума и то на ударној насловној страни. Фотографије Хитлера и Стаљина красе насловну страну. Лист *Време* преноси извештај дописника из Берлина да је из најкомпетентнијег извора сазнао да су владе Рајха и Совјетске Русије споразумеле да закључе пакт о ненападању. На основу овог споразума, већ прекосутра 23. августа, немачки министар иностраних послова г. фон Рибентроп путује у Москву ради потписивања споразума.<sup>120</sup> Занимљиво да је овај лист објавио податак који се обистинио два дана касније за разлику од других новина у Југославији. Да је пакт о ненападању изазвало велику буру у југословенској јавности, као и у међународној политици пренела је и *Правда*: „Одлука немачке и совјетске владе да потпишу пакт о ненападању изазвала сензацију у свету“.<sup>121</sup> Немачко – руско зближавање донело је преокрет у међународним односима и ситуацији у Европи. У наредним данима на насловним странама говорило се о овом догађају као светском, као и да ће пакт променити однос држава у Европи. Преговори су требали да се заврше што

---

<sup>118</sup> Архив Југославија 334-2-15, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, Погледи међународних односа и догађаја, стр.1 -2

<sup>119</sup> Исто, стр. 413.

<sup>120</sup> *Време*, 22. август 1939, „Немачко – руски пакт о ненападању“, стр. 1.

<sup>121</sup> *Правда*, 23. август 1939, „Одлука немачке и совјетске владе да потпишу пакт о ненападању изазвала сензацију у свету“, стр. 1.

пре, где је немачки министар спољних послова Рибентроп ишао лично канцеларевим авионом у Москву. Како преноси совјетска агенција ТАСС у *Политици*, након трговинских договора треба смањити затегнутост ове две државе склапањем пакта о ненападању. ДНБ је говорио, а како је писало у *Политици*, овај уговор учиниће велико задовољство немачком политичком врху. Одмах по поласку министра спољних послова Рибентропа у Москву, сазван је скуп резервиста у Немачкој, након којег се говорило да ће се у четвртак у случају потписаног уговора о ненападању нешто крупно догодити.

У поднаслову друге стране говори се о томе да закључење пакта, није имало за обавезу било какве војне помоћи. Ово можемо демантовати, јер се из литературе и самих догађаја може приказати да је постојала тајна нота о подели Пољске и заједничком нападу.<sup>122</sup> Како је *Политика* преносила вест из Варшаве, Пољска је о могућности овог пакта примила без панике, јер је у овом споразуму видела повлачење Совјетске Русије са Европског континента, те ће свој утицај даље ширити ка Далеком Истоку. Влада је изјавила да ће бранити своја права без обзира на садржај самог документа.<sup>123</sup> Пољска штампа у извештајима *Политике* није износила никакве нападе према Немачкој, пре свега како је не би провоцирала, а и као што је напоменуто због чекања садржаја уговора. Пољска је још уживала у илузијама о заједничкој сарадњи са Немачком.

Насловни текстови говорили су о уговору ненападања са ударним фотографијама Рибентропа и Молотова. Поред дочека и састанка, први пут се у *Политици* преноси одређена неизвесност и уступци Совјетској Русији. Међутим, након даљег расплета и сазнања да је до састанка званично дошло, пољска влада се обраћа јавности да ће било какав притисак на њу бити одбијен силом оружја. Према овоме, читалац је могао да закључи да пољско гледиште није страховало ни од каквог међународног политичког потеза, а самим тим ни од ултимативног акта. Пољски листови које преноси *Политика*, писали су да је совјетско – немачки договор само тактички потез без било каквог значаја.<sup>124</sup> Обећавајућа подршка сила Атанте, могла је указати на овакво понашање у међународној политици. Склапање споразума између Немачке и Совјетске Русије значио је крај односа са западним силама.

Односи Пољске и Немачке запали су у велику кризу. Данцишким Пољацима

---

<sup>122</sup> Андреј Митровић *Време нетрпељивих*, Београд 2012.

<sup>123</sup> *Политика*, 23. август 1939, „Совјетски кругови истичу да закључење пакта не значи пружање помоћи за напад“, стр. 2.

<sup>124</sup> *Политика*, 24. август 1939, „Чврст став Варшаве према евентуалним догађајима у вези са новим московским пактом“, стр. 2.

наређено је да се врате у Пољску, а немачко – пољски преговори о питању царинских инспектора су прекинути. Наводним затварањем границе према граду Данциг, прекинути су било какви односи. Убрзо је Варшава демантовала ову вест. Пољска је очекивала ратни сукоб јер је покренула своје трупе ка граници, како преноси *Политика*. Крајем августа инциденти на граници били су све учесталији, Немци су ранили четворицу Пољака и извршили напад на пољске царинике. У преговорима, у *Политици*, 25. августа први пут се спомиње Совјетска Русија. Пољска је остала одлучна у своме ставу да Црвеној армији неће дозволити улаз на своју територију.<sup>125</sup> Затварање граница за совјетску армију имаће за последицу брзу окупацију од стране Немаца што ће резултирати поделу Пољске која је била договорена споразумом о ненападању кроз тајну ноту.<sup>126</sup> Да је Пољска имала одређену мотивацију и подршку од Енглеске коју је лист *Време* преносила показује чланак од 23. августа. Вест о предстојећем закључењу пакта о ненападању између Немачке и Совјетске Русије није произвела дубок утисак у варшавским политичким круговима. Та вест, доказ је жеље Совјетске Русије да се повуче из европске игре, пошто је СССР јавно манифестовао да тежи томе у току британско – француско – руских преговора. Ништа од овога није утицало на промену ситуације на став Пољске, преноси лист *Време*.<sup>127</sup>

Једина светла тачка за Пољску у том тренутку јесте потписаан споразум о узајамној помоћи са Великом Британијом. Према овом уговору обе стране биле су у обавези да притекну другој у помоћ у случају рата. Потписивање споразума, како преноси *Политика*, у Пољској се прихватило са одушевљењем.<sup>128</sup> Овај споразум на папиру значио је Пољској сигурност, међутим, стварност је била другачија. Немачка је све више притискала присаједињење Данцига, Коридора и Горње Шлезеје што је за Пољску било неприхватљиво.<sup>129</sup> У Данцигу је већ све спремно за дочек немачких трупа, подизањем говорница и окупљањем све већих маса.

У Варшави се све до почетка рата веровало о могућем компромисном решењу. Поред сталних вести и коментара о пограничним инцидентима, пољска јавност остаје мирна, ишчекујући да се заврше договори између Велике Британије и Немачке. У мирном дану који је био пред пољске војнике, припремали су се уз пуну ратну опрему. Пољска штампа коју преноси *Политика* давала је знак смирености, али и представљала

---

<sup>125</sup> *Политика*, 25. август 1939, „Пакт о ненападању између Москве и Берлина искључује Русију из енглеско – француског „Фронта мира“ и онемогућио опстанак блока против коминтерне“, стр. 3.

<sup>126</sup> Андреј Митровић, *Време нетрпељивих*, Београд 2012.

<sup>127</sup> *Време*, 23. август 1939, „Немачко – руски пакт изненадио је цео свет“, стр. 1

<sup>128</sup> *Политика*, 26. август 1939, „Енглеска и Пољска потписале су уговор о узајамној помоћи“, стр. 3.

<sup>129</sup> Џон М. Р. *Европа 1880 – 1945*, Београд 2002.

тежак положај Источне Европе.<sup>130</sup>

Пољска прича је сишла са насловних страна *Политике*, али се и даље писало. Како су се преносиле вести, ситуација у Пољској бивала је све тежа. Железнички саобраћај са Немачком био је прекинут. Без обзира на то, Пољска није желела да уступи ни један метар своје територије.<sup>131</sup> Вести које су се могле пронаћи у *Политици* крајем августа нису биле објективне. Варшава је демантовала било какав прекид железничког саобраћаја, док су вести из Немачке даље шириле пропаганду о прогону Немаца у Пољској. Оно што се још спомиње, јесте, да су совјетске трупе повукле своје гарнизоне са границе. На основу овог извештаја просечан читалац могао је закључити да ће са источне границе, Пољска бити безбедна<sup>132</sup>, што наравно није било истинито јер је СССР груписао своје трупе на својој западној граници.

У Пољској је дошло до стављања под оружје свих резервиста до четрдесет година након Немачког уласка у Словачку. У Варшави се сматрало да се „на силу, одговара само силом“.<sup>133</sup>

### 2.3 Други светски рат означио је крај за Пољску

Најзначајнији догађај у првој половини двадесетог века јесте Други светски рат. Ратификовањем пакта од стране Москве, Молотов је говорио „да и ако избије рат биће много мањег обима“. Након преговора Немачке и Пољске, *Политика* преноси да се у Берлину сматра да је Варшава одбила шеснаест немачких услова за споразум.<sup>134</sup> Најбитнији услови били су уступање Данцига и плебисцит у Коридору. Лист *Време* детаљно преноси ситуацију у Пољској непосредно пред почетак Другог светског рата. Писало се да је Хитлер нудио Пољској гаранцију граница за десет година и Енглеској пакт о ненападању за двадесет и пет година. Такође, преноси се извештај из Берлина да рат између Немачке и Пољске стварно траје већ дуже време у пограничним областима.<sup>135</sup> Хитлер није прихватио као могућност да одустане од Данцига и Коридора

---

<sup>130</sup> *Политика*, 28. август 1939, „Како ситуацију сматрају више него озбиљном, у Варшави још верују да је могуће избећи рат“, стр. 6.

<sup>131</sup> *Политика*, 29. август 1939, „У Варшави се сматра да ће се већ данас или сутра рат нерава или завршити миром или претворити у прави рат“, стр. 7.

<sup>132</sup> *Политика*, 30. август 1939, „Пољска влада и штампа енергично одбијају оптужбе о рђавом поступању према немачким мањинама у Пољској“, стр. 7.

<sup>133</sup> *Политика*, 31. август 1939, „Пољска је позвала под оружје све обучене резервисте до 40 година живота“, стр. 3.

<sup>134</sup> *Политика*, 01. септембар 1939, „У Берлину се сматра да је Пољска одбила 16 немачких услова за споразум, међу којима и претходно уступање Данцига Немачкој и плебисцит о Коридору“, стр. 2.

<sup>135</sup> *Време*, 27. август 1939, „Хитлер тражи за рајх Данцинг и аутостраду кроз Коридор“, стр. 3

иако је то био услов да се сачува мир у Европи. Хитлер није желео да то сачува.<sup>136</sup> Лист *Време* пише да је у Варшави стање алармантно и да се под заставу зову резервисти од четрдесет година. Дана 30. августа проглашена је општа мобилизација у Пољској. Немачка је одавно била спремна за рат против Пољске.<sup>137</sup> Идеја Велике Британије била је да се треба радити брзо и без икаквих одлагања како не би дошло до катастрофе. Политикин новинар писао је да Пољска влада треба да до 30. августа пошаље свог делегата за преговоре. Чекајући, Немачка је добила само вест о Пољској мобилизацији. Под таквим околностима, влада Рајха сматрала је да су њени услови одбијени. Односи између Немачке и Пољске били су такви да је сваки даљи инцидент могао да доведе до рата.

*Политика* је сматрала да се Пољска припремала за рат. Мобилизација која је уследила уз рекламне плакате, као и копање шанчева према граници са Немачком указивале су спремност Пољске. Оно што је занимљиво, јесте, да се у *Политици* нигде није споменуо наводни повод напада на Пољску. Немачки војници обучени у пољске униформе који су извршили напад, а догађај који се догодио био је објављен на немачком радију, није споменут у *Политици*.<sup>138</sup> Лист *Време* преноси да су око 20 часова Пољаци препадом заузели радиостаницу у Глајницу. Они су силом продрли у дворану у којој се врше емисије. Преко микрофона су упутили прокламацију на пољском језику, а делом и на немачком. Немачки полицајци успешно су савладали Пољаке пише у листу *Време*.<sup>139</sup> Говорило се да је истина другачија и да су се немци прерушили у Пољаке.

*Политика* је 2. септембра објавила ударну вест на насловној страни да су почеле борбе дуж целе пољско – немачке границе. Хитлер је желео да настави борбу, све док Пољска не прихвати његове услове. Говор немачког канцелара који *Политика* преноси из Берлина био је упечатљив. Говорио је о Данцигу као Немачкој територији, и кривио Версајски систем за тренутно стање на које је приморан да реагује. Дошло је до Данцишког признања Немачког рајха. Потписан је протокол о присаједињењу читаве територије слободног града чије чланове лист *Политика* преноси у целости.<sup>140</sup> Како се наводи из Берлина, Немачка је била спремна да се сукоб са Пољском локализује, док су

---

<sup>136</sup> Adam D. Rotfeld, Anatoly V. Torkunov, *White spots black sport difficult matters in polish – russian relations 1918-2008*, Pitsburg, 2015, стр. 161-175.

<sup>137</sup> *Време*, 31. август 1939, „Општа мобилизација у Пољској“, стр. 1.

<sup>138</sup> Андреј Митровић, *Време нетрпељивих*, Београд 2012.

<sup>139</sup> *Време*, 1. септембар 1939, „Напад пољских одреда на немачку радио станицу“, стр. 4.

<sup>140</sup> *Политика*, 02. септембар 1939, „Јуче у зору почеле су борбе на целој пољско-немачкој граници“, стр. 1.

Пољаци желели посредовање Енглеске. Локализација рата није била могућа због тајног протокола са Совјетском Русијом.

Одмах, од 1. септембра почело је са ратним дејствима на граници двеју држава. Варшавска и Берлинска саопштења у листу *Политика* подударају се у виду страховитог напада немачких трупа на Шлезију и пограничне области. Према писању *Политике*, пољска радио станица саопштила је да је изненадни удар био страховит уз помоћ авиона и без званичне објаве рата. Да је Други светски рат почео нападом Немачке на Пољску на насловним страницама објавио је и лист *Време*. Писало се да је Данцинг присаједињен Рајху и да је питање слободног града окончано.<sup>141</sup> Покренуто је бомбардовање свих војних циљева у двадесет пољских градова. Лист *Време* преноси вести из Берлина да је немачка авијација погодила све битне стратешке тачке.<sup>142</sup> Захтеви Француске и Велике Британије да се немачке трупе повуку са територије Пољске нису уродили плодом. Да Немачка није објавила рат Пољској објавило је *Време* у мањем чланку. Стални сукоби и бомбардовање пољских градова наставило се и у следећим бројевима листа *Време*. Након једноличних извештаја да се константно врше бомбардовања, како јавља Варшава, а преноси лист *Време* пољске трупе су морале да се повуку из Шлеске.<sup>143</sup> Читав део међународне политике у новинама био је пребукиран дешавањима о сукобу Немачке и Пољске. Детаљна саопштења разорног бомбардовања пољских градова показала су истину и суровост новог начина рата једном читаоцу *Политике*. Берлинска саопштења која преноси *Политика* говорила су да овакав догађај није рат, већ да се дешава борба за враћање првобитног стања из 1914. године. Одлазак пољског амбасадора из Берлина кулминирао је у прекид свих односа две државе. Различити извештаји, које преноси *Политика*, говоре о приказу обе стране са фронта. Немачки извештаји у *Политици* говорили су о томе како су немачке трупе пресекле Коридор, док су пољски говорили о страховитој одбрани и против удару. Стање које ће се развијати у наредних месец дана потврђује да су немачки извештаји у листу *Политика* били прецизнији. Варшавско службено обавештење врховне команде које се преноси у *Политици* било је да ниједна влада у Пољској није у могућности да прихвати немачке услове, па ће у складу са тим и наставити своја ратна дејства.<sup>144</sup>

Приликом извештаја о ваздушним нападима дописника листа *Политике* можемо

---

<sup>141</sup> *Време*, 2. септембар 1939, „Оружани сукоб између Немачке и Пољске почео је јуче ујутру“, стр. 1.

<sup>142</sup> *Време*, 2. септембар 1939, „Бомбардовање војних циљева у двадесет пољских градова“, стр. 4.

<sup>143</sup> *Време*, 4. септембар 1939, „Услед велике надмоћности непријатеља наше трупе приморане су да се повуку из Шлеске“, стр. 7.

<sup>144</sup> *Политика*, 02. септембар 1939, „Војне операције на пољско-немачкој граници и бомбардовање градова“, стр. 3.



сагледати и трећу страну овог сукоба. Грга Златопер саопштава да авионски удари на Варшаву тих дана нису били јаки, али да су били учестали. У самом центру Варшаве људи су нормално функционисали, али је у предграђу пало око стотину бомби. Грга је овом приликом пренео расположење на улазак Велике Британије у рат. Цела Варшава певала је химну Велике Британије, а на радио станици било је речи хвале.<sup>145</sup>

У раним јутарњим часовима 5. септембра објављено је у *Политици* да су немачке трупе успеле да се споје код Коридора и на тај начин пресеку пољску одбрану, самим тим они су прешли у већи део Шлезације. Пољски извештаји у *Политици* обавестили су о паду Бидгошћа и Груђонца.<sup>146</sup> Стални напади из ваздуха на Варшаву, покренули су евакуацију становништва.

Из дана у дан, новине преносе стално напредовање немачких трупа. Први помен совјетских трупа из 7. септембра 1939. године коментарише гомилање војске на западној граници своје државе. Овај податак значио је да је Совјетска Русија озбиљно схватила новонасталу ситуацију у источној Европи.

Немачке вести које преноси *Политика* говоре да су трупе прешле у велику офанзиву и да су 9. септембра ушле у предграђе Варшаве. О овоме су говорили и италијански новинари који су се налазили на лицу места, а о чему пише *Политика*. Сви су очекивали велику борбу за Варшаву. Варшавске новине како преносе новинари *Политике* јављају да је дошло до бомбардовања Берлина.<sup>147</sup> Пренагљене вести писале су обе стране, битка за Варшаву трајала је наредних двадесет дана.<sup>148</sup> Оно што је довело до промене на источном фронту, јесте информација о совјетској мобилизацији војске која још увек није била општа. Према саопштењу берлинске штампе у листу *Политика*, говорило се о два милиона војника Црвене армије на пољској граници.

У новинама *Време* било је доста извештаја новина из Пољске и Немачке који су пре свега субјективни и говоре да њихова војска напредује на свим фронтима. Лист *Време* уредно је приказивао обе стране свакодневних жестоких борби. Насловна страна броја из 10. септембра 1939. године, из извештаја Велике Британије видимо да су се немачке трупе већ нашле на улицама Варшаве и да је кренула жестока улична борба за сваки корак територије.<sup>149</sup> Једнолични извештаји немачке и пољске команде низали су се у наредним данима листа *Време* о продирању немачких трупа и борби око Варшаве.

---

<sup>145</sup> Грга Златопер, *Политика*, 04. септембар 1939, „Ратни извештај број 3 од 3. септембра“, стр. 5.

<sup>146</sup> *Политика*, 05. септембар 1939, „Борбе у Пољској“, стр. 3.

<sup>147</sup> *Политика*, 09. септембар 1939, „Немачке моторизоване претходнице ушле су синоћ у предграђа Варшаве“, стр. 2.

<sup>148</sup> Андреј Митровић, *Време нетрпељивих*, Београд 2012.

<sup>149</sup> *Време*, 10. септембар 1939, „Уличне борбе у Варшави“, стр. 1.

Извештаји пољске команде упорно говоре да су немачке трупе одбијене и да се војска повлачи.

Занимљиво је да лист *Правда* Немачки напад на Пољску ставља у мањи поднаслов на првој страни броја од 1. септембра 1939. године. Овај лист, догађају који је покренуо лавину војних сукоба није давао велики значај.<sup>150</sup> Даље са својим извештајима говори о константном бомбардовању Варшаве.

Због кише која је почела да пада, операције и напредовање немачких трупа биле су успорене. Берлинска штампа коју преноси *Политика* могла се тумачити да пољска војска није више у стању да пружа отпор.<sup>151</sup> Ово ће се у будућности показати као права и једина претпоставка. У *Политици*, која је преносила немачку и пољску штампу смењивали су се извештаји о офанзивама и контраофанзивама на фронту.

Оно што је такође битно за нас, јесте да сагледамо став Југославије које преносе одређене новине. *Време* преноси следеће за међународну политику: „Југославија ће остати доследна својој политици, неговаће брижљиво пријатељске односе са свим великим силама, унапређиваће постојеће добре односе са свим суседима и остаће неутрална у сукобима у којима нису угрожени њена независност и њен интегритет.“<sup>152</sup>

## **2.4 Подела Пољске државе на црно и бело**

Пољска је требала остати средишњи део државе и као таква опстати у виду тампон зоне, истина је међутим била другачија, где ће подела бити комплетна између Немачке и СССР-а. Извештаји који се тичу саме поделе Пољске у *Политици* су само претпоставке и од мањег су значаја. На истоку, захваљујући модерној борбеној техници немачке армије са својим оклопним јединицама и авијацијом, Немачка је сломила Пољску коју ће даље поделити са СССР-ом.

*Политика* је пренела први пут значајније вести из Москве да су 17. септембра у четири сата ујутру совјетске трупе прешле у Пољску дуж целе источне границе и на тај начин ушле у Источну Пољску. Новинар *Политике*, писао је, да је совјетска војска прешла границу како би заштитила тамошње украјинско и белоруско становништво, пошто Пољска као држава не постоји, а влада се налазила у избеглиштву. Многобројни совјетски авиони бацили су милионе летака у Украјини и Белој Русији, која је некада

---

<sup>150</sup> *Правда*, 1. септембар 1939, „Велика Британија се налази у ратном стању са Немачком“, стр. 1.

<sup>151</sup> *Политика*, 15. септембар 1939, „Због кише које су почеле да падају у Пољској успорено напредовање немачких трупа“, стр. 1.

<sup>152</sup> *Време*, 5. септембар 1939, „О ставу Југославије у данашњој међународној ситуацији“, стр. 1.

сачињавала део пољске државе. У летцима се каже да Совјетска Русија заузима ове територије у жељи да заштити становништво и да га ослободи пољског јарма.<sup>153</sup> Совјетска влада изјавила је, како преноси *Политика*, да су они још увек неутрални у овом рату.<sup>154</sup> У *Политици* је приказано управо онако како је Совјетска Русија желела да се то догоди. Ширење СССР-а приказано је као ослободилачки поступак и жеља да се Пољска извуче из рата.<sup>155</sup> Улазак совјетских трупа у Пољску представљао је нову фазу у рату који је почео између Немачке с једне стране и Енглеске, Француске и Пољске са друге стране.<sup>156</sup> Према извештајима листа *Време*, а по верзији из Букурешта, Совјетској Русији ће се приписати Украјина и Белорусија, а Немачкој крајеви који су јој раније припадали, док ће се између Рајха и СССР-а образовати самостална Пољска. Овај поступак Совјетске Русије означавао је крај рата у Пољској.<sup>157</sup>

Извештаји листа *Правда* поклапају се са другим новинама у вези совјетског упада у Пољску. На дан 18. септембра лист *Правда* на насловној страни објавила је вест: „Предата је у Москви нота пољском амбасадору Жибовском, у којој се саопштава да се совјетска влада налази присиљеном у сопственом интересу и ради заштите белоруских и украјинских мањина у Пољској да изда својим трупама наредбу да пређу пољско – совјетску границу“.<sup>158</sup> Према шведским извештајима, како преноси лист *Правда* између пољских и совјетских трупа дошло је до сукоба. Како преноси *Правда*, према извештају из Москве, Совјетска Русија би задржала Украјину и Белу Русију, а Немачка Горњу Шлезизију, Коридор и Данцинг.<sup>159</sup> Совјетски генералштаб је саопштио, док је лист *Правда* пренео у целости: „Совјетске трупе потиснуле су и даље Пољаке после двочасовне борбе. Совјетске трупе заузеле су синоћ у северном делу западне Беле Русије град Вилно, као и вароши Велика Брестовица, Прујани, Кордин. У Западној Украјини совјетска војска заузела је град Владимир Болињск. Коњички одреди и тенкови продрли су са североистока и југа у предграђе Лавова“ који ће убрзо и освојити.<sup>160</sup> Сви извештаји везани за поделу Пољске и освајању Варшаве од стране Немачке, а које преноси лист *Правда* идентични су и подударају се са осталим

---

<sup>153</sup> *Време*, 19. септембар 1939, „План о новој Пољској“, стр. 1.

<sup>154</sup> *Политика*, 18. септембар 1939, „Јуче у 4 сата ујутру совјетске трупе дуж целе совјетско-пољске границе прешле су у Источну Пољску“, стр. 1.

<sup>155</sup> Djuzere Vofa, *Povijest Sovjetskog saveza II*, Novi Sad, 1985.

<sup>156</sup> *Време*, 19. септембар 1939, „План о новој Пољској“, стр. 1.

<sup>157</sup> *Време*, 19. септембар 1939, „По уласку руских трупа пољска влада прешла у Румунију“, стр. 4.

<sup>158</sup> *Правда*, 18. септембар 1939, „Јутрос у 4 часа совјетске трупе прешле су пољску границу на целој линији од Полодска на северу до Каменец Подолског на југу, истовремено совјетска влада изјављује да Совјетска Русија остаје неутрална у садашњем европском рату“, стр. 1.

<sup>159</sup> *Правда*, 19. септембар 1939, „Совјетски план стварању нове Пољске“, стр. 1.

<sup>160</sup> *Правда*, 21. септембар 1939, „Совјетске трупе у предграђу Лавова“, стр. 1

новинама.

Како преноси лист *Време*, совјетске трупе су упале у Галицију и своје трупе усмериле иза леђа пољске одбране. Неизвесност је владала свуда због уласка руских трупа у Пољску. Овај потез је изазвао огромну сензацију у Лондону, иако се истиче да су се последњих дана појављивале извесне околности на основу којих се могао наслућивати овакав развој догађаја.<sup>161</sup> Немачка је овај потез совјета очекивала. У току дана, 18. септембра како преноси *Политика*, али и остали листови дошло је до спајања немачких и совјетских трупа у Брест Литовску. У Берлину се тврдило како пише у *Политици*, да су договори о подели Пољске већ били званични. Немачка је кретање совјетске војске позитивно поздрављала. Руско продирање у Пољску, у Лондону је примљено сасвим неочекивано. Енглеска је обећавала да ће испунити споразум и још енергичније кренути у ратна дејства.<sup>162</sup> Пољска није могла да се опорави јер је сада била нападнута и са истока и са запада. По преносу *Политике*, Бјалисток и Брест Литовск требало је да припадну Совјетској Русији, док се око Лавова воде преговори. СССР је желео да образује Пољску Совјетску републику као тампон зону између немачке и СССР-а. Новинар *Политике* пише да су совјетски тенкови ушли у Лавов. Демаркациона линија требала је да буде у виду градова Вилно, Бјалисток, Брест – Литовск и Лавов који припадају СССР-у.<sup>163</sup> Међутим, граница је ишла такозваном Цурзановом линијом док ће Варшава бити подељена на пола.<sup>164</sup> Како лист *Време* преноси тврди се да према повученој демаркационој линији, градови Вилно, Бјалисток, Брест – Литовск и Лавов остају совјетима.<sup>165</sup> Према војној демаркационој линији две трећине Пољске припало је Совјетској Русији, а једна трећина Немачкој. Питање стварања нове самосталне Пољске одложено је до завршетка борби на западу. По писању новинара листа *Време* СССР је добио четрнаест милиона становника. Нагло се престаје са било каквим извештајима о ситуацији у Пољској након поделе њене територије.

Званично је у *Политици* објављено да је Бјалисток и Брест – Литовск коначно окупиран од стране совјетских трупа, те да ће даље наставити ка демаркационој линији. У свим окупираним областима, Совјетска Русија постављала је локалне Совјете чиме су

---

<sup>161</sup> *Време*, 18. септембар 1939, „У целом свету акција Русије побудила највећу пажњу“, стр. 6.

<sup>162</sup> *Политика*, 19. септембар 1939, „У току јучерашњег дана немачке и совјетске трупе састале се код Брест Литовска“, стр. 10.

<sup>163</sup> *Политика*, 22. септембар 1939, „Немачки званични кругови тврде да су будуће границе Немачке и Совјетске Русије у Пољској већ потпуно одређене“, стр. 3.

<sup>164</sup> Robert M. Kennedy, *The German campaign in Poland 1939*, Vašington 1956.

<sup>165</sup> *Време*, 21. септембар 1939, „Немачко – руски споразум о Пољској територији“, стр. 4.

ширили свој утицај.<sup>166</sup>

Коначно је дошло до преговора за предају Варшаве. Немачки амбасадор је, како преноси *Политика*, већ рекао да је дошло до уступања града, али та вест још увек није била званично потврђена. Пољска одбрана је остала без муниције, људства, хране што је довело до тога да се одбрана Варшаве преда.<sup>167</sup> У овом периоду, у Москви, дошло је до посете Рибентропа и преговора о подели Пољске и уређењу остатка источне Европе. Последње повлачење пољских гарнизона је потрајало, па су немачке трупе могле да уђу у Варшаву 2. октобра.

Након поделе Пољске западни део Пољске припао је Немачкој. Немачка влада увела је најстрожије мере против свих „народних штеточина“. Те казне биле су и у виду стрељања по кратком поступку за све оне који су починили крађу или било које разбојништво. Стање у Пољској до децембра 1939. године остало је исто. Вршена је насилна регерманизација Рајха присвојених територија. Сваки отпор ломљен је масовним стрељањем. Било је премештања многобројних Пољака и Јевреја. Што се тиче Источне Пољске поседујемо одређене податке. У Кракову се састала немачко – совјетска комисија којој је задатак био да изврши споразум о иселјавању становништва у поједине интересне зоне у Пољској. Према процени из руске зоне у западни део прећи ће око 100.000 Немаца. Сматрало се да ће за супротни смер тај број бити мали и несразмеран броју Немаца. Узрок малом броју за одлазак у совјетски део Пољске, не лежи у малом броју Белоруса и Украјинаца који живе са друге стране границе, већ у томе што се они, бар не у већим масама не желе преселити у Совјетску Русију. Они су били познати као непријатељски расположени према совјетима.<sup>168</sup>

Вредно је истаћи прокламацију пољске владе у Анжеу, у којој су изложени њени циљеви и задаци. Главни циљ пољске владе јесте ослобођење Пољске од непријатељске окупације и повлачење граница којима би се Пољској и Европи обезбедила трајна сигурност. Једна од гаранција ове сигурности био би блок састављен од политички солидарних словенских држава на подручју између Балтичког, Црног и Јадранског мора. Што се тиче унутрашњег уређења будуће пољске државе, о њему треба да одлучи сам пољски народ.<sup>169</sup>

Када је Пољска подељена на два дела дошло је до покрета војних избеглица.

---

<sup>166</sup> Jan Gross, *Russian rule in Poland, 1939 – 1940*, Varšava 1983.

<sup>167</sup> *Политика*, 28. септембар 1939, „Поведени преговори за предају Варшаве“; стр. 3.

<sup>168</sup> Архив Југославије 334-16-41, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, Политички одсек.

<sup>169</sup> Архив Југославије 334-16-41, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, Политички одсек.

Постоји податак да је 1095 лица прошло илегално кроз Краљевину Југославију 23. маја 1940. године. Војислав Поповић, генерални секретар југословенско – пољске лиге изјавио је следеће: Поред 750 пољских избеглица, које су редовним путем дошле у Југославију и сада су ту насељени, у Краљевину је илегално ушло још око 1.000 пољских официра и војника. Они се ту не задржавају већ им пољско посланство издаје групни пасош како би могли даље да наставе ка груписању у Палестини.<sup>170</sup>

Хитлер је говорио за Пољску: „Досадашња поседнута Пољска неће се више сматрати као поседнута и немачком Рајху туђа област, већ као саставни део великог немачког Рајха. У овој земљи и као Немци нећемо је више никад напустити, кукасти крст вијаће се од сада над овом земљом до у најдаљу будућност“. Овом приликом нагласио је непроменљивост утврђене интересне границе између Совјетске Русије и Немачке.<sup>171</sup>

Уводник 23. септембра говори: „Немачка и совјетска влада споразумеле су се да демаркациона линија између немачких и совјетских трупа иде рекама Писја, Нарев, Висла и Сан“. То указује да ће Пољска бити подељена на два дела. На унутрашњим странама *Политике*, даване су вести о заузимању совјетских трупа договорених области у Источној Пољској.<sup>172</sup>

Пољска је била покорена и подељена у року од месец и по дана. Њихов савез документован једноставним „црно – белим“ системом био је елиминација пољског народа и културе.<sup>173</sup> Агресори су желели да брзо демантују структуру Пољске и поставе нове власти на окупираним територијама. Совјетска власт увела је декрет како би им наметнула совјетско држављанство: 1) Пољски цивили – фармери који су се нашли на територији совјета након окупације источне Пољске; 2) Лица која су легално прешла са немачке окупационе зоне у совјетску; 3) Цивили који су се са совјетске окупиране територије преселили у Литванију. Од 30. децембра совјетска влада увела је интерни пасош на окупираним територијама. Особа која би одбила да прихвати нови систем, у већини случајева била би ухапшена и депортована. Сама депортација значила би и смрт.<sup>174</sup>

---

<sup>170</sup> Архив Југославије, 334-16-43, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, транспорти пољских војних официра за Палестину, 13. август 1940. година

<sup>171</sup> Архив Југославије 334-16-41, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, Политички одсек. 20.08.1940. године.

<sup>172</sup> *Политика*, „У Москви се не преговара само о подели Пољске већ и о уређењу осталих проблема источне Европе, првенствено Балтика“, 29. септембар 1939. стр. 1.

<sup>173</sup> Robert S. Kane, *Easter Europe A to Z*, SAD, 1968, стр. 157.

<sup>174</sup> Adam D. Rotfeld, Anatoly V. Torkunov, *White spots black sport difficult matters in polish – russian relations 1918-2008*, Pitsburg, 2015, стр. 161-167.

## 2.5 *Закључак*

Од октобра месеца 1939. године у југословенској штампи не могу се пронаћи више информације о борбама, уласку немачких трупа у Варшаву и било каквом даљем сукобу. Борба је била завршена. Промене у Пољској огледале су се као догађај источне Европе. СССР сматрао је свој упад у Пољску као нужно деловање. Лидер совјета покушао је да прикаже овај догађај као спас одређеног становништва. У југословенској штампи деловало је да Немачки напад на Пољску неће израсти у светски рат.

Није се у том тренутку приказивало као нешто што ће имати велике последице и за саму Југославију. Без обзира на то, у Београду, читалац штампе могао је да примети ситуацију у Пољској, али не и да зна право стање те државе. У новинама је фалило доста објективност како би се стекла права слика овог догађаја.

Југословенска штампа је преносила подједнако и пољску и немачку штампу. Совјетска експанзија на Пољску није се могла увидети као што је то било у стварности. Експанзија

СССР-а је у српској штампи приказана као ослободилачки подухват и заштита становништва те територије. На основу самих извештаја није се СССР могао оценити као идеолошка претња у ширењу комунизма према западу, па ни у Југославији. Совјетски Савез имао је жељу да прошири своју територију на рачун Пољске што је и учинио. Ово је био само почетак.

### 3. Став према совјетској експанзији у Финској

#### 3.1 Дипломатска нетрпељивост

Совјетско – фински дипломатски односи нису били изузетно занимљиви новинарима југословенске штампе крајем септембра и почетком октобра 1939. године јер је у центру пажње био Други светски рат. На основу литературе можемо сагледати да је дипломатских односа било и да су се они почели затезати октобра 1939. године због територијалних уступака које је Финска одбила предати. Одбијање је увело Финску у рат, три месеца након Немачког напада на Пољску са армијом која је била највећа у том тренутку. У такозваном „Зимском рату“<sup>175</sup> Финска је пружила снажан отпор и нанела огромну штету совјетској армији. Овај рат откриће неприпремљеност совјетске војске.

У депеши од 25. октобра 1939. године посланство у Стокхолму јавља за централу МИП у Београду да су нордијске земље одржале своју конференцију и определиле се за мир, али да ће у случају совјетско – финског сукоба симпатисати Финце уз задржавање своје неутралности.<sup>176</sup>

Први помен Финске у *Политици* огледао се у финском броду који је наишао на мину. Погинуло је десет чланова посаде.<sup>177</sup> Овакви догађаји ће се понављати у наредним данима извештаја листа *Политика*, али без било каквог политичког коментара.

Совјетски Савез затражио је 5. октобра 1939. године долазак финског посланства у Москву ради отворених договора.<sup>178</sup> Лист *Политика* преноси вести да је финска влада одлучила да пошаље своју делегацију у Москву. На челу делегације требао је бити бивши председник владе г. Васикиви. Како новинар *Политике* пише, Финска је желела да смањи затегнуте односе две државе. Према извештајима које преноси *Политика*, овај састанак је у првом плану имао трговинске односе, док се у Хелсинкију сматрало, да је само питање каквог ће карактера бити совјетски политички притисак. *Политика* пише да ће политички преговори бити и да ће Москва тражити од Финске да им предају

---

<sup>175</sup> Sprague Martina, *Swedish Volunteers in the Russo-Finnish Winter War 1939-1940*, 2010.

<sup>176</sup> Архив Југославије, 382, посланство у Стокхолму, депеша за Београд, 25. октобар 1939.

<sup>177</sup> *Политика*, 3. октобар 1939. „Знатни губици неутралног бродарства у досадашњем подморничком рату“; стр 4.

<sup>178</sup> Adam Tuković, *Sovjetsko-finski rat 1939. – 1940. godine*, 2015.



„нека своја острва ради стварања поморских и ваздухопловних база.“ о чему говоре и *Правда* и *Време*.<sup>179</sup> Према извештајима *Политике*, писало се да ће Москва од Финске тражити исправку границе на неким тачкама. Вест која није одјекнула на насловним странама као што се то можда очекивало, јесте да је Финска одговорила да неће прихватити предлоге које ће вређати њен интегритет и независност. Изјаве пре самог одласка у Москву су биле да ће се Финска држава придржавати блока скандинавских земаља, живети у миру и благостању и да неће улазити ни у какав блок са великим силама.<sup>180</sup>

Једанаестог октобра 1939. године *Политика* је великим словима објавила да Финска дефинитивно шаље делегацију у Москву ради споменутих преговора. Како пише новинар *Политике*, изјаве су биле да ће Финска урадити све да сачува неутралност, док је почела да сакупља резервисте под заставу. Како лист *Политика* преноси, био је позитиван одјек у финској штампи због мобилизације (мера предострожности ради неутралности) и чврсте спољне политике. Контрадикторност коју преноси *Политика* већ на следећој страници, говори о гомилању 700.000 руских војника у Лењинграду, док је од тога 250.000 војника удаљено од Финске границе свега 35 километара. Новинар *Политике* истиче да су преговори отишли у смеру совјетског потраживања Апандских острва као и неких острва у Финском заливу која би била употребљена за поморске базе. Лист *Политика* истиче у поднаслову изјаве посланика Финске делегације, да је „Финска јача него 1920. године и да ће свој суверенитет бранити сопственим снагама“.<sup>181</sup>

У листу *Правда* подаци који се преносе су површни и несигурни. Непосредно пре сукоба Совјетског Савеза и Финске вести говоре о уступању територије совјетима. Финска влада разматрала је да се ова тензија заврши без међусобних сукоба ове две државе. Тек 12. октобра 1939. године у поднаслову на трећој страни имамо податак да Финска неће уступити ни метар земље без отпора. Финска делегација у тим тренуцима налазила се у Москви и води преговоре.<sup>182</sup> Вести других држава које преноси *Правда* говоре да Совјетски Савез потражује од Финске захтеве који се не могу остварити.<sup>183</sup>

---

<sup>179</sup> *Политика* 9. октобар 1939. „Финска влада је ипак одлучила да пошаље своју делегацију у Москву“, стр. 5.

<sup>180</sup> *Политика*, 10. октобар 1939, „Финска неће прихватити предлоге које би вређали њен интегритет“, стр. 6.

<sup>181</sup> *Политика*, 11. октобар 1939, „Апсолутни суверенитет Финске мора бити очуван – каже се у Хелсинкију“, стр. 4.

<sup>182</sup> *Правда*, 12. октобар 1939, „Изгледа да ће Финска одбити захтеве Совјетске Русије“, стр. 3.

<sup>183</sup> *Правда*, 12. октобар 1939, „У коментарима лондонске штампе вели се да Совјетска Русија много тражи од Финске“, стр. 3.

Фински дипломатски кругови веровали су да ће Финска добити у садашњој борби подршку од Шведске и САД. Новинар листа *Правда* пише да су се совјетске трупе концентрисале у близини финске границе.<sup>184</sup> Током месеца октобра и половина новембра било је константног понављања да се у Финској верује у споразум и разумно деловање обе стране. Ипак, кроз одређене наслове у листу *Правда* можемо увидети да је Финска мобилисала своје трупе и ужурбано вршила селидбе из пограничних градова. Главни захтев Совјетског Савеза према листу *Правда* био је војни савез. Састанак је одржан 12. октобра 1939. године у Москви где је СССР отворено приказао своје захтеве. Главни разлог састајања било је померање совјетско – финске границе за двадесет и пет километара према западу, што је значило одузимање територије Финској. Територијални уступци тражени су због рањивости Лењинграда који је могао бити нападнут са територије Финске. Поред копненог ширења, Стаљин је тражио острва Сурсари, Лавансари, Титарсари и Коивисто као и полуострво Ханко како би смањио могућност напада са мора. У пракси, ово је значило проширење совјетског утицаја и стварање нових војних база. Територије које је СССР тражио биле су најјача Финска одбрана у случају инвазије Совјетског Савеза. Сматрало се да ће у случају уступања ових захтева, Совјетска Русија тражити још већа територијална проширења.<sup>185</sup> Новинар листа *Политика* пише о тензијама на састанку, али и преноси информацију из Шведске о захтевима Москве. Наводе се уступања Аландских острва (важно стратешко место у Балтичком мору) Совјетској Русији, уступање неколико поморских база које ће совјети утврдити о свом трошку, трговински уговор са обостраним повлашћењима, као и евакуација становника немачког порекла из Финске. Финска влада позива становништво да буде спремно за евакуацију. *Политика* преноси да је Финска мобилисала 100.000 војника у претходна два дана, а да је око 300.000 финских војника груписано дуж читаве границе.<sup>186</sup> На основу литературе се не може закључити тачан број финских војника, али је број од 400.000 преувеличан с обзиром да вест стиже из Хелсинкија. На основу даљих подналова и извештаја листа *Политике* види се да званични подаци са обе стране, нису у том периоду били објављени, па се на основу тога могло само нагађати. Финска делегација је након преговора отпутовала назад и одговорила да је Финска неутрална земља и да као таква не може да буде део

---

<sup>184</sup> *Правда*, 13. октобар 1939, „Финска влада евакуисала је Хелсинки, Виборг, Тамерфос и Або“, стр. 6.

<sup>185</sup> Adam Tuković, *Sovjetsko-finski rat 1939. – 1940. godine*, 2015.

<sup>186</sup> *Политика*, 13. октобар.1939, „На руско-финској граници сконцентрисано је 300.000 финских војника“, стр. 11.

војног савеза.<sup>187</sup> Као и у *Правди* петнаестог октобра 1939. године освануло је на насловници листа *Политика* да су од стране Москве уручени захтеви. Лист *Политика* такође преноси да се делегација вратила у Хелсинки на саветовање, као и да је војска већ била распоређена. Најбитнија тачка преговора на основу текста у *Политици*, односила се на Аландска острва.<sup>188</sup>

Насловне стране листа *Политика* попуниле су вести совјетско – финских односа. Писало се у листу *Политика*, да је Финска спремна да прихвати да преда Аландска острва, као и острва у Финском заливу, али не и захтев да уђе у војни савез са Русијом, те је због тога дошло до прекида преговора. Контрадикторности које преноси лист *Политика* смењују се из дана у дан. Новинар листа *Политика* пише да је могуће да Финска задржи неутралност али и задовољи захтеве Совјетске Русије.<sup>189</sup>

Лист *Правда* говори о томе да Финска није могла да усвоји захтеве совјетске владе јер би на тај начин окрњила свој суверенитет и независност. У Хелсинкију више не верују у добар исход преговора и не зна се кад ће се они наставити.<sup>190</sup> Истог дана преноси се да совјетска армија групише своје трупе на граници са Финском. Да су односу ове две земље постали затегнути пише и лист *Време* у идентичним насловима. Зимски рат добио је за време његовог трајања доста насловних страна.

На састанку скандиванских земаља у Стокхолму (одржан 18. – 19. октобра 1939. године) разматрало се о ситуацији совјетско – финских односа. Сматрало се, како преноси лист *Политика* да ће се 23. октобра наставити преговори. Према писању *Политике*, преговори између Финске и Совјетске Русије могли су се наставити помирљивим путем због економске кризе.<sup>191</sup> Новинар *Политике* пише да се финска делегација упутила назад, са новим захтевима Москве који су се односили на то да неће дозволити прелазак других трупа преко њене територије. Према писању *Политике*, званични одговор је требало да однесе нова делегација упућена у Москву. О совјетским захтевима, али и о финском одговору, чувала се строга тајна за јавност.<sup>192</sup> Лист *Политика* пренела је нови говор министра спољних послова г. Молотова. Финска је на

<sup>187</sup> *Правда*, 16. октобар 1939, „Москва тражи: војни савез са Финском, право употребе Хогланда, мањих острва на улазу у Фински Залив и учешће у контроли Аландских острва“, стр. 1.

<sup>188</sup> *Политика*, 15. октобар 1939, „Г. Молотов је предао финској делегацији захтеве Совјетске Русије“, стр. 19.

<sup>189</sup> *Политика*, 17. октобар 1939, „Фински кругови су оптимистички расположени и верују да ће доћи до споразума са Совјетском Русијом“, стр. 2.

<sup>190</sup> *Правда*, 13. новембар 1939, „У Москви је издато званично саопштење у коме се каже да Финска не само што не усваја предлоге Совјетске Русије, већ постаје много упорнија“, стр. 4.

<sup>191</sup> *Политика*, 24. октобар.1939, „У Хелсинкију се сматра да тешка економска криза налаже Финској да у преговорима са Русијом буде помирљива“, стр. 5.

<sup>192</sup> *Политика*, 31. октобар 1939, „Финска влада је саставила одговор совјетској влади“, стр. 2.

говор бурно одговорила, чак и са идејом да повуку делегацију с обзиром да је изречено, како *Политика* преноси „да је извесна трећа сила утицала на Финску и њен став према Совјетској Русији“.<sup>193</sup> Како *Политика* пише, Финска није пристала на совјетске захтеве у погледу полуострва Ханге и луке Петсамо. У Финској се говорило, како преноси *Политика* да се безбедност Лењинграда не сме догодити на штету Финске.<sup>194</sup> *Политикин* новинар писао је о неизвесној ситуацији совјетско – финских односа али се ништа званично и јавно није могло сазнати. Преговори су се чували у строгој тајности. Оно што се могло предосетити читајући *Политику*, дошло је до великог наслова где је објављен прекид преговора између Совјетске Русије и Финске. Према писању *Политике*, совјети сматрају главним кривцем Енглеску, која је имала утицај на Финске одговоре. *Политика* преноси и захтеве које је Финска јавно објавила: **1.** Грађење поморске совјетске базе на полуострву Хангеу, која би била у стању да затвори улаз у Фински залив свим бродовима осим совјетским и уступања Апандских острва, као и десет острва који се налазе ближе совјетској обали; **2.** Подизање система обалских утврђења на острвима Бјерку и Хумалиокиу; **3.** Утврђивање Хеланда, Сеискаја, Лаваисарија, Тетерсарија; **4.** Ревизија северне границе тако да Совјетска Русија добије полуострва Рибаци и Средни; Новинар *Политике*, пренео је на папир изјаву министра спољних послова Финске г. Ерка „Ми смо Русији толико изашли у сусрет да не можемо даље“.<sup>195</sup> Финска делегација је напустила Москву и кренула назад у Хелсинки, с тим што се у *Политици* наводи могућност поправљања односа, што се није догодило. *Политика* је писала да Финска стално мобилише и припрема трупе, али да не верује да ће Москва употребити војску и прећи границу.

Стаљин је сматрао да ће лако изаћи на крај са малобројним противником. Ток Зимског рата срушиће илузије о брзом крају. Политички врх Финске био је подељен у две струје. Прва је била окупљена око министра спољних послова Јухоа Ељаса Екоа, док је друга била окупљена око маршала Карла Маннерхеима. Еко је сматрао да совјети блефирају, док је маршал сматрао да ће Совјетска Русија напасти ако им се не уступи тражена територија, за шта су се и залагали с обзиром да финска војска није била спремна за рат. Дипломатски рат се наставио, али без резултата. Мањи уступци на које

---

<sup>193</sup> *Политика*, 2. новембар 1939, „У Хелсинкију се сматра да је говор г. Молотова створио нову, тешку ситуацију и да ће совјетско – фински преговори опет да се отегну“, стр. 3.

<sup>194</sup> *Политика*, 5. новембар 1939, „Совјетско – фински преговори опет ће се отегнути“, стр. 22

<sup>195</sup> *Политика*, 3. новембар 1939, „Финска делегација озбиљно разматра предлоге г. Молотова о уступању неколико војних база совјетима“, стр. 1

је финска влада пристала, није било довољно СССР-у.<sup>196</sup>

### 3.2 Зимски рат

У листу *Политика*, након прекида односа 13. новембра 1939. године настаје затишје са ударним вестима и насловним странама. Спомиње се 15. новембра 1939. године инцидент на граници где је према писању *Политике* оборен совјетски авион, док је Црвена армија пуцала у ваздух и уливала немир. Међутим, овде се и новинар *Политике* ограђује да је дошло до сукоба и да нема званичних обавештења.<sup>197</sup> Према писању *Политике*, дошло је до изјаве из Москве, да није могуће доћи ни до каквих преговора док је на власти у Финској, влада која је преговарала са Совјетском Русијом. *Политикин* новинар писао је о финском гранатирању на совјетске војнике код Мајнила на источној граници Финске.<sup>198</sup> Званичну оптужбу Совјетске Русије, *Политика* је пренела у целости. Москва је оптужила финске војнике за гранатирање и рањавање, десет и убијање четири совјетска војника. Москва је захтевала да се финске трупе повуку двадесет и пет километара од границе, што је Финска желела да прихвати ако то уради и Совјетска Русија. Дошло је до раскида пакта о ненападању између Совјетске Русије и Финске, а како се у *Политици* наводи, совјети су наредили да се са сваком следећом провокацијом одговори нападом. Новинар листа *Политика* писао је да је у 22:30h дошло до званичних прекида односа од стране Москве према Хелсинкију, а издато је и наређење да пограничне совјетске трупе буду спремне за акцију.<sup>199</sup>

Дана 28. новембра дошло је до сукоба о коме пишу листови *Правда* и *Време*. Финска војска отворила је ватру на совјетске трупе у близини пограничних места. У том сукоби пише да је погинуо совјетски официр и неколико војника. Молотов је предао финском посланику ноту у којој се тражило да се финске трупе повуку 25 километара у унутрашњост о чему сведочи и лист *Политика*.<sup>200</sup> Вест која је стигла из Хелсинкија демантује овај сукоб. Финска влада је одговорила у току ноћи совјетској влади да ће њене захтеве о повлачењу трупа са границе усвојити, ако то и совјетска влада учини. Лист *Правда* пише да Финска ничим није повредила границу, јер није ниједан топовски метак испален са њене стране, док се то не може рећи за совјетске

<sup>196</sup> Adam Tuković, *Sovjetsko-finski rat 1939. – 1940. godine*, 2015.

<sup>197</sup> *Политика*, 15. новембар 1939, „После одласка финске делегације из Москве ситуација се налази на полазној тачки“, стр. 10.

<sup>198</sup> *Политика*, 27. новембар 1939, „Јуче после подне финска артиљерија испалила је седам граната на руске пограничне трупе код Мајнила“, стр. 11.

<sup>199</sup> *Политика*, 30. новембар 1939, „После отказивања совјетско – финског пакта о ненападању“, стр. 1.

<sup>200</sup> *Правда*, 28. новембар 1939, „Оружани сукоб између Совјетске Русије и Финске“, стр. 3.

трупе.<sup>201</sup> Да је пропаганда била заступљена и да се ширила говори занимљив наслов у додатку овог листа да је финска влада „изазивач рата“.<sup>202</sup>

Финска је 30. новембра 1939. године нападнута од стране Совјетске Русије. *Политика* је о нападу на Финску пренела вести 1. децембра 1939. године на насловној страни. Како преноси *Политика*, *Време* и *Правда*, САД су нудиле посредништво које није било прихваћено од стране Совјетске Русије. Зимски рат пратио се у југословенској штампи. У говору који је одржао на радију, Молотов изјављује: „да је совјетским трупама наређено да буду спремне за акцију и да Совјетски Савез нема намеру да крњи интересе других држава које су заинтересоване у Финској“. Првог децембра писала је вест да је у „пола ноћи Москва прекинула односе са Хелсинкијем“.<sup>203</sup> Совјетске трупе тог дана прешле су границу и ушле на територију Финске. *Правду* у мањој мери интересује Зимски рат у односу на лист *Политика*. Преносили су извештаје обе стране у свакодневним напредовањем и одбацивањем одређених трупа. Велику зиму, која је била један од главних разлога за совјетско стагнирање предочили су читаоцима листа *Правде* и *Време*. Дописник листа *Политика* доставио је извештај ситуације у Хелсинкију на дан бомбардовања, да су преживели веома опасан дан, са бригом, да ће се сутра догодити још горе. Грађанство није било упућено у новонасталу ситуацију. Првог децембра 1939. године осванула је насловна страна и у листу *Време* да је дошло до бомбардовања Хелсинкија и пристаништа у Финском заливу. Писало се да се трагичан развој кризе између Совјетске Русије и Финске није могао избећи. Совјетска Русија предузела је војну акцију против Финске и совјетска авијација је почела да бомбардује запаљивим бомбама војне објекте у финским градовима.<sup>204</sup> *Политика* преноси вести да су фински војници пружили стравичан отпор совјетским трупама, као и да је у бомбардовању погинуло 40, а рањено 120 становника.<sup>205</sup> *Политикин* новинар пише да је дошло до пада владе, као и да је у месту Теријоки образована друга влада која се назвала Народном владом Финске демократске републике. С обзиром да је један од совјетских захтева био и да се отклони стара влада, постајала је могућност да дође до мировних преговора. Став нове владе није се знао. Како сазнајемо преко листа *Политика*, совјетска бомбардовања нису престајала ни у једном тренутку о чему сведоче листови и *Правда* и *Време*. Совјетске

---

<sup>201</sup> *Правда*, 29. новембар 1939, „Односи Финско – Руски затегнути“, стр. 2.

<sup>202</sup> *Правда*, 29. новембар 1939, „Московска штампа назива финску владу „изазивачем рата“ стр. 1.

<sup>203</sup> *Правда*, 01. децембар 1939, „Критична фаза у односима Совјетске Русије и Финске“, стр. 2.

<sup>204</sup> *Време*, 1. децембар 1939, „Руски авиони бомбардују Хелсинки и пристаништа у Финском заливу“, стр. 1.

<sup>205</sup> *Политика*, 1. децембар 1939, „Совјетске трупе на више места прешле су финску границу“, стр. 1-5.

трупе освојиле су Хогланд, Сеискари и Териаки.<sup>206</sup> *Политикин* новинар пише да су снажне вејавице и велики снег погодиле Финску, што омета операције совјетских трупа. У децембру месецу у листу *Време* константно се помиње сукоб Финске и Совјетске Русије у идентичним насловима и информацијама као и у другој југословенској штампи. Лист *Време* је писало о напредовању совјетске војске, односно стубу одбране финске линије која је одбацивала са својих територија црвену армију. То је наравно било другачије из разлога одакле су извештаји са фронта стизали. Ситуацију са лица места, *Политика* преноси на основу својих дописника који се налазе на фронту. Велике борбе воде се у области Петсама, језера Ладогe, Карелиског Земљоуза. *Политика* је сматрала да ће се борбе водити за стратешко битно место, рудник никла Салмијервија на северу границе. Финци су по писању *Политике* били спремни да дигну све руднике у ваздух како не би пали у руке непријатељу. Покушаје било какве пропаганде и сакривање тачних вести, *Политика* покушава да отклони. *Политикин* новинар пише да су совјетске трупе прешле Манерхајмову линију, али и да се у Хелсинкију ова вест демантује. Према писању *Политике*, Лондон је тврдио да Финска добија подршку и помоћ од Берлина, што се у том тренутку косило због тајног уговора између Совјетске Русије и Немачке. Писало се да је Финска демантовала било какво добијање оружане помоћи од стране других држава. Дневни дописи и извештаји са обе стране које је преносила *Политика*, били су пропагандног карактера и давали су различите податке.<sup>207</sup> Половином децембра рат на мору је био у пуном јеку. Из тих разлога лист *Правда* је уклонила сукоб Финске и Совјетске Русије са насловних страна. Настављено је писање о овом догађају у континуитету али са много мање жара.

Руско – фински сукоб био је предмет великог интересовања, како у војничком тако и политичком погледу. Истицане су једнодушне симпатије за Финце и њихово успешно одупирање непријатељу, несразмерно јачем противнику по људству и ратном материјалу. Искључење Совјетске Русије из Друштва народа била је последица напада на Финску. Констатовано је да је совјетска војска слаба, необучена, са лошим материјалом и нарочито јој недостаје командни кадар.<sup>208</sup> Фински посланик је говорио о стању совјетске војске. Утисак о официрском корпусу, врло слаб. Снабдевање није било организовано. Авијација је оцењена као добра, али се указује да су слабог капацитета.

---

<sup>206</sup> *Политика*, 2. децембар 1939, „Влада г. Кајандера поднела је оставку и у Хелсинкију је образована нова финска влада“, стр. 1-4.

<sup>207</sup> *Политика*, 10. децембар 1939, „Према извештају Рајтеровог дописника са фронта у Карелији, руске трупе су на томе делу фронта продрле 60 километара“, стр. 3-5.

<sup>208</sup> Архив Југославије, 334, МИП, политички одсек.

Што се тиче тенкова, истиче се њихов квалитет. Руска војска је храбра, извежбана и способна, али им опрема није на нивоу. Посланик Финске је говорио да ће финска војска засигурно издржати преко зиме, а и преко лета ако стигне помоћ других сила. Овим је истекао да је неопходна помоћ добровољаца из других земаља. На тај начин би заменили финске војнике на првој линији фронта. Тада се указало да је 140.000 војника на фронту. У тим моментима веровало се да ће Велика Британија и Француска напасти СССР и на тај начин отклонити совјетску војску са Финске границе.<sup>209</sup>

Занимљиво је да се у листу *Правда* спомиње да је совјетска војска искористила у овом рату „загушљиве гасове“.<sup>210</sup>

Југословенски посланик у Шведској извештава о совјетско – финском сукобу 18. децембра 1939. Навео је „да је разочаран у Совјетску Русију, где је после двадесет година тврдњи од стране Москве да су поборници мира, заправо напала једну мирољубиву и демократску земљу“.<sup>211</sup>

*Политикин* новинар писао је да се совјети спремају за другу офанзиву која ће војно бити много моћнија и да напад припремају ужурбано, а да су Финци почели да мобилишу нове резерviste. Према писању *Политике* офанзива је требала да уследи на крајњем северу Финске. Лист *Политика* није детаљно преносио проблеме Друштва народа чија је чланица била Совјетска Русија, али се у *Политици* могло прочитати да Финска тражи помоћ од других сила. Друштво народа одлучило је да упути апел Москви да прекине сва непријатељства према Финској. *Политика* је сматрала да ће Друштво народа донети одлуку о њеном искључењу, што се и догодило.<sup>212</sup>

Почела је нова битка у Северној Финској близу норвешко – финске границе како преноси лист *Политика*. Борбе су започете од 10 часова ујутру и водиле су се великом жестином. Ситуацију на фронту, лист *Политика* преноси уз много контрадикторности, тако да не можемо да имамо прави увид.<sup>213</sup> На идентичан начин то чини и остала југословенска штампа. *Политикин* новинар пише да је фински отпор толико жесток да су успели да се одупру на Карелиској превлаци, али и да су совјетске трупе уз помоћ авијације успеле да пробију финску одбрану јужно од Петсама. Храбра одбрана није изостала ни у листу *Време* за шта је била заслужна јака зима и

<sup>209</sup> Архив Југославије, 334, телеграм за МИП у Београду, 22. јануар 1940.

<sup>210</sup> *Правда*, 9. децембар 1939, „У званичном финском саопштењу каже се да су совјетске трупе употребиле загушљиве гасове“, стр. 3.

<sup>211</sup> Архив Југославије, 382, посланство у Стокхолму, телеграм, 18. децембар 1939.

<sup>212</sup> *Политика*, 12. децембар 1939, „Према вестима из финског извора совјетске трупе фомилају појачања и припремају нову офанзиву“, стр. 3.

<sup>213</sup> *Политика*, 19. децембар 1939, „Почела је нова битка у Северној Финској близу норвешко-финске границе“, стр. 5.



неспремност совјетских трупа на дугу борбу. Преноси се да су након овог пробоја, совјети добили још 200.000 војника. Борбе су биле непрестане, а у зависности које је вести *Политика* преносила долазило је до померања фронта. Тако долазимо до могућег сазнања које преноси *Политика* да је дошло до бомбардовања железничке пруге која повезује Лењинград и Мурманск што би довело до отежаног снабдевања совјетске војске.<sup>214</sup> Оно што можемо закључити на основу фотографија из листа *Политике*, је то да су совјетске трупе, заустављене најсигурније због великих снежних мећава што је отежало снабдевање и напредовање војске. Заустављање совјетских трупа учинила је велика зима. На основу извештаја *Политике* из 28. децембра можемо увидети да су у северном и средишњем делу фронта совјетске трупе почеле да продиру, док се пише да су финске трупе у јужном делу продрле на совјетску територију.<sup>215</sup> На основу литературе можемо закључити да су фински продори били у кратким налетима појединих трупа.<sup>216</sup>

Дуго очекивана офанзива која се провлачила кроз наше изворе коначно је отпочела. Како преноси југословенска штампа на Карелијској превлаци совјетске трупе страховито су напале, али су напади уследили и дуж читаве Манерхајмове линије. Занимљивост преласка совјетских трупа јесте да су искористили залеђено језеро Суванто.<sup>217</sup> Совјетски бомбардери гађали су све железничке пруге како би прекинули било какав вид комуникације и помоћи.<sup>218</sup> Званична саопштења Москве и Хелсинкија која преноси *Политика* говоре о прекиду сукоба на читавом фронту. Главни разлог су велике и оштре зиме.<sup>219</sup>

У јануару, лист *Политика* не преноси са толиким жаром и детаљима овај сукоб. Без обзира на зиму која је у том тренутку узимала маха, сукоба је било. У Сектору Сала, водиле су се кључне борбе које су биле од даљег значаја за престанак или наставак рата. Како пише *Политикин* новинар 22. јануара совјетске трупе обновили су борбе и дошло је до нове совјетске офанзиве на Манерхајмовој линији. Задатак ове офанзиве, како преноси *Политика*, био је да по левој страни пробију фронт. Из Хелсинкија, *Политика* преноси да се финска војска бори и свим силама одбацује

---

<sup>214</sup> *Политика*, 22. децембар 1939, „Фински авијатичари бомбардовали железничку пругу између Лењинграда и Мурманска“, стр. 3.

<sup>215</sup> *Политика*, 29. децембар 1939, „На северном и на средишњем сектору, Руси се спремају за нову велику офанзиву, а на јужном сектору Финци су продрли на совјетску територију“, стр. 3.

<sup>216</sup> Sprague Martina, *Swedish Volunteers in the Russo-Finnish Winter War 1939-1940*, 2010.

<sup>217</sup> *Политика*, 3. јануар 1940, „На Карелиској Превлаци отпочела је јуче очекивана велика офанзива совјетских трупа против Манерхајмове линије“, стр. 1.

<sup>218</sup> Sprague Martina, *Swedish Volunteers in the Russo-Finnish Winter War 1939-1940*, 2010.

<sup>219</sup> *Политика*, 12. јануар 1940, „На свим фронтovima у Финској је мир“, стр. 6.

совјетске трупе, док се совјетски извештај базира на „никаквих значајних догађаја није било“.<sup>220</sup> Ваздухопловна активност догађала се непрекидно. У извештајима посланства у Стокхолму од 6. јануара 1940. године, наводи се да су Финци у сукобу са совјетима, држе и даље одбрамбене положаје и да из авиона избацују летке и фотографије пропагандног садржаја совјетским војницима.<sup>221</sup>

Јануара и фебруара месеца у листу *Правда* стање на северном фронту остаје непромењено. Константни извештаји совјетских надирања и грчевита борба финске војске преноси лист *Правда*. Пристизање француских и енглеских моторизованих трупа није било иако се писало да је обећање извршено. Да је помоћ пристигла, ток Другог светског рата сигурно би био другачији. У листу *Време* Рузвелотва и Черчилова помоћ која се провлачила кроз одређене поднасловне остало је мртво слово на папиру. Занимљиво је да у листу *Време* ни у једном тренутку Зимски рат није довео до приступа великом и значајном догађају.<sup>222</sup>

Почетком фебруара стање на фронту почело се ломити. Финске трупе нису могле да издрже силовите ударе совјетске војске без адекватне замене на фронту. Оно што преноси лист *Политика*, а што се може и пронаћи и у литератури је то да су финске трупе биле исцрпљене. Свакодневни извештаји финске и совјетске команде постају све контрадикторнији. Финска влада покушава на све начине да прошири адекватне вести које њима одговарају где су сви совјетски налети били одбијени.<sup>223</sup> Први помен о идеји мира *Политика* је пренела 5. фебруара 1940. године која је покренута од стране финске владе. Могућност мира била је само уз услов да се поштује финска независност и њена права. Према писању *Политике*, фински извештаји настављају да преносе јаке ударе совјетских трупа, који су одбијени дисциплинованом војском. Како преноси *Политика*, совјетска војска дошла је у први додир са утврђеним положајима на Манерхајмовој линији.<sup>224</sup> На подручју Карелијске превлаке водиле су се огорчене борбе. *Политикин* новинар написао је, да је у жестоким борбама заузето шеснаест утврђених положаја на Манерхајмовој линији и да су Финци изгубили и неколико хиљада војника. Финска саопштења која преноси *Политика* демантују било какав напредак совјетских трупа о чему извештавају и *Време* и *Правда*. Према писању

---

<sup>220</sup> *Политика*, 27. јануар 1940, „Према финским вестима обустављена је руска офанзива северно од језера Ладоге“, стр. 1.

<sup>221</sup> Архив Југославије, 382, посланство у Стокхолму, телеграм, 6. јануар 1940.

<sup>222</sup> *Време*, 25. јануар 1940, „Велика Британија пружиће помоћ Финској“, стр. 5.

<sup>223</sup> *Политика*, 1. фебруар 1940, „Фински маршал Манерхајм изјавио је да финске трупе неће моћи више дуго одолевати, ако им се не пошаље одмена“, стр. 4.

<sup>224</sup> *Политика*, 8. фебруар 1940, „Совјетске трупе пред првим одбрамбеним положајима Манерхајмове линије“, стр. 12.

*Политике*, Совјетска Русија послала је још пет дивизија и пет стотина тенкова тежине од седамдесет тона.<sup>225</sup> Офанзива која је уследила довела је по писању *Политике* до повлачења финских трупа са прве линије фронта. *Политика* пише да је Финска спремна да преговара, ако совјетске трупе напусте Финску.<sup>226</sup> Борбе су према извештајима које преноси југословенска штампа трајале, али детаљније, званичне информације не постоје. Преноси се ударна вест да је Совјетска Русија кренула да концентрише своју арктичку флоту у освојеној Финској луци Петсамо.<sup>227</sup> *Политикин* новинар пише о сталном ишчекивању из Хелсинкија о паду Вијпурија и доласку нових совјетских трупа на јужном фронту.<sup>228</sup> Према писању *Политике* Вијпури је пао 2. марта 1940. године под великим налетима совјетске војске па су самим тим финске трупе морале да се повуку на трећу линију одбране. Новинар *Политике* пише да је град постао рушевина и да се воде уличне борбе, али да ће совјети град освојити до краја дана, што се и догодило.<sup>229</sup> Према писању *Политике*, фински извештаји демантују било какав успех совјетске војске.

Преокрет у југословенској штампи догодио се 9. марта 1940. године где се изненада након ратних дејстава појављује насловна страна са започетим преговорима у непознатом месту у Шведској. Преговори су се како пише новинар *Политике* водили на основу совјетских услова који садрже уступање једног дела Карелиског Земљоуза и територије око Ладоског језера, Вијпурија, полуострва Ханге и области Петсамо. Захтевали су уклањање маршала г. Манерхајма и генерала г. Велениуса.<sup>230</sup> У листу *Политика*, дана 11. марта 1940. године преноси се вест о томе да су фински делегати већ пет дана у Москви и преговарају о миру о чему сведочи и друга југословенска штампа. Према писању *Политике*, у јутарњим часовима 13. марта потписан је споразум о миру између Финске и Совјетске Русије. Споразум је предвиђао прекид ратних операција, а до 15. марта, трупе су требале да се повуку на нове границе.<sup>231</sup> Финска делегација стигла је у Москву 7. марта 1940. године. Како није имала никакву страну

---

<sup>225</sup> *Политика*, 13. фебруар 1940, „Совјетске трупе заузеле су 16 одбрамбених уређења на Манерхајмовој линији“, стр. 1.

<sup>226</sup> *Политика*, 17. фебруар 1940, „Финци напустили прву линију положаја на Манерхајмовој линији“, стр. 1,3.

<sup>227</sup> *Политика*, 25. фебруар 1940, „Совјетска Русија врши концентрацију своје арктичке флоте у освојеној финској луци Петсамо“, стр. 3.

<sup>228</sup> *Политика*, 28. фебруар 1940, „У Хелсинкију очекују скори пад Вајпурија“, стр. 3.

<sup>229</sup> *Политика*, 4. март 1940, „Жесточе уличне борбе у Вајпурији који је претворен у рушевине“, стр. 3.

<sup>230</sup> *Политика*, 9. март 1940, „Јуче су у непознатом месту у Шведској почели преговори о миру између Совјетске Русије и Финске“, стр. 1.

<sup>231</sup> *Политика*, 13. март 1940, „Јуче је потписан у Москви споразум о миру између Совјетске Русије и Финске“, стр. 1.

помоћ, а своје војне снаге више није поседовала, пристала је на совјетске захтеве. Мир је потписан 12. марта 1940. године у Москви. Услови мира су били: Финска мора да преда Карелију, Сала регију, полуострво Рибаша и Петсамо и полуострво Ханко у коришћење на следећих педесет година. Тачни подаци мртвих у овом рату не могу се одредити.<sup>232</sup>

У извештају посланства за месец март, указује се да Скандинавски савез који за сада чине Норвешка, Шведска и Финска и који је дефинисан као дефанзиван, изазива подозрење Москве. Пошто је постигнуто примирје између Финске и СССР-а, а рат завршен совјетском победом, Молотов је изјавио следеће: „да је СССР могао да освоји целу Финску, али смо се задовољили умереним решењем“.<sup>233</sup>

Након завршетка рата, према писању *Политике*, финска делегација стигла је у Москву ради размене ратификационих докумената о закључењу споразума миру. Стварање дефанзивног савеза северних земаља, према писању *Политике* било би уперено против Совјетске Русије. *Политикин* новинар написао је да су финске власти предале Ханге совјетским трупима.<sup>234</sup> У *Политици* је написано да је коначно дошло до спровођења мировног споразума, исељавања Финаца и досељавања првих Руса на територији која је уступљена Совјетском Савезу.<sup>235</sup> Последња информација коју преноси лист *Политика*, јесте, да су обновљени дипломатски односи између Финске и Совјетског Савеза, као и да ће доћи до размене заробљеника.<sup>236</sup> У периоду априла месеца 1940. године дешавања на спорним територијама источне Европе су престала. Наслови југословенске штампе окренути су према Западном фронту.

### 3.3 Закључак

Зимски рат је обухватао најдужи временски период у односу на остале догађаје у источној Европи. У Београду су читаоци на основу југословенске штампе могли да сазнају и прочитају информације за рат у Финској. Сукоб Совјетског Савеза и Финске у југословенској штампи такође је локализован. Оно што је могло променити читаву историју и даљи ток Другог светског рата јесте помоћ Финској од стране савезничких сила. То се није догодило. Југословенска штампа је преносила ставове и извештаје

---

<sup>232</sup> Adam Tuković, *Sovjetsko-finski rat 1939. – 1940. godine*, 2015.

<sup>233</sup> Архив Југославије, 382-13, посланство у Стокхолму, март 1940.

<sup>234</sup> *Политика*, 24. март 1940, „Јуче су финске власти предале Ханге совјетским трупима“, стр. 4.

<sup>235</sup> *Политика*, 25. март 1940, „У поћ између суботе и недеље завршена је евакуација Финаца из крајева уступљених Совјетској Русији“, стр. 5.

<sup>236</sup> *Политика*, 13. април 1940, „Размена заробљеника“, стр. 4.

подједнако и Финске и Совјетске Русије. На основу извештаја можемо увидети да су благу предност давали Финској и навијали за финску одбрану. Совјетску експанзију према Финској на основу новина можемо тумачити као ширење Совјетске Русије у виду њеног територијалног и војног утицаја.

У југословенској штампи главно питање је било: Колико дуго још Финци могу давати отпор? Новине на ово питање нису имале адекватан одговор али је било дефинитивно да Финска не може још дуго издржати. То се и показало.

## 4. Став према совјетској експанзији у Румунији

### 4.1 Проблематична територија - Бесарабија и северна Буковина

Према подацима које преноси *Политика*, Бесарабија има површину од 45,638 квадратних километара. Подаци из 1938. године говоре да је број становника износио 3,147.046 лица. Пре румунске окупације, Бесарабија се сматрала као најбогатији пољопривредни крај Русије. Гајила се пшеница, кукуруз, јечам, воће, дуван. Била је развијена производња млинарства и прерада дувана. Северни део Буковине који је ушао у састав Совјетске Русије чинило је становништво које је било у већини везано са Совјетском Украјином. Главно занимање становништва била је земљорадња. Од житарица, углавном се сејао кукуруз, пшеница, овас, јечам. Главна варош је Черновиц у којој је била фабрика за израду машина и велика ливница.<sup>237</sup>

Румунија је 1918. године окупирала руску провинцију Бесарабију због чега је Русија изгубила приступ Дунаву. Ова акција била је подржана од стране француске и енглеске владе. Тридесетих година антисовјетске снаге у Румунији имале су у борби против Титулескуове политике издашну подршку Немачке, Италије, Пољске, Југославије.<sup>238</sup> Стога, однос према СССР-у био је лош и непријатељски. Крајем августа 1936. године смењен је Титулеску, што је означило заокрет румунске спољне политике, посебно према Совјетском Савезу. Приликом посете Букурешту, Милан Стојадиновић је нагласио да државно питање и положај, Југославији не дозвољава никакво приближавање Совјетском Савезу и да југословенска влада мора имати слободне руке да свој став према СССР-у и убудуће може одређивати зависно од унутрашње ситуације.<sup>239</sup> Режим Стојадиновића, уз подршку кнеза Павла, није био наклоњен Титулеску, због његове спремности за зближавања са СССР-ом. На смену Титулескуа утицале су десничарске снаге у Румунији које су биле против политике зближавања са Совјетским Савезом. Немачка, Италија, Пољска и Југославија настојале су да спрече склапање румунско – совјетског пакта.<sup>240</sup>

Занимљиво је укратко изложити питање Бесарабије на коју Румунија полаже право. Бесарабија је Совјетској Русији била неопходна јер представља капију према Балкану и ушћу Дунава. У коликој мери су дуготрајни ратови и несигурност уназадрили

<sup>237</sup> *Политика*, 1. јул 1940, „Бесарабија и северна Буковина“, стр. 2

<sup>238</sup> Живко Аврамовски, *Балканске земље и велике силе 1934-1941*, Београд, 1968. стр. 194.

<sup>239</sup> Исто, стр. 205.

<sup>240</sup> Глигор Попи, *Југословенско-румунски односи 1918-1941*, Вршац, 1984, стр. 150.

ову богату покрајину према писању листа *Време* најбоље се види из путописа где се говори да је „земља опустошена, а становништво се разбежало“.<sup>241</sup> Велико румунско самопоуздање красило је наслове овог листа. Један такав наслов био је да „Румунија неће допустити да њена богатства служе туђим ратним циљевима“<sup>242</sup>, ово се на жалост није обистинило.

Румунија је након смене Титулескуа била све мање спремна за сарадњу са Совјетском Русијом. Депеша београдског МИП за посланство у Стокхолму од 22. августа 1938. године у коме извештава о току заседања Мале антанте на Бледу. Преноси се став румунске стране. Наводи се да су тадашњи румунско – совјетски односи погоршани, иако наводно „румунска страна показује коректно држање“.<sup>243</sup>

У телеграму од 29. новембра из МИП за дипломатска представништва преноси се сусрет страних новинара са совјетским подсекретаром у Друштву народа. Изнео је да је СССР неутралан, али да ако би се друге велике силе умешале у политику Балкана, Совјетска Русија морала би да интервенише у Бесарабији.<sup>244</sup>

Проблеми у првим месецима рата између Совјетског Савеза и Финске, Румунија је прихватила са усхићењем. Они су се по југословенским извештајима у Букурешту надали да ће западне силе напасти Совјетску Русију, где би совјети доживели пораз и на тај начин онемогућили СССР да се шири на територију Бесарабије. То се као што знамо није догодило.

Извештаји југословенске амбасаде у Букурешту од 2. фебруара, у вези разговора са румунским помоћником спољних послова Григориом говоре: „Однос совјетске политике према Румунији је прилично бахат“.<sup>245</sup>

Сматрало се да ће Совјетска Русија након победе над Финском кренути пријатељском политиком према Балкану. Изузетак би могао бити покушај ширења на територију Бесарабије.<sup>246</sup> На крају се ово и обистинило. Спољно политичка ситуација Румуније није се битно изменила у току месеца децембра. Влада Румуније је и даље чинила све напоре да задржи став стриктне неутралности. Развој совјетско – финског сукоба праћен је у Румунији са највећом пажњом и забринутошћу јер се с обзиром на нападачку политику Совјетске Русије није искључивала могућност да се она када

---

<sup>241</sup> *Време*, 16. март 1940, „Историја Бесарабије“, стр. 3.

<sup>242</sup> *Време*, 19. март 1940, „Румунија неће допустити да њена богатства служе туђим ратним циљевима“, , стр. 4.

<sup>243</sup> Архив Југославије, 382-1, Посланство КЈ у Стокхолму, депеша из МИП од 22. августа 1938.

<sup>244</sup> Архив Југославије, 370-33-498, депеша дипломатским представништвима КЈ од 29. новембра 1939.

<sup>245</sup> Архив Југославије 370-33, депеша из амбасаде КЈ у Букурешту 2. фебруара 1940.

<sup>246</sup> Архив Југославије 370-33-586, депеша посланика В. Милановића за Београд, 21. март 1940.

заврши са Финском, окрене против Румуније. У овом тренутку Румунију је спасио велики отпор финске војске и застој совјета због оштре зиме што је довело до самопоуздања у Румунији.<sup>247</sup> Румунија је говорила да ће у случају напада бити спремна за одбрану са својих 2.5 милиона војника.<sup>248</sup>

Почетком децембра 1939. године потписан је у Букурешту споразум о укидању досадашњег клириншког плаћања робне размене између Југославије и Румуније, а уводи се плаћање девизама. Овим се решило питање румунских инфлација нафте. Због најновијих догађаја у свету, Румунија је захтевала да Југославија дозволи извоз бакра у Румунију уз плаћање кроз клиринг. Дошло је до обуставе извоза нафте у Југославију. Краљевина Југославија није могла да прихвати овај захтев и уведено стриктно плаћање девизама, јер је Југославија могла на тај начин плаћати нафту по нижој, а самим тим и одговарајућој цени.<sup>249</sup> Добри трговински и политички односи са Румунијом, ставиће Југославију у незавидан положај за време окупације спорних територија.

#### **4.2 Совјетска експанзија у Бесарабији и северној Буковини**

СССР је током јуна поставио све већи притисак према Румунији. Ово је био нови проблем и за политику Југославије због успостављања дипломатских односа са СССР-ом. Југославија је била у пријатељским односима са Румунијом и ултиматум који ће уследити од стране Совјетске Русије поставиће Југославију у веома тежак положај. Крајем јуна, проблем Бесарабије је достигао врхунац. У ноћи 27. јуна стигао је телеграм који је говорио о ултимативној ноти у којој се од Румуније тражи да преда Бесарабију и северну Буковину. Кратак рок за одговор затекао је Румунију и због тога није могла адекватно да реагује. Може се увидети да нико није могао спречити тај догађај, али да су сви желели да се сукоб локализује.<sup>250</sup> Румуни су морали по налогу Совјетске Русије да спорне територије евакуишу у року од четири дана. Стекао се утисак да је могућност оружаног сукоба отклоњен.<sup>251</sup>

Тензије и неповерење према Совјетској Русији које ће кулминирати 1940. године започете су још септембра 1939. године. *Правда* преноси да је Румунија свесна

<sup>247</sup> Веровало се да би Румунија могла да има исти успех као Финска у супротстављању Совјетској Русији.

<sup>248</sup> Архив Југославије, 334, месечни извештаји МИП о међународним односима, политички одсек Румунија, 1939. година.

<sup>249</sup> Архив Југославије, 334, месечни извештаји МИП о међународним односима, политички одсек Румунија, 1939. година.

<sup>250</sup> Архив Југославије 370-33-651, телеграм из амбасаде КЈ у Букурешту, 27. јун 1940.

<sup>251</sup> Архив Југославије 370-33-656, допис Цинцар-Марковић дипломатским представништвима КЈ, 28. јун 1940.



проблема у Пољској и да појачавају границу како би спречили евентуално прелажење на територију Бесарабије.<sup>252</sup>

Само десетак дана до ултиматума лист *Време* писало је о срдачним и пријатељским односима Москве и Букурешта и да је у ту част одређен Лаврентијев као совјетски посланик у Румунији.<sup>253</sup> У листу *Време* преносиле су се вести да силе осовине гарантују територијалну сигурност држави Румунији, што се неће догодити.

Да је Румунија желела да сачува своју територију може се увидети и у листу *Време* септембра 1939. године.<sup>254</sup> Вести из Букурешта које лист *Време* преноси говори о изјави краља Карола да ће Бесарабија заувек остати у склопу територије Румуније.<sup>255</sup> Територијалну несигурност Румуније можемо увидети и у насловима листа *Време* где се напомињу нова утврђења на Дњестру у Бесарабији. Румунија према писању листа *Време* држи милион војника под оружјем. Изградња утврђења и низ других стратегијских радова у Бесарабији изводе се ужурбано. Према обавештењима страних објективних посматрача, а о чему пише лист *Време* у Бесарабији и Буковини налазе се знатне војне ефективе чија је опрема одлична.<sup>256</sup>

Све до 29. јуна 1940. године Румунија није била жариште које је било битно за новинаре листа *Правда*. Тог јутра освануо је наслов „Совјетске трупе ушле су у Бесарабију“. Новинар је препознао да се на том делу источне Европе решавају проблеми од значаја и за Југославију. На тренутак, западне силе нису биле интересантне и водећу улогу добиле су Совјетска Русија и Румунија. Како преноси лист *Правда* „синоћ су совјетске трупе ушле у Бесарабију и румунске трупе су се повукле у потпуном реду“. По писању новинара Крунски савет је заседао целе ноћи покушавајући да донесу одлуку најповољнију за Румунију у тим тренуцима. Олакшање је наступило када је Крунски савет донео одлуку да је Румунија прихватила све совјетске услове и да се припрема мирољубиво решење спора са СССР-ом.<sup>257</sup> Из званичног саопштења видело се да Румунија не жели да прихвати услове, већ да жели да преговора. Румунија није седела скрштених руку, ужурбано је спремала и пребацивала своје трупе за случај да не дође ни до каквог компромиса. Проблем Бесарабије, новинар *Правде* приказао је на следећи начин: „Румунска влада прихватала је совјетске услове, али је тражила да се продужи рок ултиматума, док се не реши питање мађарских и бугарских потраживања,

---

<sup>252</sup> *Правда*, 19. јун 1939, „Румунија појачава границу“, , стр. 1.

<sup>253</sup> *Време*, 15. јун 1940, „Побољшање односа између Совјетске Русије и Румуније“, стр. 4.

<sup>254</sup> *Време*, 15. септембар 1939, „Изјава Румуније о неутралности“, стр. 1.

<sup>255</sup> *Време*, 10. јануар 1940, „Бесарабија ће вечно остати румунска“, стр. 3.

<sup>256</sup> *Време*, 16. март 1940, „Румунија гради четврти појас утврђења на Дњестру у Бесарабији“, стр. 3.

<sup>257</sup> *Правда*, 29. јун 1940, „Совјетске трупе ушле у Бесарабију“, стр. 1.

односно док румунска влада не добије од немачке владе одговор на жељу да се остала територијална питања не покрећу“. У међувремену треба истаћи да је румунска влада истицала спремност да отпочне преговоре техничке природе у вези са повлачењем својих трупа и предајом Бесарабије и северне Буковине совјетским војним властима и совјетској војсци која би постепено улазила у ове територије. Тврди се да ни Совјетска Русија не би желела, да ма где дође до сукоба између две војске, па је спремна да изврши окупацију постепено према једном одређеном плану“.<sup>258</sup> Како преноси лист *Правда*, лондонска штампа приказивала је географски, етнолошки и привредни значај Бесарабије и северне Буковине, са којима, како каже лондонски лист: „Румунија, која је већ пристала да их преда Совјетској Русији, губи своје најплодније и најбогатије покрајине“.<sup>259</sup> Како се писало у листу *Правда* доћи ће до побољшања односа две државе.<sup>260</sup> У Букурешту се говорило да је Румунија спремна да брани сваку даљу повреду њеног интегритета и независности.

На основу листа *Политика* не можемо увидети стварну ситуацију све до 28. јуна 1940. године. Политички или економски преговори, као и било какви дипломатски односи не могу се пронаћи у југословенској штампи у претходном периоду. Друштвено и политичко стање у Румунији такође се не може приказати на основу југословенске штампе. Може се закључити, да је жижа интересовања све до ултимативне ноте од стране Совјетске Русије била уперена према Финској, а у међувремену и светског рата који у том тренутку успешно води Немачка на свим фронтима. *Политика* је 28. јуна 1940. године писала на насловној страни (иако до тада није било никаквих назнака у *Политици* да ће до овога доћи) да је совјетска влада упутила Румунији ултиматум у коме тражи враћање целе Бесарабије и уступање северне Буковине. Ове вести у том тренутку још нису званично потврђене. Према писању *Политике* Совјетски Савез је тражио контролу над базама и пристаништима на Дунаву. Како се наводи у извештају листа *Политике*, Румунија је била спремна на било какву врсту компромиса и разговора, али уједно и за одлагање рока одговора. Како преноси *Политика* у међувремену се вршила мобилизација румунских трупа. Оно што се може прочитати у *Политици* као повод овог ултиматума јесте обарање совјетског авиона који је летео близу румунске границе. Према писању *Политике*, Румунија је прихватила захтеве ултиматума и требало је да отпочне улажење совјетских трупа у Бесарабију и северну

---

<sup>258</sup> *Правда*, 29. јун 1940, „Совјетске трупе ушле у Бесарабију“, стр. 1.

<sup>259</sup> *Правда*, 29. јун 1940, „Енглеска штампа о совјетским захтевима“, стр. 1.

<sup>260</sup> *Правда*, 29. септембар 1940, „Румунски листови сматрају да ће доћи сада до видног побољшања односа између Букурешта и Москве“, стр. 2.

Буковину.<sup>261</sup> *Политикин* новинар писао је да је румунска влада прихватила совјетске захтеве да одмах преда градове Черновице, Кишињев, Акерман и да у року од четири дана повуче све своје трупе из Бесарабије и северне Буковине, а да ће совјетске трупе поред ова три града наставити са окупацијом уступљених области. Према писању *Политике* Совјетски Савез имао је сагласност и подршку Немачке и Италије у овој реакцији према Румунији. У *Политици* је званично објављено да је покренута општа мобилизација румунске војске и да ће под оружјем бити два милиона људи.<sup>262</sup>

Ултиматум Совјетског Савеза, можемо слободно рећи да је изненађујуће дошао на насловну страну листа *Време*. Читалац овог листа није имао континуитет у прегледу догађаја у Бесарабији и северној Буковини. Ултиматум је говорио о тражењу поменутих територија. Писало се да је румунска влада прихватила совјетске захтеве или да је дошло до разматрања и преговора око ултиматума.<sup>263</sup> Румунија је по сваку цену желела да се овај сукоб реши мирним путем. У Совјетској Русији се веровало да ће тражене територије бити предате без сукоба, пише лист *Време*.<sup>264</sup> Румунија се одрекла гаранције које су јој дале Француска и Велика Британија. Након комплетног прихватања ултиматума надали су се да ће се успоставити пријатељски и срдачни односи са Москвом.

Према писању *Политике* састанак између две стране требао је да се догоди у Одеси. На састанак су отпутовали румунски званичници на коме су требали успоставити нове границе између Совјетске Русије и Румуније. Паралелно са овим догађајем по писању *Политике* дешава се иселјавање румунског становништва из Бесарабије и северне Буковине у пуним возовима и са минималним, неопходним стварима за пут. Букурешт није могао да прими толико људи. *Политикин* новинар писао је о неправди која је нанета Румунији када она није могла да рачуна на страну помоћ. Преноси се изјава председника владе г. Татарескуа да је „Бесарабија била и остала румунска област, али и да ће Румунија изаћи у сусрет Совјетској Русији“.<sup>265</sup> Након изјаве, како преноси *Политика*, поднео је оставку, а на његово место изабран је г. Цигурту представник крајње деснице и војске. Према писању *Политике* 5. јуна у

---

<sup>261</sup> *Политика*, 28. јун 1940, „Јуче је совјетска влада упутила Румунији ултиматум у коме тражи враћање целе Бесарабије и уступање северног дела Буковине Совјетском Савезу“; стр. 1.

<sup>262</sup> *Политика* 29. јун 1940, стр. „Ликвидација совјетско-румунског спора“, стр. 1-5.

<sup>263</sup> *Време*, 28. јун 1940, „Москва тражи од Румуније Бесарабију и северну Буковину“, стр. 1.

<sup>264</sup> *Време*, 29. јун 1940, „Румунија усвојила све захтеве Москве“, стр. 1.

<sup>265</sup> *Политика* 3. јул 1940 „Јучерашња седница спољно-политичког одбора румунског парламента и сената“, стр. 4.

Бесарабији и северној Буковини живот је почео да узима нормалан ток.<sup>266</sup> Лист *Политика* пише о румунској демобилизацији и крају тензија. Бесарабија је прикључена СССР-у као Молдавска Совјетска Социјалистичка Република и то све без неког већег отпора.<sup>267</sup>

Стаљин је по свему судећи без обзира на проблеме у Зимском рату био спреман да претњама и војском заузме Бесарабију и северну Буковину. Румунија је подучена финским искуством донела одлуку да је сигурније да се без икаквих губитака у људству и уништавању привреде дође до компромисног решења и да изађу у сусрет Стаљиновим жељама. Крајем јуна 1940. године румунске трупе повукле су се испред совјетске Црвене армије. На тај начин отворена су врата Бесарабије и северне Буковине. Са територије Бесарабије, Стаљин је са својим ваздухопловством могао да контролише румунску нафтну индустрију. Северна Буковина била је потребна због пруге која је била стратегијски важна за слободан транспорт. Стаљин је окупирао Бесарабију и северну Буковину јер се припремао за рат и како би спремно дочекао напад од било које државе. Железничке пруге које су се налазиле у окупираној Пољској, нису биле довољне за снабдевање његове Црвене армије. Зато је Стаљин окупирао спорне територије, због што веће концентрације возова како би успео да снабдева на западу што више своју армију муницијом и осталим ресурсима који су им били потребни. У Бесарабији, Стаљин је освојио 141 локомотиву, 1866 вагона, 45 платформи за ношење терета, 19 цистерни и 31 путнички аутомобил. То наравно није било довољно за Стаљина те је наставио са даљом потражњом како не би војно реаговао. На такав захтев добио је још 175 локомотива и 4375 аутомобила за своју армију. Да би покренуо све те локомотиве, своје тенкове, аутомобиле, авионе и бродове морао је да поседује нафту.<sup>268</sup>

Новинар *Правде* пренео је вести из Москве поводом Румуније. Говорило се да је совјетски народ прихватио вест о припајању Бесарабије и северне Буковине са радошћу.<sup>269</sup> Писало се у *Правди* да су становници северне Буковине дочекали совјетске трупе са одушевљењем бацајући цвеће за њима.<sup>270</sup> У Румунији се говорило да нико не жели отварање новог рата у Источној Европи. Како ТАСС јавља, а *Правда* преноси

---

<sup>266</sup> *Политика* 5. јул 1940, „У Бесарабији и Буковини живот почиње већ да узима нормалан ток“, стр. 12.

<sup>267</sup> Dennis Deletant, *Romania under communist rule*, Bukurešt, 2006.

<sup>268</sup> Viktor Suvorov, *The chief Culprit, Stalin is grand design to start World War II*, Annapolis, 2008. str. 153-159.

<sup>269</sup> *Правда*, „01. јул 1940, „Совјетски народ са великим задовољством примио вест о мирољубивом решењу питања Бесарабије и Буковине, вели московска „Правда, стр. 3.

<sup>270</sup> *Правда*, 1. јул 1940, „Дочек совјетских трупа у Буковини“, стр. 3.

„напредовање совјетских трупа у Бесарабији и северној Буковини наставља се према предвиђеном плану“. Совјетске трупе ушле су у градове Сторожинец, Херца, Новоселеуз и Лишкани, као и на југу у Хотин. Моторизовани одреди стигли су до реке Прут. У јужној Бесарабији варош Болград такође је заузета.<sup>271</sup>

У Букурешту је било мера предострожности и војне мере биле су на снази због одређене сигурности и неповерења.

Услед опадања ауторитета власти почело је да се осећају знаци комунистичке опасности. Она је била толико активна да се може тврдити, под претпоставком да се у Румунији не налази немачка војска, да би лако могло доћи до комунистичког режима ако би се уклонио генерал Антонеско. Овакво стање навело је владу да донесе уредбу са законском снагом по којој војна власт има могућност да у сваком предузећу које има један извештај број радника постави једног комесара за одржавање дисциплине међу радницима.<sup>272</sup>

### **4.3 Закључак**

Успостављање дипломатских односа Југославије и СССР-а давало је наду да се рат неће тако лако пребацити на територију Југославије. Геостратешка ситуација на Балкану била је све тежа и неутралност је била главна ствар коју треба одржати.

Румунско – совјетски односи нису се побољшали, може се чак и рећи да су се и погоршали услед комунистичке опасности и помоћи коју совјетско посланство пружа румунским комунистима. Помоћ совјета само је могло да појача ову затегнутост. Ови проблему ставили су у незгодну ситуацију Југославију услед добрих односа са Румунијом као и трговинских преговора са Совјетским Савезом.

Совјетска експанзија у Румунији, тачније у областима Бесарабија и северна Буковина нису представљене београдској јавности као догађај од велике важности за њихов свакодневни живот. Рат је још увек деловао јако далеко. Информације које су истицане преко југословенских листова о напоменутих областима биле су ударне и кратке. Није било континуитета у вестима. На основу извештаја који су пристизали из Букурешта и Москве не може се закључити на чијој су страни били новинари. Као и у претходним поглављима и овде можемо рећи да се на основу наших извора може

---

<sup>271</sup> *Правда*, 01. јул 1940, „Окупирање Бесарабије и Буковине“, стр. 1.

<sup>272</sup> Архив Југославије, 370, месечни извештаји МИП о међународним односима, политички одсек, комунизам у Румунији.

закључити да се у београдској јавности совјетска експанзија могла тумачити као вид територијалног ширења Совјетске Русије.

## 5. Став према совјетској експанзији у Балтичким земљама

Балтичке земље биле су Естонија, Литванија и Летонија. Ове три земље биле су принуђене да потпишу споразум о одбрани и заједничкој помоћи на основу ког су стациониране совјетске трупе на њиховој територији. За разлику од Финске, балтичке земље су постале део Совјетског Савеза, а то је учињено без употребе силе. Додатни протокол са Немачком дозволио је да Литванија постане совјетска интересна сфера. Совјетски савез успео је да уговором добије употребу војних, ваздухопловних и поморских база. Совјетска Русија је након окупације Француске престала да околише и совјетске трупе окупирале су Талину, Ригу, Каунас, где су формиране нове владе. Владе су биле совјетски настројене и расписале су плебисцит на коме је донета одлука да све три постану совјетске републике, са статусом федералних република.<sup>273</sup> На Балтику, трагови револуције из 1917. године нису заборављени. Совјети су град Вилно (град око којег се Литванија спорила са Пољском) предали Литванији. Долазак совјетских трупа пратиле су револуционарне мере, раст национализма и аграрне реформе.<sup>274</sup> На основу југословенске штампе можемо сагледати какво је мишљење и ситуација пренесена београдској јавности. Стагнацију писања вести о Балтику у сенку ће бацити рат у Финској.

Лист *Правда* је објавила поједине вести о Балтику. Можемо рећи да је овај проблем склоњен у страну због догађаја који су се збивали на западу и који су исписивали насловне стране југословенске штампе. Како преноси лист *Правда*, Совјетској Русији није свеједно чији ће се утицај ширити на територији балтичких земаља. Нове совјетске поморске и ваздухопловне базе располажу најмодернијим оружјем. Нема сумње да се увлачењем балтичких земаља у интересну сферу СССР-а створила идеја о приближавању и Скандинавског полуострва. На основу војног споразума из 1939. са Естонијом и Литванијом сматрали су да они имају право да још више учврсте позиције и да цело ово подручје поставе директно у своју интересну сферу.<sup>275</sup>

О повећању утицаја Совјетске Русије на балтичке земље Летонију, Литванију и Естонију говори и депеша југословенског посланства у Шведској од 25. фебруара 1940. године. Наводи се да „...Русија повећава утицај на балтичке земље, а оне се отварају

---

<sup>273</sup> Andres Kasekamp, *A history of the Baltic states*, 2010.

<sup>274</sup> Alfonsas Eidintas, Alfredas Bumblauskas, Antanas Kalakauskas, Mindaguas Tamošaitis, *The history of Lithuania*, 2015.

<sup>275</sup> *Правда*, 3. јун 1940, „Совјетска Русија жели да учврсти своје базе у Естонији, Летонији и Литванији“, стр. 2.

према њој...“<sup>276</sup>

Телеграм од 17. маја послативно у Стокхолму, обавештава МИП да се односи Совјетске Русије и република Летоније, Естоније и Литваније одлични и да је на њихову територију ушао део совјетске војске. По совјетским изворима овај поступак се наводи као позив тамошње власти.<sup>277</sup>

Вест коју краси насловну страну листа *Време* за 22. јул 1940. године јесте улазак балтичких држава у састав Совјетског Савеза. Говори се да је на састанцима новоизабраних парламената балтичких држава изгласана одлука о присаједињењу Совјетском Савезу и прихваћен је совјетски устав. Владама је од парламента стављено у дужност да се одмах обрате Врховном совјету СССР-а са молбом да прихвате одлуке о присаједињењу.<sup>278</sup> Ову вест лист *Време* преноси и из угла штампе Немачке и Велике Британије. Поводом новог политичког уређења три балтичке државе и њиховог тражења да се присаједине Совјетској Унији лист *Време* преноси да се „са меродавне немачке стране наглашавају да се питање уређења односа балтичких држава са Совјетском Русијом тиче искључиво тих држава и СССР-а и да се немачки привредни односи и интереси према балтичким државама и Совјетској Русији ни на који начин не могу сматрати погођеним“.<sup>279</sup> Коментари који су пристигли из Лондона, лист *Време* такође реферише на првој страни да су „представничка тела балтичких држава која су изабрана под утицајем Совјетске Русије одлучила да жртвују независност тих држава.“ Говори се да је Велика Британија ову одлуку примила са жаљењем.<sup>280</sup>

## 5.1 *Естонија прва на удару*

Естонија је од балтичких земаља била најинтересантнија за Стаљина. Совјетска Русија стварала је себи у Европи повољне базе како би држала стратегијске позиције. Целокупну руску акцију од тренутка када је закључила пакт о ненападању са Немачком треба посматрати са те тачке. У Балтичком мору требало је очекивати важне промене. У центру пажње совјетске дипломатије налазила се Естонија. Она као најсевернија балтичка држава била је најпогоднија за офанзивну политику ако за то буде потребе.

<sup>276</sup> Архив Југославије, 382-13, посланство у Стокхолму, телеграм 25. фебруара 1940.

<sup>277</sup> Архив Југославије, 382-13, посланство у Стокхолму, телеграм 17. мај 1940.

<sup>278</sup> *Време*, 22. јул 1940, „Балтичке земље Литва, Естонија и Летонија улазе у састав Совјетске Русије“, стр. 1.

<sup>279</sup> *Време*, 23. јул 1940, „У Берлину се наглашава да присаједињење Литваније, Естоније и Летоније Совјетској Русији не штети привредним интересима Немачке“, стр. 1.

<sup>280</sup> *Време*, 23. јул 1940, „Негодовање Лондона због одлуке балтичких држава“, стр. 1.



Совјетска Русија је крајем септембра 1939. године од Естоније тражила да користи естонске луке. Како пише лист *Правда* да ће Естонија бити присиљена да под моћним притиском Совјетске Русије прихвати ултимативни захтев, тј. да дозволи транзит руским трупима и да своје луке стави у службу совјетских потреба.<sup>281</sup> Писало се да је естонска влада усвојила руске предлоге и да ће совјети окупирати острва Даге и Езел о чему сведочи лист *Време*. Совјетска Русија и Естонија склопиће споразум којим ће поред војне помоћи предвиђати помоћ Естонији за наоружање и привредно унапређење земље.<sup>282</sup> Према листу *Политика* естонско – совјетски пакт о узајамној помоћи био је ратификован. Министар иностраних послова Естоније г. Селтер боравио је у Москви и приводи крају разговор.<sup>283</sup> Након завршених разговора совјетске трупе су како преноси лист *Правда* кренули у запоседање договорених територија.

Да су преговори за уређење новог поретка на Балтику започета пише и лист *Време*. Прва информација о томе везана је за Естонију. Естонски министар иностраних послова г. Селтер, који је допутовао у Москву вратио се у Талин како би обавестио владу о захтевима Москве, а затим се вратио у Москву ради даљих преговора. Како преноси лист *Време*, Совјетска Русија поставила је извесне захтеве у вези са уређењем подморничких база, као и у вези са трговинском разменом.<sup>284</sup> По извештају који преноси лист *Време*, Совјетска Русија је тражила од Естоније уступање острва Даге и Езел, која леже на супротној страни од стратегијски важних Аландских острва. Новинар листа *Време* писао је да је московски радио саопштио службену вест агенције ТАСС да су СССР и Естонија потписале пакт о међусобној помоћи и споразум о трговинској размени.<sup>285</sup> Овај споразум је према незваничним извештајима листа *Време* предвиђао по коме ће Совјетска Русија добити право да изгради своје поморске и ваздухопловне базе на естонским острвима Езел и Даге. Споразум би важио десет година.<sup>286</sup>

Саопштење из Ревала које исписује лист *Време* на својим страницама јесте да се у Естонији у разним местима приспеле совјетске трупе како је то предвиђено допунским споразумом. Сви покрети и прегрупације совјетских трупа извршени су према плану и без инцидената. Естонска влада позвала је народ да одржи мир и ред и да

---

<sup>281</sup> *Правда*, 29. септембар 1939, „Верује се да ће Естонија морати да прихвати ултимативни захтев Совјетске Русије“, стр. 2.

<sup>282</sup> *Правда*, 30. септембар 1939, „Споразум Совјетске Русије и Естоније“, стр. 2.

<sup>283</sup> *Правда*, 01. октобар 1939, „Естонско – совјетски пакт о узајамној помоћи ратификован“, стр. 2.

<sup>284</sup> *Време*, 28. септембар 1939, „Стварање новог поретка у источној Европи и на Балтику“, стр. 1.

<sup>285</sup> *Време*, 29. септембар 1939, „Русија и Естонија закључиле пакт о узајамној помоћи“, стр. 1.

<sup>286</sup> *Време*, 29. септембар 1939, „Руско – естонски споразум о изградњи поморских и авионских база“, стр. 8.

настави и даље свој рад.<sup>287</sup>

Септембра 1939. године у листу *Правда* Балтичке земље спорадично су се провлачиле кроз мање наслове. Један од таквих је био и пренос лондонских медија у овим новинама где се преносило мишљење Велике Британије у вези земаља Балтика. Са великим уверењем се говорило да Совјетски Савез неће извршити војни напад, нити било који други вид окупирања Естоније, Летоније и Литваније.<sup>288</sup> Већ у сутрашњем броју *Правде* можемо видети могућност окупације Естоније од стране Совјетске Русије. Писало се да је СССР имао жељу да створи војну базу на западној обали Естоније.<sup>289</sup> Совјетска Русија би могла да образује овде снажну подморничку луку и тиме би добила одличну позицију за вођење поморског рата.

Естонија је мислила да су у преговорима са Совјетском Русијом усамљени, али то није било тако. Они су били први на листи од свих балтичких држава. Естонија није знала да је за њу, а и за остале државе све било предвиђеном тајном нотом пакта Рибентроп – Молотов и да је питање времена када ће се ситуација у Естонији променити. Стаљин је желео да стави свима до знања да су балтичке државе под његовом „заштитом“.<sup>290</sup>

Држава Естонија се у листу *Политика* први пут значајније спомиње 2. октобра 1939. године у поднаслову да је руско – естонски пакт забринуо скандинавске државе. Према писању *Политике*, овај пакт требао је да разјасни пријатељске односе између ове две државе и да је то пакт о узајамној помоћи.<sup>291</sup> *Политика* је врло брзо пренела вест да је пакт ратификован и прихваћен од стране Естоније. Према писању *Политике*, у Естонији је требало да се налази четири дивизије Црвене армије, да је већ пристигло три разарача, као и да ће совјети да подигну два резервна аеродрома. Совјетске трупе у Естонију, према писању *Политике* срдечно су дочекане.<sup>292</sup> Занимљивост коју можемо прочитати у *Политици* за све три државе, јесте да је одмах након потписивања пакта са све три државе, дошло до исељавања становништва немачког порекла.<sup>293</sup> То у пракси неће ићи тако једноставно.

---

<sup>287</sup> *Време*, 18. јун 1940, „Званично саопштење о уласку совјетских трупа у Естонију“, стр. 4.

<sup>288</sup> *Правда*, 27. септембар 1939, „Не верује се да би Совјетска Русија извршила какав удар на балтичке државе“, стр. 3.

<sup>289</sup> *Правда*, 28. септембар 1939, „Према енглеским листовима, Совјетска Русија мисли да окупира Естонију?“, стр. 1.

<sup>290</sup> Rogers Moorhouse, *The devils alliance, Hitler pact with Stalin 1939-1941*. New York, 2014. str 66.

<sup>291</sup> *Политика*, 2. октобар 1939, „Руско – естонски пакт изазвао је приличну забринутост у скандинавским државама“, стр. 2.

<sup>292</sup> *Политика*, 20. октобар 1939, „Улазак совјетских трупа у Естонију“, стр. 4.

<sup>293</sup> *Политика*, 12. октобар 1939, „Јуче је отпочело исељавање Немаца из Естоније и Летоније немачким паробродима“, стр. 4.

Након доласка Нове године, лист *Политика* преноси вести о односима Естоније и Совјетске Русије да нису добри. Велика пауза о вестима о балтичким земљама, због совјетско – финског рата, не дају нам могућност сагледавања разлога шта је тачно довело до погоршања односа. Оно што можемо увидети, јесте да се према писању *Политике*, ситуација погоршала због покушаја стварања совјетских база у унутрашњост Естоније.<sup>294</sup> С обзиром да је у овом тренутку буктао рат са Финском, могуће је да је СССР захтевао од Естоније војну помоћ. Војска Естоније није стигла. Наредна вест коју преноси *Политика* датира се од 5. фебруара 1940. године. Ствар се брзо развијала с обзиром да немамо комплетну слику односа на основу *Политике*. Совјети су оборили један естонски авион, што је свакако довело до незадовољства и захлађења односа.<sup>295</sup> Вести које преноси *Политика* нису приказане у континуитету. Како пише новинар *Политике*, дошло је до званичног саопштења естонске владе, да је дошло до концентрисања совјетских трупа у Естонији. Пристизале су велике залихе муниције.<sup>296</sup>

Вести о Естонији у *Политици* не могу се поредити са Летонским. Након неспоразума са Литванијом, совјетска влада је одлучила да војно пређе границу са Естонијом без обзира што је њихова влада прихватила све совјетске захтеве. Совјетске трупе ушле су у Талин према писању *Политике*. Совјети су према извештајима *Политике* говорили да Естонија и Летонија припремају војни савез против СССР-а и да је то један од разлога војног упада совјетских трупа. Совјетска Русија захтевала је да се формирају владе које би прихватиле захтеве без већих противљења. Запоседање Естоније од стране совјетских трупа протекло је без инцидената.<sup>297</sup> Нова влада у Естонији изјавила је, а о чему пише лист *Политика*, да ће спољна политика Естоније бити базирана на уговору о сарадњи са Совјетском Русијом.<sup>298</sup> Према извештајима *Политике*, Естонија је раскинула војни савез са Летонијом и распустила све наоружане војне организације.<sup>299</sup> Велика излазност на изборе (80%) према писању *Политике*, гласало је већински за листу „Савеза радног народа“.<sup>300</sup> Иако према *Политици* није дошло до митинга, молби и удружења за уједињење са Совјетском Русијом (као у

---

<sup>294</sup> *Политика*, 3. јануар 1940, „Односи Естоније и Русије“, стр. 8.

<sup>295</sup> *Политика*, 5. фебруар 1940, „Совјетска влада је изјавила своје жаљење поводом бомбардовања једног естонског авиона у Талину“, стр. 4.

<sup>296</sup> *Политика*, 4. април 1940, „Совјети у Естонији концентришу трупе“, стр. 8.

<sup>297</sup> *Политика*, 18. јун 1940, „Поседање Естоније совјетским трупама извршено је без инцидената“, стр. 11.

<sup>298</sup> *Политика*, 27. јун 1940, „Естонија ће оријентисати своју политику према Совјетском Савезу“, стр. 4.

<sup>299</sup> *Политика*, 30. јун 1940, „Естонија раскинула војни савез са Летонијом“, стр. 5.

<sup>300</sup> *Политика*, 18. јул 1940, „У Естонији је за листу Савеза радног народа гласало 80 од сто укупног броја гласача“, стр. 4.

Летонији и Литванији) *Политика* је ударним насловом објавила да је Естонија јавно приказала званичан захтев о приступању у СССР.<sup>301</sup> Седница Врховног Совјета која је одржана 6. августа донела је одлуку на основу молбе естонске делегације, према писању *Политике*, да је укључе у састав Совјетског Савеза.<sup>302</sup> На изборима су дозвољени само совјетски кандидати. Они су даље по инструкцијама Совјетске Русије поднели молбу за учлањење у Совјетски Савез. СССР је благонаклоно реаговао на ову молбу и дозволио приступ државама Балтика.<sup>303</sup>

Совјетизација Естоније 1940. године значило је окупацију њихове територије од стране Црвене армије. Влада естонске државе заменила је парламент и претпоставке које су се очекивале најављене су пре рока, а то је да естонска држава жели да приступи Совјетском Савезу.<sup>304</sup> Након успостављања одговарајућег режима, депортације су биле кампања политичке операције.

## 5.2 Совјетска експанзија у Летонији

Совјети су кренули да из СССР-а пребацују авионе и војску у естонске базе. Писало се у листу *Правда* да намеравају да пребаце у естонске базе 500 авиона и више стотина борних кола, као и велике количине аутоматског оружја.<sup>305</sup> Председник летонске државе г. Улманис одржао је говор у коме је опширно изнео ток догађаја који су довели до закључења пакта између Летоније и Совјетске Русије. Он је како пише лист *Правда* нагласио важност добрих суседних односа са великим државама. Напоменуо је сувереност и независност Летоније.<sup>306</sup>

Летонија се београдској јавношћу приказала први пут озбиљније као држава која под утицајем мора да прихвати совјетске услове. Совјетска Русија тражила је од летонске владе да прихвати захтеве пакта о узајамној помоћи. Како лист *Политика* наводи, министар спољних послова г. Мунтерс отпутовао је за Москву ради преговора. Захтев Совјетске Русије према писању *Политике* био је препуштање летонских лука

---

<sup>301</sup> *Политика*, 22. јул 1940, „Балтичке земље ступају у СССР“, стр. 3.

<sup>302</sup> *Политика*, 7. август 1940, „Делегат естонске думе поднео је на јучерашњој седници врховног совјета молбу за пријем Естоније у СССР“, стр. 4.

<sup>303</sup> Anatol Lieven, *The Baltic revolution Estonia, Latvia, Lithuania and the path to independence*, London, 1993, стр. 79-80.

<sup>304</sup> Kristi Kukk, Toivo Raun, *Soviet deportations in Estonia: impact and legacy*, Estonia, 2007, стр. 9.

<sup>305</sup> *Правда*, 06. октобар 1939, „Пред нападом Совјетске Русије на Летонију“, стр. 1.

<sup>306</sup> *Правда*, 14. октобар 1939, „Председник Летоније о споразуму са Совјетском Русијом“, стр. 6.

као и коришћење железничког саобраћаја без икакве сметње.<sup>307</sup> Летонија је била једина држава о којој *Политика* након одласка делегације у Москву није писала. Следећа вест коју је написао новинар *Политике* јесте, да су совјетске трупе спремне и да се концентришу на границама према Летонији. То је навело државни врх да размотри совјетске захтеве. *Политика* пише да је концентрација авијације почела у естонским базама. Овакав приступ СССР-а према писању *Политике*, натерао је на то, летонску владу, да пристану на потписивање споразума на период од десет година.<sup>308</sup> Након потписивања пакта, вести о Летонији у листу *Политика* бивају све сиромашније. Вести које су се шириле у виду совјетизације и ширења совјетског утицаја, бивају демантоване од стране министра спољних послова г. Мутерса. Говорио је како од стране Совјетске Русије није дошло до кршења договора и нових захтева према Летонији.<sup>309</sup>

Званично саопштење које преноси лист *Време* говори о томе да је дошло до потписивања пакта о узајамној помоћи између Совјетске Уније и Летоније. Пакт је предвиђао узајамну војну помоћ у случају директног напада од треће силе, да ће Совјетска Русија пружити војну помоћ у виду наоружања летонске војске, а да ће Летонија признати сва права СССР-у за морнаричке базе у лукама Либау и Виндау, као и неколико аеродрома на својој територији.<sup>310</sup>

Лист *Време* преноси саопштење из Риге да су совјетске трупе извршиле окупацију главних градова у Летонији. Летонска влада је у оставци и упутила је апел народу позивајући га на мир.<sup>311</sup>

Након незадовољства која су се догађала у Летонији, уследила је ударна вест. Како пише *Политика*, совјетске трупе су прешле летонску границу иако је летонска влада усвојила све совјетске захтеве. Према писању *Политике*, совјетске трупе ушле су у Ригу и заузеле све значајне објекте и градове.<sup>312</sup> Успостављање нове владе и новог главнокомандујућег литванске војске, како је *Политика* сматрала, значило је сарадњу на свим пољима.<sup>313</sup> Новинар *Политике*, писао је, да је Летонија већ усвојила руски

---

<sup>307</sup> *Политика*, 3. октобар 1939, „Совјетска Русија тражи да и остале балтичке државе закључе са њом уговоре о узајамној помоћи, као Естонија“, стр. 6.

<sup>308</sup> *Политика*, 6. октобар 1939, „Концентрација совјетских трупа на граници са Летонијом“, стр. 11.

<sup>309</sup> *Политика*, 16. фебруар 1940, „Руси нису поставили Летонији никакве нове захтеве“, стр. 2.

<sup>310</sup> *Време*, 6. октобар 1939, „И Летонија склопила пакт са Москвом“, стр. 3.

<sup>311</sup> *Време*, 18. јун 1940, „Совјетске трупе завршиле окупацију главних градова Летоније“, стр. 4.

<sup>312</sup> *Политика*, 18. јун 1940, „Совјетска Русија обезбеђује своје границе према западу“, стр. 5.

<sup>313</sup> *Политика*, 21. јун 1940, „После преговора између потпредседника совјетског Савета комесара и председника Летоније састављена је нова влада у Летонији“, стр. 2.

језик у настави.<sup>314</sup> Избори у Летонији озваничили су совјетски утицај у држави. Била је максимална излазност на изборе (100%). Према писању *Политике*, већина је гласала за листу „Савеза радног народа“.<sup>315</sup>

Први помен у *Политици* о присаједињењу Летоније, СССР-у био је 20. јула 1940. године. *Политика* је пренела изјаву председника владе да се изјашњава за овакву врсту заједничке политике: „живео Савез Социјалистичких Република, живела Совјетска Социјалистичка Република Летонија.“ Ово је дочекано са великом радошћу и аплаузом.<sup>316</sup> *Политика* је ударним насловом објавила да је Литванија приказала званичан захтев о приступању у СССР.<sup>317</sup> На заседању Врховног Совјета од 5. августа донета је одлука, која ће званично бити објављена у листу *Политика* 6. августа да је Летонија примљена у састав Совјетског Савеза.<sup>318</sup>

### 5.3 Совјетска експанзија у Литванији

У Москву је поводом преговора са Совјетским Савезом отпутовао и министар иностраних послова Литваније г. Урбшис. Литванска телеграфска агенција коју преноси лист *Правда*, потврђује вест да ће министар иностраних послова отпутовати на позив председника савета народних комесара и комесара за иностране послове г. Молотова.<sup>319</sup> Како пише новинар листа *Правда*, Совјетска Русија даће извесне концесије Литванији у околини Вилна, али ће у размени добити значајне повластице ка железницама кроз Литванију. Лист *Правда* пише да је дошло до запоседања Вилна од стране Литваније. Совјетске трупе које су држале Вилно су се повукле. Литванска влада изјавила је да ће признати грађанско право само онима који су рођени у Вилну или који живе тамо од новембра 1918. године.<sup>320</sup> У листу *Правда* говори се да ће заузимање Вилна у етапама отпочети 24. октобра 1939. године.<sup>321</sup>

Поводом потписивања совјетско – литванске војне клаузуле према писању *Правде* Литваније је због ратног стања у Европи прихватила присуство страних војних снага. Лист *Правда* пише да 1) совјетске трупе долазе као савезници, а не као

<sup>314</sup> *Политика*, 27. јун 1940, „У Совјетском Савезу, на предлог централног синдикалног савеза, заводи се радни дан од осам часова и радна недеља од седам дана“, стр. 4.

<sup>315</sup> *Политика*, 18. јул 1940, „Избори у Балтичким земљама“, стр. 2.

<sup>316</sup> *Политика*, 20. јул 1940, „Летонија ће ускоро приступити Совјетском Савезу?“, стр. 4.

<sup>317</sup> *Политика*, 22. јул 1940, „Балтичке земље ступају у СССР“, стр. 3.

<sup>318</sup> *Политика*, 5. август 1940, „Данас ће врховни совјет решавати о примању Летоније у СССР“, стр. 4.

<sup>319</sup> *Правда*, 4. октобар 1939, „Данас одлази у Москву и министар иностраних послова Литваније г. Урбшис“, стр. 2.

<sup>320</sup> *Правда*, 17. октобар, 1939, „Литванске трупе запоселе су данас поподне Вилне“, стр. 3.

<sup>321</sup> *Правда*, 24. октобра 1939, „Литванска војска ући ће у Вилну у току данашњег дана“, стр. 4.

победници, 2) њихов долазак ни у колико не ограничава права литванске војске, 3) совјетске трупе долазе саме и у њиховој пратњи се не налазе цивилни функционери, 4) долазак совјетских трупа и њихов смештај уређен је пријатељским споразумом, 5) пријатељски споразуми јасно гарантују да се Совјетска Русија неће мешати у унутрашње послове Литваније, б) боравак совјетских трупа у Литванији неће проузроковати никакве привредне тешкоће јер се за њихово издржавање брине искључиво Совјетска Русија.<sup>322</sup>

Поводом потписивања руско – литванских клаузула лист *Време* преноси вест Агенције Амас да је „Литванија због постојећег ратног стања у Европи присиљена да прими присуство страних војних контингента на својој територији“. Писало се и да совјетске трупе долазе као савезници, а не као победници и да њихов долазак не представља ограничење за литванску војску. Пише се да је све уређено пријатељским споразумом.<sup>323</sup>

Као и преостале државе, прво помињање Литваније и приказ београдском читаоцу *Политике* био је за време захтева пакта о узајамној помоћи. *Политика* пише да је министар спољних послова Литваније г. Урбшис отпутовао за Москву и да се од њега захтева да потпише идентичан уговор као са Естонијом.<sup>324</sup> Литванској делегацији, према писању *Политике*, требало је да припадне читава област око Вилне, али не и сам град.<sup>325</sup> *Политика* је писала да ће Литванија потписати понуђени уговор. Извештај из Ковна који преноси *Политика*, демантовао је било какав пристанак. Русија је сада уз концентрацију трупа према Литванији затражила узајамну помоћ, као и две војне базе како би наставила ширење свог војног утицаја. Након потписивања пакта са Естонијом и Летонијом, СССР је то учинио и са Литванијом. Након негирања, у *Политици* је освануо поднаслов да је и Литванија прихватила пакт са великим задовољством.<sup>326</sup> Када је пакт ратификован, долази до информације од стране новинара *Политике*, да ће СССР добити могућност да створи три авионске базе, док ће Совјетска Русија заузврат предати Вилну Литванији, али под условом да задрже свој гарнизон у граду.<sup>327</sup> Званично саопштење које преноси *Политика*, брзо је приказано београдској јавности да

---

<sup>322</sup> *Правда*, 01. новембар 1939, „Литвански лист о руским војним контингентима на литванској територији“, стр. 5.

<sup>323</sup> *Време*, 1. новембар 1939, „Улазак руских трупа у Летонију, Литвански лист о доласку руских трупа“, стр. 5.

<sup>324</sup> *Политика*, 3. октобар 1939, „Совјетска Русија тражи да и остале балтичке земље закључе са њом уговоре о узајамној помоћи, као Естонија“, стр. 6.

<sup>325</sup> *Политика*, 4. октобар 1939, „Министри спољних послова Летоније и Литваније у Москви“, стр. 5.

<sup>326</sup> *Политика*, 7. октобар 1939, „Уређење односа између Совјетске Русије и балтичких држава“, стр. 5.

<sup>327</sup> *Политика*, 10. октобар 1939, „Литванија добија од Совјетске Русије Вилну“, стр. 6.

је уговор о граду Вилни потписан. Према писању новинара *Политике*, литванске трупе ушле су у Вилну. Исто су учиниле и совјетске трупе и заузеле су предвиђене војне базе што се не поклапа са осталом југословенском штампом.<sup>328</sup> Према писању *Политике*, дошло је до свечаног спаљивања граничних стубова. На тврђави Вилне истакнута је литванска застава. Град је оживео и нормално функционисао.<sup>329</sup> У Литванији је према писању *Политике*, СССР требао да има четири војне базе са 20.000 војника.<sup>330</sup>

Лист *Правда* наводи како су совјетке трупе ушле на територију Летоније, Литваније и Естоније. У званичном совјетском саопштењу које преноси лист *Правда* говори се о деманту вести да су велике совјетске трупе ушле на територију балтичких држава. Новинар листа *Правда* напоменуо је да у совјетском извештају пише да су на ову вест стизале разне варијанте пропаганде путем америчке, јапанске, енглеске, француске и шведске штампе. Управо због тога Агенција ТАСС демантовала је све вести који по њима „немају смисла“. Потврдили су да се у балтичким земљама налазе 18 дивизија а не 150 како се пише у штампи која је споменута. Ове дивизије су распоређене у разним областима на све три балтичке републике и да те трупе немају за циљ да изврше никакав притисак, већ да спроведу споразум у дело о ненепадању Совјетске уније са Естонијом, Летонијом и Литванијом.<sup>331</sup>

Председник литванске владе г. Меркис, дао је изјаву коју је у целости пренео новинар *Политике*. Маркис је говорио о односима са совјетима и о уговору који је потписан 10. октобра 1939. године. Говорио је да: „Литванска влада није имала разлога да се икада пожали на то да Совјетски Савез није испуњавао уговор који је потписан. Литванска влада нема разлога за страх да им прети било каква опасност од стране Совјетског Савеза. Ја вам о томе говорим јер желим да уништим неосноване вести које често шире страни агенти“.<sup>332</sup> Након ове изјаве, убрзо је осванула вест да је дошло до сукоба СССР-а и Литваније. Сукоб се осликавао у нестанку совјетских војника који су се налазили у базама на територији Литваније. У Совјетској Русији, како преноси *Политика* сматрало се да је све било организовано од стране литванске владе. Према извештајима које преноси *Политика*, ухваћени црвеноармејац тенковске бригаде успео је да побегне. Говорио је да је без хране и воде држан у подруму како би давао

<sup>328</sup> *Политика*, 17. октобар 1939, „Литванске трупе ушле су јуче у Вилну“, стр. 4.

<sup>329</sup> *Политика*, 28. октобар 1939, „Јуче ујутру је литванска војска ушла у област Вилне“, стр. 2.

<sup>330</sup> *Политика*, 2. новембар 1939, „Совјетска Русија имаће у Литванији четири војне базе с посадом од 20.000 војника“, стр. 2.

<sup>331</sup> *Правда*, 25. јун 1940, „Званично совјетско обавештење о совјетским трупама на Балтику“, стр. 2.

<sup>332</sup> *Политика*, 22. април 1940, „Председник литванске владе о односима између Литваније и Совјетске Русије“, стр. 1.



информације о бригади из које је био. *Политика* је сматрала да се на основу овог и сличних догађаја могло нарушити све што се градило до сада у вези односа ове две државе.<sup>333</sup> Литванска влада је како преноси *Политика*, изјавила да ће кривци који стоје иза ових догађаја бити најстроже кажњени. Литванска влада сматрала је да иза оваквих поступака стоји организација „црна рука“ која је желела да поквари срдачне односе две државе.<sup>334</sup> Истрага која је спроведена, а о чему пише *Политика*, довела је до обнављања добрих односа. Срдачну политику потврђује одлазак председника литванске владе г. Меркиса у Москву. Примљен је, како пише у *Политици*, по свим почастима, али о разлозима одласка нема речи, осим да је спор решен.<sup>335</sup> Председник литванске владе вратио се задовољан из Москве. Како пише новинар *Политике*, у Литванији је дошло до смене у министарству унутрашњих послова. На основу ове информације можемо сугерисати да је промена у министарству настала под притиском СССР-а.

Вест која је уследила о совјетском ултиматуму могла је да затекне читалаца *Политике* у чуду. Након смиревања тензије, добрих односа, уследила је ултимативна нота као и вест коју преноси *Политика*, да су совјетске трупе прешле литванску границу и запоселе Вилно и Ковно. Литванија је усвојила совјетске захтеве да се одговорна лица за нестанак совјетских војника изведу пред суд и одговарајуће казне, као и да се омогући довољан број совјетских војника у Литванији како би се испунио уговор без икаквих ометања. Литванска влада је по извештајима *Политике* поднела оставку.<sup>336</sup>

Лист *Афтон Бладет* пише, а *Правда* у целости преноси: „...новоизабрани парламенти балтичких држава састају се у уторак, када ће донети одлуку о присаједињењу балтичких држава у Совјетској Русији.“ *Правда* у вези са овим пише да су „у свим балтичким државама приређене манифестације у којима се тражило присаједињење Совјетској Русији“. У овим манифестацијама према листу *Правда* учествовао је велики број радника. У Стокхолму се изјављује да ће сигурно доћи до присаједињења балтичких држава Совјетској Русији, писало је у листу *Правда*.<sup>337</sup>

Московски радио саопштио је, а то лист *Време* преноси, да је литванска влада усвојила захтеве које јој је у виду ултиматума поставила совјетска влада. Вест се појављује на другој страни листа *Време* кроз велики наслов. У листу *Време* пише да је

---

<sup>333</sup> *Политика*, 30. мај 1940, „Сукоб између Совјетског Савеза и Литваније“, стр. 12.

<sup>334</sup> *Политика*, 31. мај 1940, „Кривци ће бити најстрожије кажњени“, стр. 2.

<sup>335</sup> *Политика*, 9. јун 1940, „Г. Молотов примио је председника литванске владе г. Меркиса“, стр. 3.

<sup>336</sup> *Политика*, 16-17. јун 1940, „Литванија је примила ултимативни захтев совјетске владе и совјетске трупе јуче после подне прешле су литванску границу и запоселе Вилно и Ковно“, стр. 6.

<sup>337</sup> *Правда*, 20. јул 1940, „Пред присаједињење балтичких држава Совјетској Русији“, стр. 1.

совјетска влада тражила за себе право да како се у совјетској ноти спомиње „да са војним снагама поседне литванску територију“.<sup>338</sup>

Званично саопштење из Ковна преноси лист *Време* да совјетске трупе и велике ваздухопловне снаге и даље пристижу.<sup>339</sup>

Након што је влада Литваније преузеле ултиматум и допустиле совјетским трупама да уђу на њихову територију. На изборима, дозвољени су само совјетски кандидати. Они су даље по инструкцијама Совјетске Русије поднели молбу за учлањење у Совјетски Савез. СССР је благонаклоно реаговао на ову молбу и дозволио приступ државама Балтика.<sup>340</sup>

У Литванији је, према писању *Политике*, почео да се шири покрет за приступању Совјетском Савезу. Митинзи су били одржавани, штампа је писала о догађају који су сви прижељкивали. Молили су званичну владу „да приступе породици Социјалистичких република“.<sup>341</sup> *Политика* је ударним насловом објавила да је Летонија приказала званичан захтев о приступању у СССР.<sup>342</sup> У Литванији је био висок проценат излазности (99,19%). Према писању *Политике*, већина је гласала за листу „Савеза радног народа“.<sup>343</sup> Како се наводи у *Политици*, Врховни Совјет је требало да заседа 1. августа 1940. године. Делегација Литваније стигла је у Москву, како пише *Политика* да моли за примање у СССР. Одлука је обелодањена 4. августа да је Литванија примљена у састав Совјетског Савеза.<sup>344</sup>

У листу *Правда* вест о присаједињењу балтичких држава Совјетској Русији није пропраћено на атрактиван начин путем бомбастичних наслова. Кроз мале поднасловне говорило се о присаједињењу. Тако је осванула вест у листу *Правда* „Литванија улази у састав Совјетске Русије“ где је писало да је народна скупштина која се састала 21. јула прогласила Литванију совјетском републиком и одлучила да као федерална република уђе у састав Совјетског Савеза.<sup>345</sup>

У листу *Правда* налази се извештај ТАСС-а где је у Москви са великом радошћу примљена вест да су све три балтичке државе одлучиле да приступе Совјетској Унији.

---

<sup>338</sup> *Време*, 16. јун 1940, „Литванска влада усвојила је ултиматум Совјетске Русије о војном запоседању Литваније“, стр. 2.

<sup>339</sup> *Време*, 18. јун 1940, „Совјетске трупе и даље стижу и Литванију“, стр. 4.

<sup>340</sup> Anatol Lieven, *The Baltic revolution Estonia, Latvia, Lithuania and the path to independence*, London, 1993, str. 79-80.

<sup>341</sup> *Политика*, 21. јул 1940, „И у Литванији се шири покрет за приступање Совјетском Савезу“, стр. 4.

<sup>342</sup> *Политика*, 22. јул 1940, „Балтичке земље ступају у СССР“, стр. 3.

<sup>343</sup> *Политика*, 18. јул 1940, „У Литванији је за листу „Савеза радног народа“ гласало 99,19% од укупног броја гласача“, стр. 2.

<sup>344</sup> *Политика*, 04. август 1940, „Литванија је примљена у Совјетски Савез“, стр. 17.

<sup>345</sup> *Правда*, 23. јул 1940, „Литванија улази у састав Совјетске Русије“, стр. 3.

Ова вест је обрадовала естонске и летонске колхозе у области Лењинграда. Одржани су многи зборови на којима је изражена захвалност Стаљину и Молотову и осталим вођама Совјетске уније.<sup>346</sup> Занимљиво је да нема вести из других земаља поводом овог догађаја.

Након окупације покренута је совјетска аграрна реформа која је трајала од јула до септембра 1940. године. Ово је била једна од најважнијих карика и трансформација великог система какав је био Совјетски Савез.<sup>347</sup>

## 5.4 Закључак

Присаједињење балтичких земаља у састав СССР-а протекао је без ратних дејстава. Значај пактова у једној великој области Европе у којој Совјетски Савез има претензије, остварио је трајни мир. Балтичке земље припале су СССР-у, а да се нису ниједном нашле на насловним странама југословенске штампе. Противљење због доласка совјетских трупа је постојало. Имућни слојеви који су се бунили, били су похапшени и депортовани у Совјетски Савез. На тај начин изградили су одбрамбени зид према западу.

У београдској јавности совјетска експанзија Балтика није достигла велико интересовање. Стекао се утисак да је догађај локализован. У Београду се знало за проблем Балтика, али читалац штампе није могао да стекне праву слику. Извештаји Москве и балтичких земаља били су у овом случају једнолични и наклоњени Совјетском Савезу. Прва назнака да се совјетска експанзија може тумачити као ширење комунизма је у балтичким земљама. Ширење идеологије чинило се као примарни део како би се искористио апсолутни капацитет ових држава.

---

<sup>346</sup> *Правда*, 25. јул 1940, „Совјетска Русија и балтичке државе“, стр. 5.

<sup>347</sup> Eriks Žagars, *Socialist transformations in Latvia 1940-1941*, Riga 1978, стр. 63.

## 6. Закључак

Политичке и територијалне промене у источној Европи од августа 1939. до септембра 1940. године изазвале су пажњу у југословенској штампи. Београдској јавности ови догађаји су представљени као сукоби који су убрзано решавани и постајали локализовани. Самим тим није се обраћала пажња на поновно ширење руског утицаја у источној Европи. Просечан читалац могао је да стекне своје мишљење о земљама источне Европе у којима је Совјетски Савез покренуо своју политику. Новинари *Политике*, *Време* и *Правде* обазриво су преносили вести из источноевропских земаља. Уз доста наслова напоменуто је да су вести незваничне како би се што више оградиле о могућност лоших потеза. Југословенска спољна политика није била званично опредељена на неку од ратних страна. Велики проблеми за Југославију су се догодили када је дошло до првих дипломатских односа са Совјетским Савезом. Тај покушај стављао је Југославију у незавидан положај. У директном примеру, да ли стати на страну Румуније или Совјетске Русије? Информације су пристизале од земаља источне Европе, СССР-а, Велике Британије, Француске, Немачке. Предност и већи део вести долазиле су из штампе и званичних извештаја СССР-а и држава источне Европе. Може се рећи, да је совјетска експанзија у Београду окарактерисана, више као територијално ширење и опоравак Русије. Нигде се у југословенској штампи не може наћи директан податак о ширењу идеологије и комунизма у државама источне Европе. Упркос томе, спорне ситуације на Балтику не дозвољавају да одбацимо и наметање совјетске идеологије (комунизам). Управо због тога, морамо напоменути да се након територијалног ширења Совјетске Русије ишло даље са „чишћењем“ људског кадра који нису били прихватљиви за такав вид владавине. Српско друштво није могло сматрати да је совјетска експанзија претња Југославији на основу штампе.

Југословенска штампа није преносила вести из свих држава истим интензитетом. Извештавање је значило од тога у каквим је Југославија односима била са одређеном земљом, што можемо увидети када упоредимо архивску грађу и штампу. Читалац није могао да створи комплетну слику о свим спорним државама, без обзира на стални ток информација. Совјетска експанзија на Пољску и Финску приказана је са великом пажњом из свих углова. Можемо претпоставити да је веће интересовање за Пољску и Финску било због војног сукоба. Пољска је била издвојен догађај у погледу сукоба са

Немачком. Улазак совјетске војске приказан је као нешто што је већ било одређено, у виду спаса становништва у источној Пољској. Зимски рат је трајао од октобра 1939. до марта 1940. године и с обзиром на стагнацију рата на западу довело је Финску на насловне стране. Другачија је ситуација била са Румуниом и балтичким државама. Војног сукоба није било. Совјетску окупацију наведених држава бацио је у сенку западни фронт, на коме је Немачка имала велике успехе у рату против Француске. Територије које су претрпеле совјетску експанзију, на моменте су долазиле на насловне стране. Примат насловних страна у периоду совјетске окупације држава источне Европе, имао је рат на западу Европе.

## Извори

- Архив Југославије, фонд 334 „Министра иностраних послова (МИП)“;
- Архив Југославије, фонд 382, Посланство Краљевине Југославије, Стокхолм;
- Архив Југославије, фонд 370, Посланство Краљевине Југославије, Анкара;
- Архив Југославије, фонд 395, Посланство Краљевине Југославије, Будимпешта;
- Архив Југославије, збирка 37 „Милана Стојадиновића“;

## Периодика

- Политика 1939-1940 ;
- Време 1939-1940 ;
- Правда 1939-1940;
- Пролетер 1939-1940 ;

## Мемоари

- Adolf Hitler, *Mein Kampf*, priredio Radomir Smiljanić, Beograd, 2015
- Милан Стојадиновић, *Ни рат ни пакт Југославија између два рата*, Буенос Аирес, 1963.
- Милан Стојадиновић, *Заточеник његовог британског величанства: изводи из дневника*, Мелбурн.

## Објављена грађа

- Јелена Ђуришић, *Београд – Хелсинки 90 година дипломатских односа, каталог изложбе представљен*, Београд 2019.
- Алексеј Тимофејев, Горан Милорадови, Александар Животић, *Србија-Русија, Југославија-СССР, Поводом 180 година дипломатских односа каталог изложбе представљен*, Архив Југославије, Архив Србије Београд, 2018.
- Ionut C. Sojocar, Ema Lj. Miljković, *Romanian – Yugoslav relations as Convoeyed Romanian Diplomatic Documents Referring to the Balkan Area (1939), (rad predstavljen na sastanku Redakcije 3bornika)*, Beograd, 1 mart 2017. godine
- Зборник Матице Српске за историју, Бранко Петрановић, *Успостављање Југословенско – совјетских дипломатских односа 1940*, Нови Сад, 1992.

- Историја 20. века, часопис за савремену историју, Славољуб Цветковић, *Совјетска присутност у југословенској политици на почетку другог светског рата*, Београд, 1995.
- Историјски гласник, орган друштва историчара СР Србије, Вук Винавер, *Прилог историји југословенско-совјетског зближења 1940-41*, Београд, 1966.
- Војно историјски гласник, Миле Бјелајац, *Покушај стратешког ослоњања Југославије на СССР 1939-1941*.
- Годишњак за друштвену историју, Бојан Поповић, *Слике Совјетског Савеза у међуратној Југославији*. Београд 2018.

## Литература

### Монографије и чланци

- Adam D. Rotfeld, Anatoly V. Torkunov, *White spots black sport difficult matters in polish – russian relations 1918-2008*, Pitsburg, 2015.
- Alfonsas, Eidintas, Alfredas Bumblauskas, Antanas Kavakauskas, Mindaugas Tamosaitis, *History of Lithuania*, 2015.
- Anatol Lieven, *The Baltic revolution Estonia, Latvia, Lithuania and the path to independence*, London, 1993.
- Andres Kasekamp, *A history of the Baltic states*, 2010.
- Brzoza Czeslaw, Sowa Andrzej Leon, *History of Poland 1918 – 1945*, Krakow 2009.
- Dennis Deletant, *Romania under communist rule*, Bukurešt 2006.
- Dobson, Miriam; Ziemann, Benjamin (eds), *Reading Primary Sources. The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth-century history*, New York: Rotledge, 2009.
- Eriks Žagars, *Socialist transformations in Latvia 1940-1941*, Riga 1978.
- Hamilton Fish Armstrong, *Tito and Goliath*, New York, 1951.
- Ivan T. Berend, *Decades of Crisis, central and eastern europe before world war II*, University of California 2001.
- Jan Gross, *Russian rule in Poland, 1939 – 1940*, Varšava 1983.

- Jason Lavery, *The history of Finland*, 2006.
- Joseph Rothschild, *Return to diversity, a political history of east central eurpe since world war II*, New York, 1989.
- Kristi Kukk, Toivo Raun, *Soviet deportatins in Estonia: impact and legacy*, Estonija, 2007.
- Robert M. Kennedy, *The German campaing in Poland 1939*, Vašington 1956.
- Robert S. Kane, *Easter Europe A to Z*, SAD, 1968.
- Rogers Moorhouse, *The devils alliance, Hitler pact with Stalin 1939-1941*. New York, 2014.
- Smith David, *Estonia: Indepedence and Europenintegrationa*, 2009.
- Sprague Martina, *Swedish Voluntees in the Russo-Finnish Winter War 1939-1940*, 2010.
- Stephen Clissold, *Yugoslavia and the Soviet Union 1939-1973 a documentary survey*, London, 1975.
- University of Amsterdam, *Latvia and the Europen Union*, Country report Series V, 2012.
- Vella S., „Newspapers“, y: Dobson M., Ziemann B., *Reading Primary Sources. The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth-century history*, New York 2009.
- Viktor Suvorov, *The chief Culprit, Stalin is grand design to start World War II*, Annapolis, 2008.
- Adam Tuković, *Sovjetsko-finski rat 1939. – 1940. godine*, Beograd 2015.
- Djuzepe Bofa, *Povijest Sovjetskog saveza I*, Novi Sad, 1985.
- Djuzepe Bofa, *Povijest Sovjetskog saveza II*, Novi Sad, 1985.
- Александар Животић, *Југословенско-Совјетски односи 1939-1941. године*, Београд 2016.
- Алексеј Ј. Тимофејев, *Руси и Други светски рат у Југославији*, Београд 2011.
- Алексеј Ј. Тимофејев, Горан Милорадовић, Александр Силкин, *Москва – Србија Београд- Русија, документа и материјали, том 4*, 2017 Москва – Београд.
- Андреј Митровић. *Време нетрпељивих*, Београд 2012.



- Владимир К. Волов, *Стаљин је хтео другачију Европу, спољна политика Москве од 1940. до 1968*, Београд, 2007.
- Владимир Ћоровић, *Историја Срба*, Пирот, 2011.
- Глигор Попи, *Југословенско-румунски односи 1918-1941*, Вршац, 1984.
- Гордана Барјактаревић, *Заробљеници националне идеје*, Београд, 1996.
- Драган Петровић, *Краљевина Југославија и СССР : 1929-1935*, Београд 2019.
- Драган Петровић, *Краљевина Југославија и СССР 1935-1941. године*, Београд, 2017.
- Драган Петровић, *Краљевина СХС и Совјетска Русија СССР: 1918-1929*, Београд, 2018.
- Живко Аврамовски, *Балканске земље и велике силе 1934-1941*, Београд, 1968.
- Јанц Оливер, *14 Велики рат*, Нови Сад, 2013.
- Милан Д. Ристовић, *Немачки нови поредак и југоситочна Европа 1940/41 - 1944/45*, Београд, 2005.
- Милан Милошевић, *Циљев и методе спољне трговине СССР, привредна окупација земаља Источне Европе*, Београд, 1950.
- Мирослав Јованови, *Криза историје*, Београд, 2009.
- Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, Београд 2006.
- Мирослав Јовановић, *Срби и Руси 12-21. век (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012.
- Михаил Гелер, Александар Некрич, *Утопија на власти*, Подгорица 2000.
- Михаило Војводић, Александар Животић, *Србија и Русија 1814-1914-2014*, Београд, 2016, *Политика СССР-а на Балкану и положај Југославије (1940-1941)*.
- Момчило Павловић, Андрзеј Заћмински, Драгомир Бонцић, *Југословенско – Пољски односи у 20. веку*, Београд, 2015.
- Славољуб Цветковић, *Југославија 1939. -1941. године*, Београд, 1999.
- Стеван К. Павловић, *Историја Балкана*, Београд, 2001.
- Февр, Л., *„Борба за историју“*, СКЗ, Београд, 1999.

- Цон М. Робертс, *Европа 1880-1945*, Београд 2002.